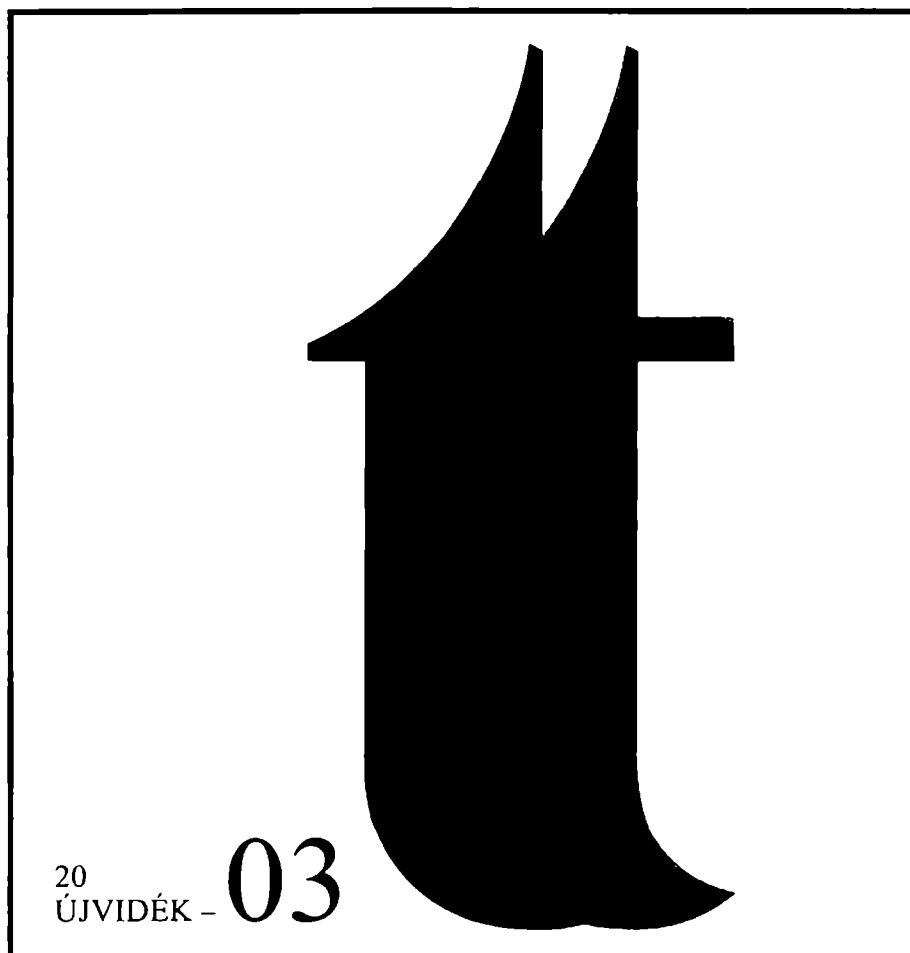

E I O : 809.451+894.511

YU ISSN 0354-9690

Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének Évkönyve

Tanulmányok

20

ÚJVIDÉK -

03

TANULMÁNYOK

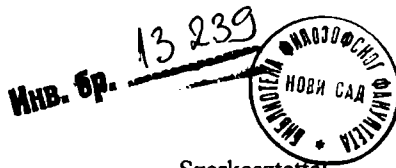
ÚJVIDÉKI EGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK

(36. füzet)
Újvidék, 2003.

STUDIJE

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET
KATEDRA ZA MAĐARSKI JEZIK
I KNJIŽEVNOST

(36. sveska)
Novi Sad, 2003.

Szerkesztette:
LÁNCZ Irén
(főszerkesztő)
GEROLD László
RAJSLI Ilona

A kiadásért felel
BÁNYAI János

ETO-besorolás: CSÁKY S. Piroska
Angol fordítás: McConnell Duff Márta

Kiadja az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv
és Irodalom Tanszéke – az Illyés Közalapítvány támogatásával

Készült 2003-ben, 200 példányban
Számítógépes előkészítés: Csermik Előd
VERZAL Nyomda, Újvidék

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődésügyi titkárságának 413-194/73. VI. sz.
alatti véleményezése alapján mentes a forgalmi adó alól

TANULMÁNYOK

CSEH MÁRTA

VIZSGÁLHATÓ-E A PASSZÍV SZÓKINCSE?

Az adatokhoz, amelyekről a következőkben szó lesz, egy szélesebb körű vizsgálat során jutottam hozzá, amely vizsgálatnak az a célja, hogy megkísérelje felismerhetővé tenni azt, hogy valamely meghatározott nyelvi jel (szó, ill. szóalak) része-e az egyén szókincsének vagy sem.

A passzív szókinccsel kapcsolatos vizsgálatok tudomásom szerint nem túlságosan gyakoriak. Magyar vonatkozásban egy olyan fölmérésről tudok csupán, amely a passzív szókinccs bizonyos elemeinek, (az ilyen szavak stílusvonatkozásainak) a megfigyelésére tett kísérletet¹. Ez a kutatási terület a vizsgálati módszereket illetően is eléggé járatlan, csak a Göncz Lajos által kidolgozott tesztről van tudomásom².

Az általam végzett fölmérésre 2000 szeptemberében és októberében, azaz a 2000/2001. iskolaév elején került sor. 32 általános iskolás diák és 33 egyetemi hallgató vett részt benne. Az általános iskolásoktól származó adatokhoz az óbecsei Petőfi Sándor Általános Iskola 7.b. és 7.c. osztályos diákjaitól jutottam hozzá a tagozatokban dolgozó magyartanárno segítségével. Az egyetemisták az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán a Magyar Tanszék, továbbá az Angol, ill. a Német Tanszék magyar anyanyelvű hallgatói, tőlük magam gyűjtöttem az adatokat. A feladatlap kitöltésére 30 perc állt a vizsgálatban részt vevők rendelkezésére. A szóismeretre vonatkozó feladat mellett az adatlapokon az általános iskolások csoportjában a gyermek neve is szerepelt, az egyetemi hallgatók név nélkül töltötték ki a kérdőívet (csak a tanulmányi szak feltüntetését kértem tőlük). Mindannyian nyilatkoztak továbbá arról, hogy milyen osztályzatuk volt magyar nyelvből a 6. osztály végén (általános iskolások), ill. az érettségi vizsgán (egyetemisták). (Az egyetemi hallgatók között vannak, akik szerbül végezték a középiskolát, tehát a szerb nyelvre vonatkozik az érettségi vizsgajegyük is.) Az egyetemi hallgatók emellett válaszoltak arra a kérdésre is, hogy mivel töltik a szabad idejüket, és mit olvasnak legszívesebben.

A feladatlap, amelyet a kísérleti személyeknek ki kellett tölteniük, a szóértés vonatkozásában szolgáltat adatokat. 40 szót kellett beírniuk egy táblázatba, amelyben 8 olyan fogalomkör megnevezése szerepelt, amelyek hyperonimái a megadott szavaknak. Ezek a fogalomkörök: 'testrészt, testtájék', 'ruhadarab, öltözködési kellék', 'állatnév', 'fa, bokor', 'konyhakerti

vetemény', 'virágnév', 'szerszám, munkaeszköz', 'közlekedési eszköz'. A betűrendben megadott szavak a következők: *bicska, borsó, bringa, csikasz, csipesz, csipő, csukló, eper, estike, hajnalka, hárs, hernyó, ing, jávor, kabát, lajbi, lencse, liliom, malac, mici, mozsár, petrezselyem, pipacs, pipiske, pizske, pitypang, ráspoly, repülő, retek, sarló, sármány, sóska, szekér, szij, tarkó, tutaj, vádli, vakond, vonat, zakó*.

Ezek közül ezúttal a testrésznevekre vonatkozó adatokkal foglalkozom. (A begyűjtött adatok értékelése a többi fogalomkör szavait illetően folytatódik.)

A feladatlap összeállításakor 6 olyan szót vettem föl, amelyek a 'testrész, testtájék' fogalomkörbe (is) beletartoznak. Ezek a *csipő*, a *csukló*, a *lencse*, a *malac*, a *tarkó* és a *vádli*. Fontosnak tartottam, hogy a közhasználatú szavak mellett olyanok is legyenek közöttük, amelyek föltehetően kevésbé ismertek, azaz vagy nem köznyelvi jellegűek (pl. a *vádli*) és/vagy valamelyik másodlagos jelentésükkel kötődnek a 'testrész, testtájék' jelentéskörhöz (pl. a *malac*), míg fő jelentésük szerint más fogalomkör alá való besorolást kívánnak. (A kísérletben részt vevőknek egyébként fölhívtam a figyelmét erre, ti. arra a körülményre, hogy egyes szavak több helyre is besorolhatóak.)

A vizsgálat során a szavak jelentésvonatkozásai tekintetében a legfontosabb forrásként a Magyar értelmező kéziszótárt használtam. A 'testrész, testtájék' fogalomkört illetően a vizsgálatba bevont szavakat a következő főbb lexikológiai sajátságok jellemezik:

Csipő. *Csipő* címszó az ÉKsz.-ban kettő is van, mindkettő a *csíp* ige származéka. A *csipő*¹ két jelentése közül az első, azaz a főjelentés közhasználatú, a 2. szaknyelvi jellegű (anatómiai műszó). A két jelentés denotátuma lényegében azonos, a 2. abban különbözik az elsőől – amelyet a szótár úgy határoz meg, hogy 'a csipőcsont és a körülötte kidomborodó testtájék' értendő alatta –, hogy annak jelentésszűküléssel kialakult változata: 'csipőízület'. A *csipő*¹-gyel azonos alakú *csipő*² a műszaki nyelvben *csipőfogó* néven ismert kéziszerszámnak a köznyelvi megfelelője. Megítélésem szerint ez utóbbi ritkábban használatos a köznyelvben, mint a vele azonos jelentésű *csipesz*, *csiptető*, *csipővas*, ill. a már említett *csipőfogó* szavak, s a *csipő*¹-gyel szemben is kisebb jelentőségű.

A kérdőív adatai azt mutatják, hogy a vizsgálatban részt vevők számára a *csipő*¹ és a *csipő*² homonímiája a 'testrész, testtájék' fogalomkör vonatkozásában nem volt zavaró tényező. Az adatokból az is kiderül, hogy szinte minden adatközlő ismeri a *csipő* szót, és a *csipő*¹-gyel tartja azonosnak. Az egyetemi hallgatók eredménye e tekintetben 100%-os. Az általános iskolá-

sok csoportjában a 32 adatközlő közül 25-en csak a 'testrészt, testtájék' fogalomkör, 5-en csak a 'szerszám, munkaeszköz' fogalomkör alá sorolták be a *csípő-t*. Egyetlenegy egyetemista adatközlő ismeri mindkét fogalomkör elemeként, akadt továbbá egy olyan általános iskolai tanuló, aki a 'ruhadarab, öltözködési kellék' fogalomkörbe tartozó szavak közé sorolta be. (A fölmérés idején divat volt a hosszabb haj(tincsek) kisebb-nagyobb, csipőszerű hajfogóval való összefogása – lehet, hogy ez az egyedi minősítés erre vezethető vissza.) A kérdőív annak vizsgálatára nem volt alkalmas, hogy a *csípő* 1. és 2. jelentése között különbséget lehessen tenni, így csak föltételezhető – bár igen valószínű –, hogy az adatok a *csípő* szó köznyelvi használatára vonatkoznak.

Tarkó. Az általános iskolások közül 18-an ismerik, 11-en biztosan nem ismerik, mert vagy rossz helyre sorolták be (3-an) vagy pedig jelezték, hogy nem ismerik, tehát nem sorolták be egyik fogalomkör alá sem. Egy szótévesztés is előfordult, egy kettes érdemjegyű tanulónál – aki a 40 szó közül 12-vel nem boldogult –: ő a *tarkó-t* *takaró*-nak olvasta/írta, s ennek nyomán a 'ruhadarab, öltözködési kellék' fogalomkör alá sorolta be. Az egyetemisták közül egy „elfelejtkezett” a *tarkó*-ról; két német nyelvszakos – közülük az egyik szerb középiskolát végzett – nem ismeri ezt a szót.

Lencse. A *lencse* szónak az ÉKsz. öt jelentését jegyzi, ezek közül az első négy köznyelvi, az 5. pedig földtani műszó. A köznyelvi jelentések közül elsődleges a *Lens culinaris* növény neveként való használata, ill. az, hogy e növény termését és a belőle készült ételt értjük alatta. Hasonlóságon alapuló jelentései a *lencsé*-nek az ÉKsz.-ban a 3.: 'apró, barna anyajegy (az arcon)', és a 4.: '(üvegből készült,) egyik v. mindkét oldalán szabályos görbe felületű optikai eszköz v. optikai készüléknek ilyen alkatrésze'. A fölmérés résztvevői növénynevként jórészt ismerik a *lencse* fő jelentését. Az egyetemisták sokkal biztosabban, náluk ugyanis jóval kevesebbszer maradt el a besorolása. Egy egyetemista tesztlapján a 'ruhadarab, öltözködési kellék' fogalomkör szavai között jelenik meg, föltételezhetően a látásjavítást szolgáló korrekciós lencsére gondolt az adatközlő. Lehet, hogy a begyűjtött adatok között több ilyen is van, hiszen a korrekciós lencse munkaeszköze (is) lehet azoknak, akik rászorulnak a használatára. Egyébként elég kevesen adták jelét annak, hogy 'szerszám, munkaeszköz' jelentés is tulajdonítható a *lencse* szónak: 3 hetedik és 12 egyetemi hallgató.

'Testrészt, testtájék' jelentésű szóként alig néhány teszten találkozni a *lencsé*-vel. A tizennégy évesek közül 4-en (az embertan nyolcadikos tananyag), az egyetemisták közül 2-en sorolták be ekképpen. A tizennégy éve-

sek között akadt egy, aki nem ismeri ezt a szót, és ezt jelezte is, 3 pedig rossz helyre írta be: 1 tanuló a 'jármű' jelentésű szavak, 2 pedig a virágnevek közé. Néhányan, 2 általános iskolás és 3 egyetemi hallgató „kifejejtette”.

Kérdőívünkkel a *lencse* szó jelentései közül a 2. és az 5. nem közelíthető meg, és tulajdonképpen az sem deríthető ki a kapott adatok alapján, hogy a kísérleti személyek a szótárban olvasható 3. jelentés szerint tartják-e a *lencsé*-t testrésznévnek vagy esetleg azért, mert a – nem szótározott – 'szemlencse' jelentést tulajdonítják neki.

Csukló. Az általános iskolások közül senki nem tévedett: mindenki a helyes fogalomkör alá – s csak oda – sorolta be. Az egyetemi hallgatók ugyancsak, ezen fölül azonban egyikük tud a szónak a műszaki nyelvben használatos 'két összekapcsolt alkatrész kölcsönös elmozdulását lehetővé tevő gépelem, szerkezet' (ÉKsz.) jelentéséről is – csak ezzel magyarázható, hogy beírta a 'szerszám, munkaeszköz' fogalomkör alá is.

Malac. Az ÉKsz. szerint ez a szó a köznyelvben főnévi és melléknévi értelemben használatos. A fölmérésünk szempontjából a főnévi értékű jelentések közül kettővel számolhatunk: a 'sertés kicsinye, fiatal disznó' jelentésű főjelentéssel (vö. ÉKsz.) és egy 'izomköteg', pontosabban 'bicepsz', ill. 'lábikra' jelentésű tájnyelvi mellékjelentéssel. Ez utóbbit az ÉKsz. nem vette föl, és más általános szótárban sem találtam meg. (Számontartja viszont a TESz. és az ÚjMTsz. Én személy szerint a környezetem nyelvhasználatából ismerem a 'lábikra' jelentését.) A fölmérés minden résztvevője besorolta az állatnevek közé. Ezen túlmenően 1 általános iskolás tanuló – a 29. számú teszt kitöltője – a 'testrész, testtájék' fogalomkör alá is beírta. Az egyetemisták közül 3-an adták jelét annak, hogy tudnak erről a ritkább jelentésről is, a nagy többség számára azonban a *malac* szónak ez az említett tájnyelvi jelentése ismeretlennek bizonyult.

Vádli. Az előbbi szóval ellentétben, amelynek 'izomköteg/bicepsz/lábikra' jelentését az értelmező szótáraink nem vették föl, az ugyancsak 'lábikra' jelentésű *vádli*, periferiális jellege ellenére e szótárakban címszóként megtalálható. Az ÉKsz. – a *vulg* rövidítéssel – jelzi, hogy stigmatizált a szó: a pongyola beszédben használatos. A vizsgálatba bevont 40 szó közül ez az egyetlen ún. barbarizmus, fölvételével a passzív szókinsnek ezt az „alantasabb” rétegét vettem célba. Ugyanakkor arra is számítottam – ez a föltételezésem azonban nem vált be –, hogy hívószóként esetleg segíteni fogja szinonimájának, a *malac*-nak a mentális lexikonból való előhívását. Az általános iskolások között egyetlenegy tanuló ismeri, a már említett 29. számú. A többiek közül 2 tanuló „megfeledezett róla”, kihagyta, 3-an (va-

lőszínűleg a hangzása alapján) rossz helyre, a 'szerszám, munkaeszköz' kategóriába sorolták be, 24-en pedig jelezték, hogy nem ismerik a szót, ill. nem tudják, mit jelent. Az egyetemisták közül 23-an ismerik a *vádli-t*. Nem tudni, anyanyelvjárásukból-e vagy német nyelvtudásuknak köszönhetően.

A vizsgálat adatai azt mutatják, hogy a testrészneveket illetően az általános iskolások szóismereti szintje átlagosan 2,65 szó (44%). A lányok eredménye valamivel jobb, mint a fiúké: 3,02 (50,33%), szemben a fiúk 2,35 szavával (39,16%). Van különbség a két tagozat között is: a b. osztály szóismereti átlaga 2,47 szó (41,16%), a c. osztályé 2,9 szó (48,33%). A fenti eredmények és a jelzett csoportoknak a félévkor magyarból kapott átlagosztályzata között összefüggés mutatkozik, a magasabb szóismereti szintet mutató csoportoknak az átlagosztályzata is magasabb, az alacsonyabb szóismereti szintet mutatóké alacsonyabb:

	A szóismereti szint %-ban	A félévi átlagosztályzat magyarból
Lányok	50,33	3,29
Fiúk	39,16	3,18
7. c.	48,33	3,51
7. b.	41,16	2,96

Ugyanezekre a szavakra vonatkozóan az egyetemi hallgatók átlagosan 3,75 szót ismernek, azaz a hat elemből álló szócsoport 62,5%-át. A magyar-, ill. az angol- és német szakos hallgatók eredményei között nincs mérvado különbség.

(Adalékként álljon itt néhány érdekesség a 29-es tesztlap kitöltőjének, egy kislánynak az adatai közül, amivel vizsgálataim további menetét szeretném jelezni. A 40 szóból 36-ot helyesen sorolt be. Ő az egyetlen az általános iskolások között, aki a vizsgált 6 testrésznév közül 5-öt fölismert. Félévkor 3-asa volt magyarból. Számára nemcsak a *tarkó* és a *vádli* egyjelen-tésű szó, de a *csípő* és a *lencse* is. Az *eper* és a *sóska* úgyszintén: az *eper* „konyhakerti vetemény”, a *sóska* „bokor”. A *jávor*-ról tudja, hogy fafajta és állatnév is lehet, a *szij*-ről, hogy az öltözködési kellékek közé is és a munkaeszközök csoportjába is beletartozhat. Besorolásainak száma 39, valamennyi helyes. Nem ismeri – és ezt jelzi is – a *ráspolly*, a *lajbi* és a *sármány* szavakat. A *pipiske* szót – akaratlan-e vagy véletlenül, nem tudni – kihagyta a besorolásból.)

A testrészeket megnevező szavainkat nyilvánvaló módon hisszük szókincsünk központi rétegébe tartozóaknak, hiszen fogalmi tartalmuk folytán nélkülözhetetlen, megkerülhetetlen részei beszédünknek. Nincs ember, aki-nek ne az alapszókincsébe tartoznának az olyan szavak, mint *kéz, láb, fej, derék, váll, arc, boka* stb. Már a kisgyermek is igen korán megismerkedik a testrésznevekkel, és használja őket³. Gyermeknyelvi szókincsvizsgálatoknak köszönhetően személyes tapasztalataim⁴ is vannak arról, hogy a nyelv-elsajátítás kezdeti időszakában, a kétszavas mondatok idejére, a mintegy 5–800 aktív szó (köztük nagyszámú főnév) között ott szerepel például a *hát* (1;7,6), *láb* (1;7,9), *szem* (1;7,16), *nyak* (1;7,28), *köröm* (1;8,1), *haj* (1;8,10) stb. (A zárójelben a számok a gyermek életkorát – év;hónap,nap – jelzik a szó első alkalommal való följegyzésének idején.)

Csakhogy mint (kevés kivételtől eltekintve) a nyelv által megnevezhető fogalomkörök mindegyike, a testrésznevek fogalomköre is nehezen meghatározható számú elemből áll; nyilván az orvoslás szakemberei ismerik őket a legpontosabban és a legteljesebb módon, míg az átlagember – egyéni szükségleteitől függően – valószínűleg sokkal kevésbé. S mivel átlagember a szókincs vonatkozásában sincsen, az egyéni különbségek még a köznyelvi szóhasználat/szóismeret szintjén is jelentősek lehetnek. Tévedés lenne tehát azt hinni, hogy testünk minden porcikájának a megnevezésére mindnyájunknak rendelkezésre áll a megfelelő nyelvi jel: testrészneveink ismerete tekintetében is különbözünk egymástól. A vizsgálat, amelyről itt szó esett, alátámasztja ezt a megállapítást.

Irodalom

- 1 Büky Béla–Gósy Mária (1983) Hogyan érzékelik a stílusértéket 10 és 18 éves tanulók? Nyr. 107. évf. 4. szám, 460–6.
- 2 Göncz Lajos (1985) A kétnyelvűség pszichológiája.
- 3 S. Meggyes Klára (1971) Egy kétéves gyermek nyelvi rendszere, AkK., Budapest
- 4 Cseh Márta (1983) A kisgyermek szókincsének lexikológiai vizsgálata – Babaszótár. Kézirat

IS IT POSSIBLE TO TEST PASSIVE VOCABULARY?

The author of this study presents the first partial results of a study attempting to test knowledge of vocabulary. Pupils in the seventh grade of a primary school in Óbecse were given the test to find a place for forty

words given in a notional system that is also given. It is the author's assumption that on basis of correct or incorrect placing of words it is possible to draw certain conclusions concerning knowledge of vocabulary. The test had yet another goal: to find out whether the tests used were suitable (how sensitive and to what extent) for the purpose of testing the passive sphere of the testees' knowledge of vocabulary.

CSORBA BÉLA

EGY XIX. SZÁZADI BÁCSKAI FALUCSÚFOLÓ
TÁRGYTÖRTÉNETÉHEZ

Min nevettek négy évtizeddel ezelőtt a jó bácskaiak címmel huszonegy strófás verses falucsúfolót (falusorolót) közölt 1935-ben a XIII. évfolyamába lépő jánoshalmi **Bácskai Évkönyv**, mely a helyi hetilap, a **Felső Bácska** kiadásában jelent meg. A kiadvány valójában nem egyéb szokásos vásári kalendáriumnál, ám bőven tartalmaz az akkor már elszakított ország-résznek számító vajdasági településekre vonatkozó ismereteket, helytörténeti cikkeket is, azonkívül művelődéstörténeti tárcákat, szépirodalmi jellegű rövidebb novellákat, verseket is. Az Évköny összeállítói nem titkolják, hogy a versfüzért – amit az alábbiakban teljes terjedelemben, szöveghű alakban mi is idézünk –, az 1871-ben alapított **Bácska** című lap 1895. évi farsangi száma alapján közlik, s úgy tudják, hogy szerzője Trischler Károly árvaszéki ülnök, aki a XIX. század kilencvenes éveiben Don Carlos álneven közölte verseit, főként az említett napilapban.

BÁCSKAI GEOGRAFIA

Kedves anyamegyénkben
Annyi ritkaság van,
Szinte alig hihető
Isten Igazában

De ne, hogy ránk valahogy
Gyanu vádja essék:
Tanu igazságainkért
Minden város, község.

Bács-Almásón a lisztes
Hordót csapra verték;
Déronyán a papucsot
Káposztával főzték.

Bajmokon a darálón
Csontokat örölnék,
Madarason a vargák
Ködmönt köszörülnek.

A pacséri tehénnek
Szarva közt a tőgye
Bácsban a fazekasok
Járnak legelőre.

Vilován a krumpliból
Szilvalekvárt főznek,
Adán vakot, süketet
Tesznek Dinnyecsősznek.

Filipován a halat
Fapapuccsal fogják,
A vajszkai árteret
Szőlőhegynek osztják.

Csonoplyán a tamburás
Csak egyedül iszik,
O-Sóvén a nagy bajuszt
Borotválni viszik.

Csantavéri határon
Varjuk bukdácsolnak,
Topolyai malomban
Verebet patkolnak.

Apatinban az urak
Lakk klumpába járnak,
Gomboson a stáci ur
Miséz prédikálgat.

Bács-Kulán a piócát
Légpuskával lötték,
Krusevlyán meg hamuzsírban
Sütik meg a csörgét.

Hódságban a fukarság
Ugy ritkitja párját,
Hogy fejk a kocsiszínt
Meg a kapu lábfát.

Noé apánk nedűjét
Szabadkán imádják,
Begecsen az ördögöt
Násznagynak instálják.

Bikityen a szalámit
Éjjel-nappal gyártják,
Sztapáron a gőzmalmot
Ökrök, lovak huzzák.

Vaskuton a nyulakat
Homokkal hizlalják,
Kereszturon a jeget
Télire aszalják.

Bácsordason krokodilt
Röptiben meglőtték,
Baján pedig tudják, miért
Gyülölik a lencsét.

Temerinben a rókát
Farkasul megnyuzták,
Zentán meg a tengerit
Vitézül meguszták.

Becseiek a rákot
Szabónak megtették,
Kis-Kéren a zabot is
Tüfokon hegyezték.

Futtakon meg az esőt
Esni hagyják szépen,
Piroson jég veri el
A tormát – a földben.

Szeghegyen a templomot
Ott „helyben” építik, –
Cservenkán a stiglicet
Kolibrinek nézik.

Plávnán este a fonóba
Csupa grófnők járnak,
Járeken a vakondturást
Nevezik földvárnak.

Bogyánban a rigófüttyöt
Kalugyerek isszák –
Gyulafalván a kezükön
Viselik a csizmát.

Petrovácon, ez a furcsa –
Kötényt hord a férfi, –
Doroszlói a biciklist –
Köszörüsnek nézi.

Jankovác kéményein
Libát költ a gólya! –
Aki mindezt nem hiszi;
Ám tegyen hát róla.

A szerző összesen negyvenkét települést sorol fel és figuráz ki 7/6/7/6-os (olykor 8/6/8/6-os) szótagszámú keresztrimes rigmusokban. A települések elnevezése az 1904 előtti hivatalos állapotot tükrözi: Bikity és nem Bácsbokod, Jankovác és nem Jánoshalma, Filipova és nem Szentfülöp stb.¹

Műfajilag a vers az úgynevezett falusorolók jellegzetes példája. E félnépi alkotások keletkezéstörténetéről Gunda Béla a következőket írja: „Falusi poéták, verskedvelő, rímfaragó parasztok, kántorok, vőfélyek, pajkos kollégiumi diákok foglalták versbe a csúfolókat. A versek egy-egy sora, a falvak ilyen vagy olyan jellemzése önállóan is él a hagyományban mint állandó szókapcsolat, szólás, rövid történet. A korábbi prózai sorokat valaki ’összekötötte’. Így könnyebb is volt azokat megjegyezni, továbbadni.”²

Arra is Gunda hívja fel a figyelmet, hogy a falucsúfolók voltaképpen tartós körforgás termékei, melynek során a motívumok „alulról felfelé” és „fent-

ről lefelé” egyaránt áramolhattak, vagyis a szóbeli néphagyomány és az írott, ponyvára nyomtatott változatok kölcsönhatása szinte kibogozhatatlan. Az átfedések, kölcsönzések, aktualizálások persze nemcsak vertikálisan, de horizontálisan is kimutathatóak. Egy-egy jól sikerült tréfa, találó mondás, abszurd rátótiáda egyik vidékről a másikra vándorolhatott, sokszor szinte szó szerint, legfőljebb a gúny tárgyául választott település nevét cserélték másikra, általában a környék valamely településének bosszantására.

A **bácskai geografia** szerzője is bőven merít az írott és szóbeli hagyományból, mindenekelőtt a *Thaly Kálmán* által XVII. századnak vélt falusoroló valamelyik változatából. A Magyar Népmesekatalógus 8. kötete ezt a típust **Különös geográfia (Versbe szedett rátótiádák)** címmel jelzi, és az **MNK 1935 x** szám alá sorolja be, annak ellenére, hogy többen – így pl. *Turóczi-Trostler József* nyomán Gunda Béla kétségbe vonja, hogy köze lenne a népmesékhez, inkább „az örök Balgaság helységei, a Rátótok (Schilda, Abdera) polgárainak” kipellengérezései végett születtek e rigmusok.³ Nem kétséges ugyanakkor, hogy eredetét tekintve egy-egy motívum tréfás mesék, helyi vagy vándoranekdoták szövegvilága felé mutat.

A mi szövegváltozatunkban alighanem ilyennek kell tekinteni a *Vilován (Tündéresen) zajló szilvalekvárfőzést krumpliból*, vagy hogy *Adán vak és süket volt a dinnyeecsősz*. Helyi anekdota szervező eleme lehetett eredetileg a „helyben” épülő *szeghegyi templom* éppúgy, mint a *köszörűsnek vélt doroszlói biciklis*. Anekdotikus háttérű a következő utalás is:

„Baján pedig tudják, miért
Gyűlölik a lencsét.”

Mint ismeretes, a bajaiak lelki gondozását igen korai időktől (egyek adatok szerint 1260-tól) mindenekelőtt a ferences szerzetesek látták el. A szerzetes barátok Európa-szerte, így Magyarországon is kedvelt célpontjai voltak az élcelődésnek, a népi humornak, amit anekdoták, anekdotikus háttérű szólások, szóláshasonlatok is tanúsítanak, mint pl. „*Megszokta, mint barát a lencsét*”, „*Mén belé, mint barátba a lencse*”, „*Vérré vált benne, mint barátba a lencse*”, „*Kétszer ették (v. főzték) meg, mint a kókai lencsét*”. Ez utóbbi magyarázatát egy alföldi anekdota teljes egyértelműséggel adja meg, akárcsak az alábbi rosszmájú temerini csúfolódó rigmus is:

„Lencse, borsó, kása,
Istennek áldása,
A barát meglássa,
Seggedbű kiássa.”

Európa-szerte ismert motívumot villant fel „Don Carlos” alábbi két sora is:

„Zentán meg a tengerit
Vitézül meguszták.”

Már idézett munkájában Gunda Béla mutat rá, hogy a magyar nyelvterület számtalan pontján ismert olyan anekdota vagy falucsúfoló, amelyben hullámzó gabonatóblát néznek folyónak, tónak, víznek, és azt keresztülűszák. Karsai Ferenc jánoshalmi gyűjtésében a „palócok” a zöldülő kenderben „lubickolják ki” magukat. A tengeri (kukorica) egyfelől tehát a vándormotívumnak tekinthető gabonavetésekkel tart rokonságot, másfelől magára a „legnagyobb” vízre, a tengerre asszociál!

A kocsiszint és kapulábfát megfejtő hódságiak „története” viszont éppúgy eredhet rátótiádából, mint a hiedelemvilágból, akárcsak a násznagynak instált beegcsi ördög.

A bácskai geografia legtöbb motívuma azonban más szövegváltozatokból is ismert. Nemcsak *Bajmokon örölnek csontokat*, de a Magyar Népmesekatalógus szerint Apátin és Kis-Éren, Thalynál Esztergomnál s Kiséren, bár seholsem *darálón*, mint a bajmokiak, sőt, egy zalagyömrői vátozat szerint Rigácson vargák (!) végzik a csontmolnári feladatokat. A *ködmönköszörülés* viszont rendszerint vargák, esetleg szücsök tiszte, pl. Kálmány Lajos Szőregen gyűjtött változatában:

„Szögváron mög a szücsök, ködment köszörülnek.”⁴

Azonban nem feltétlenül a balgaság kifigurázását kell látnunk a csontörlés és a ködmönköszörülés felelmegetésében. Bernáth Béla meggyőző példákkal bizonyítja, hogy a köszörülés voltaképpen nem más, mint a férfiak-tus, a ködmön pedig a nő cunnusának jelképes felidézése. Az örlés (akár csak a malom, következésképpen a daráló is) általánosan ismert erotikus szimbólum.⁵ Bernáth végsősoron e látszólag kétértelmű, titkos nyelv szó-készletéhez sorolja – sok egyéb mellett – a *jégaszalást* és a *zahhegyezést* is.

Példaszövegünkben egyiket Kereszturon, a másikat Kis-Kéren művelik előszeretettel, méghozzá nem is akárhogyan, hanem *tűfokon!*⁶

Mint látjuk, közismert proverbiumok is bőven adtak ihletet a tréfás falusoroló versbe szedőjének. *A bácsalmási lisztes hordó csapraverése* ugyan csak ilyen indíttatású, gondoljunk példának okáért a „*csapon veszi a lisztet*” (eladja borért a lisztet) szólásunkra.⁷ Érdekes volna tudni, miért éppen a pacsériak kifigurázásához használta fel a „*megtalálta szarva közt a tőgyét*” szólást, de valószínű, hogy ez csupán pillanatnyi „költői” ötlet lehetett, s nem kötődik helyi hagyományhoz. Nem úgy a következő két sor:

„Csonoplyán a tamburás
Csak egyedül iszik...”

Millenniumi munkájában már Margalits is lejegyezte: „*Iszik, mint a csonoplai tamburás. (Egyedül.)*”⁸

„O-Sóvén a nagy bajuszt
Borotválni viszik.”

A fenti sorok megértéséhez tudnunk kell, hogy Sóvén (a szerbek és a kis számú magyar mellett) jelentős számú német lakosság élt. A németekről Bácska tarka, multietnikus világában a többiek – nem ok nélkül –, úgy tartották, hogy nem hordanak bajuszt. Ez azután élcek, tréfás proverbiumok táptalajává vált. Temerinben máig mondják, hogy „*elme gyünk Járekra bajúsze*”, noha ott a németek emlékét mára már csupán egykori impozáns, szép polgárházaiak őrzik. Gunda is említ bácskai példát: „Az őrszállási sváboknál még az idősebbek sem viselnek bajuszt. Ha megkérdezték a sváb leányt: Mit csinál az öregapád bajsza, s a kérdező a magát pödörgette – ve-rekedéssé fajulhatott a bajuszpödrés.”⁹

Egyéb etnikus sajátosságok, helyi szokások is említésre kerülnek **A bácskai geográfiában**, amelyek különlegességüknél, másságuknál fogva tarthatnak számot a közfigyelemre, égy pl. hogy *az apatini* (német) *urak lakk klumpába járnak*, vagy hogy *Petrovácon* (Bácspetrőcön) *a férfi hordja a kö-tényt*. Tudniillik a petrőci szlovák férfiviselet jellegzetes darabja volt egykoron a kötény is.

Bizonyos utalásokat helyismeret nélkül szinte lehetetlen feladat megfejteni. Pl.

„Bácsban a fazekasok
Járnak legelőre.”

A „legelőre járnak” lehet egyszerű szójáték is (vagyis a fazekasok jártak legelőre), amely esetleg a bácsi fazekasok hírére, elismertségére, elsőségére utal, melynek volt némi alapja, hiszen céhszabadalom-levelüket már 1828-ban megkapták.¹⁰ *A vajszkai ártér szőlőhegynek osztása* talán valamely korabeli helyi panamára utalhat. Amit a XVIII–XIX. századi állapotokról tudunk: „A falu határa két részből áll: egyik a vízmentes 'felső föld' a jobbágyok szántóföldeivel és az urasági majorsággal; a másik nagyobb rész a Duna árjának kitett rétság, posványos mocsár, nádas, kevés erdő és csak száraz években használt legelőből áll. 1866-ban Bogojeva és Karavukova községekkel együtt több százezer frtba került hatalmas töltéssel ármentesítették e területet.”¹¹

A pirosi torma, amit elvert a jég emlegetése akár erotikus jelbeszédnek is tűnhetne, ha nem tudnánk, hogy egykor e település lakói valóban híres tormatermelőknek számítottak a környéken, mint ahogyan a sajkásgyörgyeiek dinnyéjükéről, a futakiak a káposztájukról szereztek hírt. „Don Carlos” mégsem ez utóbbit teszi élc tárgyává:

„Futtakon meg az esőt
Esní hagyják szépen.”

Eddig úgy tudtuk, hogy csak a temerini parasztok fatalizmusán élcelődnek a környék lakói, mivel ott, ha esik az eső, valóban az a szólás járja, hogy „*hagy essen*”. Szemmel láthatóan e népi bölcsesség sokkal általánosabban ismert volt a XIX. század végén.

Ugyancsak némi helyismeret szükséges ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a *földvárnak* nevezett járeki vakondtúrát. „Don Carlos” kétségkívül tudott arról, amit a temerini magyar néphagyomány máig őriz, s Borovszky is megemlíti, hogy Járek „*határában az ú. n. római sánczok vonalán egy régi földvár található.*”¹² Ennek tényét megerősítik a régi térképek is. Az 1514-beli felmérések alapján készült Lázár-féle térképen *Setwan*, 1566-os ún. Valvassore-változatán *Setuuar*, a XVII. századi Stier- és Kreckwitz- térképeken *Setwar* nevű települést látjuk berajzolva Temerintől délkeletre, nagyjából a mai Járek határában.¹³

A hely szelleméhez igazított aktualizálásnak kell tekintenünk, hogy

„Bogyánban a rigófüttyöt
Kalugyerek isszák –”

Semmi más ez, mint utalás a Vajszka és Bogyán között félúton található pravoszláv kolostorra, mely a XV–XVI. században épült, illetve annak kalugyereire. A *rigófüttyivás* azonban nem helyi motívum, hiszen a magyar nyelvterületen széles körben ismert, többek között Berze Nagy János baranyai gyűjtésében is előfordul:

„Pályiban a rigófüttyöt likőr helyett isszák,
Élesden a kezükön viselik a csizmát.”

Mint a fentiekből látjuk, átvétel eredménye tehát a gyulafalviak (telecskaiak) sajátos csizmaviselésének kifigurázása éppúgy, mint az, hogy Temerinben farkasnak vélték a rókát. Ezt a motívumot, igaz, kissé más formában már Jókai Mór is megverselte:

„Hetényben meg a rókát farkasnak nevelték...”

De ő jegyezte le azokat a rátótiadákat is, hogy

„Kecskeméten az ürgét septiben meglőtték”,

vagy hogy

„Rátótiak a rákot szabónak megtették”.¹⁴

A bácsordasi *krokodil* valójában tehát az *ürge* közvetlen (ám ha úgy tetszik, modernebb és egzotikusabb) örököse. Annak az ürgének, amelynek Benáth Béla szerint a szerelmi jelképtárban egyértelmű az üzenete, akárcsak a *meglövés* felemlegetésének.

A XVII. századtól jegyzett, ismert párhuzamokat találunk a *verébpatkolásról*:

„A berényi malomban verebet patkolnak.”

Sőt, talán nem túlzunk, ha a *csantavéri varjúk bukdácsolásának* mintáját a következő, már Thaly által idézett sorban véljük felismerni:

„Jászság, Kunság mentiben szarkák kodácsolnak...”

(A Magyar Népmesekatalógus 8. kötete szinte szószerint ugyanezt idézi.)

Vándormotívum, gyakran előforduló formula a falusoroló záró szakasza is, melyet ezúttal csupán a poétai lelemény kötött Jankováchoz. Berze Nagy szinte szószerint ugyanezt idézi baranyai gyűjtésében, csak éppen a zsákaiakról, Mészárosné Varga Mária zalai gyűjtésében pedig *a prágaiak kéményén költ libát a gólya*.¹⁵

Hogy „Don Carlos” igyekezett haladni a korrallal, azt jelzi *a kolibrinak nézett cservenkei stiglic és a bikityi szalámigyártás* felemlegetése éppúgy, mint *a sztapári gözmalomé*, amely 1895-ben még, aligha működhetett, ha már *ökrök, lovak húzták*. Ugyancsak a kor szelleméhez és ezáltal az olvasó várható igényeihez történő igazodást kell látnunk a már említett doroszlói *bicikli* motívumában, vagy abban, hogy

„Bács-Kulán a piócat
Légpuskával lötték...”

Nem nehéz e két sorban ráismerini eredetijére, a már említett *röptiben meglőtt ürgére*. Ami igazán új, az a légpuska...

E részletek – kivéve az utóbbit –, semmiképp sem tűnnek átvételeknek – sokkal inkább a szerző egyéni leleményeinek, tapasztalatainak, megfigyeléseinek s fantáziájának köszönhetőek.

„Don Carlos” falusorolójának a fent elmondottak ellenére is maradtak nyitott, megfejtésre váró kérdései. Ezek egy része vélhetően megverselt, de már elhomályosult rátótiáda, pl. *a káposztába főzött déronyai papucs, a fapapucssal történő halfogás Filipován vagy a homokkal hizlalt vaskúti nyulak. A Gomboson misézgető stáci úr és a plávnai fonóba járó grófnők* inkább helyi anekdoták elemei lehettek egykoron, és talán ugyanez mondható *a hamuszírban sült krusevlyai csörgérről* is, ha ugyan utóbbi nem a szerző „találmánya”. Az pedig a Bácskaságban aligha szorul különösebb „filológiai” magyarázatra, miért is írhatta a szerző, hogy *Noé apánk nedűjét Szabadkán imádják...*

Jegyzetek

- 1 Bács-Almás = Bácsalmás; Déronya = Dernye = Deronje; Bajmok = Bajmok; Madaras = Madaras; Pacsér = Pačir; Bács = Bač; Vilova = Tündéres = Vilovo; Ada = Ada; Filipova = Szentfűlöp = Filipovo; Vajsza = Vajska; Csonoplya = Čonoplja; O-Sové = Stare Šove = ma: Ravno Selo; Csantavér = Čantavir; Topolya = Bačka Topola; Apatin = Apatin; Gombos = Bogojevo; Bács-Kula = Kula = Kula; Krusevlya = Körtés = Kruševlje; Hód-ság = Odžaci; Szabadka = Subotica; Begecs = Begeč; Bikity = Bácsbokod (1904-től); Sztapár = Stapar; Vaskut = Vaskút; Keresztur = Bácskeresztur = Ruski Krstur; Bácsordas = Karavukovo; Baja = Baja; Temerin = Temerin; Zenta = Senta; Becse = Óbecse = Becej; Kis-Kér = Kiskér = Pribičevičevo (1922 után) = ma: Stepanovićevo; Futtak = Ófutak = Stari Futog (1922 után) = Futog; Piros = Rumenka; Szeghegy = Sekić (1922 után) = ma: Lovćenac; Cservenka = Crvenka; Plávna = Palona (1904-1922) = Plavna (1922 után); Járek = Tiszaistvánfalva (1904-1922) = Jarak (1922 után) = ma: Bački Jarak; Bogyán = Bođan; Gyulafalva = Bácsgyulafalva = Telečka; Petrovác = Petröcz = Petrovac (1922 után) = ma: Bački Petrovac; Doroszló = Doroslovo; Jankovác = János-halma (1904 után). V.ö.: Službeni nazivi gradova i opština na području Banata, Bačke i Baranje, valamint Lelkes: Magyar helységnév-azonosító szótár.
- 2 Gunda Béla: A rostaforgató asszony, 165.
- 3 Gunda, 163.
- 4 Idézi Gunda, 163.
- 5 Bernáth Béla: A szerelem titkos nyelvén. Lásd mindenekeelőtt az V. fejezetet!
- 6 Bernáth, i.h.
- 7 Margalits Ede: Magyar közmondások és kömondásszerű szólások
- 8 Margalits, i. h.
- 9 Gunda, 151.
- 10 Borovszky Samu dr. szerk.: Bács-Bodrog vármegye I., 33.
- 11 Borovszky, I., 115.
- 12 Borovszky, I., 163.
- 13 Ökrész Károly: Míg Temerinbe' Magyar szántani fog..., 15., 33.
- 14 Jókaira Gunda hivatkozik, i. m. 161.
- 15 Gunda, 163-164.

Irodalom

- Bernáth Béla: A szerelem titkos nyelvén. Erotikus szólások és egyéb folklórszövegek magyarázata. Budapest, 1986.
- Borovszky Samu (szerk.): Bács-Bodrog vármegye I. Budapest, é.n.
- Gunda Béla: A rostaforgató asszony. Budapest, 1989.
- Karsai Ferenc: Jánoshalma néprajza. Kecskemét, 1987.
- Lelkes György (szerk.): Magyar helységnév-azonosító szótár. Budapest, 1992.
- Margalits Ede: Magyar közmondások és kömondásszerű szólások. Budapest, 1995. (1896.) Reprint.
- O. Nagy Gábor: Magyar szólások és kömondások 3. kiadás. Budapest, 1982.
- Ökrész Károly: Míg Temerinbe' magyar szántani fog... Újvidék, 1999.

Službeni nazivi gradova i opština na području Banata, Bačke i Baranje. Sastavljen po naredbi Ministarstva Unutrašnjih Dela Kraljevine S.H.S. Odel. Za B.B.B. broj 6800/1922. Službene Novine, 1922., br.117.

THE HISTORY OF THE MOTIVES OF A NINETEENTH CENTURY RIDICULE

Ridicules and enumeration of villages are products of universal European folk tradition. They are, in fact, to a certain extent literary creations that were spread both by word of mouth and thrashy literature, what more, were an influence on each other. The author analyses an enumeration of villages, published in the *Bácska* daily (its writer was Károly Trischler who published his poems under the pseudoname Don Carlos) by comparing it to similar popular or semi-popular works from other regions and earlier times. What is special in this piece of enumeration is that it ridicules human weaknesses and stupidity in 42 Hungarian, German, Serbian, Slovak, and Ruthenian places in the County of Bács by using partly international anecdotal elements, partly Hungarian folk motives and partly his own inventiveness.

GEROLD LÁSZLÓ

**TRADÍCIÓ ÉS INNOVÁCIÓ:
MAGYAR SZÍNHÁZTÖRTÉNETI ÖRÖKSÉG (1920–1949)**

*A határon túli magyar nyelvű színháztörténet
története 1920–1949**

Vajdaság

Azzal, hogy – amint színháztörténetünk előző kötetének **Színházi élet a forradalmak idején** című zárófejezete említi – 1918 „november 25-én az Újvidéken tartott Szláv Nemzeti Gyűlés kimondta a dél-magyarországi megyék csatlakozását Szerbiához”, aminek következményeként a bácskai és bánáti magyarság kisebbségi sorsba jutott, ebben a régióban a színházi életben is lényeges változások történtek. Mivel az itteni városoknak (Szabadka, Zombor, Becskerek, Újvidék stb.) soha nem volt állandó társulata, hanem évente pályázat alapján választották ki a számukra megfelelő igazgatót és csapatát, Vajdaság (ahogy 1918-tól mondták: Vojvodina) hivatásos magyar társulat nélkül maradt, lévén hogy az új szerb állam nem adott játsszói, sőt talán egy kivételtől eltekintve beutazási engedélyt sem a magyarországi társulatoknak. Az történt a színházban is, ami a magára maradt kisebbség esetében a kultúra minden ágazatában lejátszódott: meg kellett teremteni azt, ami volt, de elveszett.

Irodalmat persze könnyebb volt (intézmények híján nem könnyű) csinálni, mint színházat, amelyre állami támogatás nem volt, de színészek sem voltak. Következésképpen a bácskai, bánáti magyarságnak nem is volt hivatásos színháza egészen 1945-ig, ellenben a két háború között nagyon erős műkedvelő élet alakult ki, nemcsak egyre több, hanem néhány nagyon jó, már-már profi színvonalú egyesülettel. Sőt a szárnyait bontogató, lassan konstituálódó vajdasági magyar irodalomban több dráma is született, jóllehet szinte semmi remény nem volt ezek megjelenítésére.

* A Magyar színháztörténet 1920–1949 című, a Veszprémi Egyetem Színháztudományi Tanszékének projektumaként készül s a Magyar Könyvklub kiadásában megjelenő kötet számára készült írás.

Negyedszázad színház nélkül

Az utolsó egyetemes magyar színházi év a háború utolsó esztendeje volt. Szabadkán és Újvidéken, ahol már évek óta közmegelegedésre Nádassy József jó nevű, igényes társulata bérelte a színházat, a szezon 1918-ban is a szokásos időben áprilisban, illetve júniusban ért véget. Utolsó este valószínűleg itt is, ott is Bíró Lajos ugyanabban az évben írt **Hotel Imperial**-ját játszották, bár az újvidéki repertórium tartalmaz egy június 30-i fellépést is, de nem valószínű, hogy kilenc nappal a Bíró-darab után színre került a tervezett operett-előadás (**Három a kislány**), s azt sem tudni, hogy július 13-án és 14-én fellépő néhány fős színészcsapat (Berky Lilivel s Gózon Gyulával) tartott-e előadást, s mit játszott. Nagybecskerekén az utolsó hivatásos társulat az 1918. szeptember 15-e és október 25-e között bejegyzett, a karmesterként is ismert Bethleni Bruckner László vezette, zömmel zenés repertoárt nyújtó trupp volt, amely a vendégszínház utolsó napjaiban is elsősorban operettet (**Cigányszerelem, János vitéz, Leányvásár**) és vígjátékot (**A papa, A román**) játszott, nyilván a szórakoztatás akkora fölöttébb szükséges igényével. Bethleni Brucknert említi a zombori sajtó is, hogy 1918 októberében és novemberében tart majd a városban előadásokat, de erre vonatkozóan csupán egyetlen adattal rendelkezünk, miszerint novemberben Szigligeti **Cigányát** játszották, hogy pontosan hányadikán, azt nem tudni, mint ahogy más városok esetében sincsenek napra pontos adataink az őszi szezont illetően. Legvalószínűbbnek látszik azonban, hogy 1918 szeptemberétől már magyar hivatásos társulatok nem léptek fel Bácska és Bánát városaiban.

Hogy a Vajdaságban élő magyarság számára a kisebbségi sorsba kerüléstől fogva fontos volt a magyar nyelvű színjátszás, az magyarázható egyfelől az egy évszázados hagyománnyal, illetve azzal az expanzitással, amely a XIX. század utolsó évtizedeitől a világháború végéig jellemezte ebben a régióban a színházi életet, másfelől pedig a színháznak a nemzet(iség)i (ön)azonosságtudat (nyelv, kultúra, nyilvánosság) kialakításában és életben tartásában betöltött kiemelt szerepével. Ezt támasztja alá a helyi sajtó, amelyben rendszeres téma a magyar színjátszás ügye. Ha csak egyetlen napilap, pl. az újvidéki **Délbácska** évfolyamait vizsgáljuk meg, fény derül a probléma alakulására. Kezdetben, a húszas évek közepéig egymást követik olyan írások, melyek igazgatói kérelmekről, miniszteri, sőt miniszterelnöki ígéretekről, illetve szélsőséges szerbek tiltakozásáról tudósítanak. 1923 november 8-án a lap vezércikkben foglalkozik a kérdéssel. Ebből megtudni, hogy immár „tizennyolc beadvány” fekszik „porosan és elfeledetten az illetékes asztalfiókban”, hogy a kilincselő, egyik hivatalból a másikba küldött

kérelmezőket „obligát és udvarias ígéretet”-kel biztatták/rázták le, függetlenül attól, hogy magyarországi, erdélyi vagy felvidéki igazgató próbálkozott engedélyszerzéssel. Megtudták, hogy a „követelés teljesítésének nincsen törvényes akadálya”, ahogy Nikola Pašić miniszterelnök közölte, hogy a „maga részéről semmi törvénytörő akadályát nem látja a magyar színház felállításának”, s a tervet ő is támogatja, bár nem „hiszi, hogy ebben a kérdésben megtörhető volna a nacionalisták ellenállása”. Hogy a hatalom csak eltűrte vagy gerjesztette is azt a fel-felkapó tiltakozást, amivel a szerb radikális párt és képviselői fogadták a magyar színház megnyitásának hírért, az – bár nem elképzelhetetlen – kideríthetetlen, de tény, hogy a szerb nacionalista politika azonnal reagált, minden kezdeményezésre. A **Délibácskából** tudni, hogy a sajtótámadásban, amelytől a cikket közölt **Zastava** szerkesztősége is elhatárolta magát, addig ment a szerb radikális párt, hogy a magyar színház tervét politikai merénylettekkel hozta kapcsolatba, mondván, hogy a király és a miniszterelnök elleni merénylőket a magyarok küldték, akik csak remélhetnek színházat, ha azzal mutatják ki lojalitásukat, hogy „felosztatják különálló pártjukat és államalkotó pártjainkat fogják támogatni”. Ez ellen nem csak a magát elhatároló szerb újság, hanem szerb értelmiségiek is tiltakoztak. A **Délibácska** a hagyományos szerb szabadságszeretetre is hivatkozva teljes terjedelmében közli egy újvidéki bankigazgató **Zastava**-beli cikkét, amely azzal érvel a magyar színház mellett, hogy a „megelégedett ember éppen úgy, mint a megelégedett nemzet nem lehet lázadó és nem követelheti és nem keresi a fennálló helyzet megváltoztatását”. Nem lenne szabad ostoba politikával elidegeníteni a magyarokat, s átengedni őket az agitátoroknak, vallja a cikkíró, aki emlékeztet arra, hogy a magyar uralom alatt volt szerb színház, sőt ez állami támogatást is kapott (egy másik cikkből tudjuk, hogy Újvidék városa hat-hat ezer koronával támogatta a városban vendégszereplő magyar és a helyi szerb társulatot), ezért is – írja – „adjuk meg a mi magyarjainknak az ő színházukat”, mi több, segíeyzné is magyar színházat, de ennek fejében ellenőriztetné a repertoárt, olyan darabokat adatna elő, „amelyek elősegítenék a szerb és magyar nép közötti közeledést”. Hogy mennyire a politika függvényévé vált a húszas években a magyar színház kérdése, mutatja, hogy egyesek azért helytelenítették a szélsőséges szerb megnyilvánulásokat, mert „ez esetleg a választások alkalmával is érezteti hatását” olyképpen, hogy a magyarok nem szavaznak a szerb radikális pártra.

Annak ellenére, hogy a színház iránti igény állandó téma maradt, egy esetet külön is említeni kell. Földessy Sándor esetét. A **Délibácska** híradása

szerint Földessy a „vajdasági magyar színtársulat igazgatója”-ként 1927. okt. 25-én „kezd meg előadásait Somborban, az ottani városi színházban”. A hat hétre tervezett vendégszínházat a **Bajadérral** kellett volna megkezdeni, de hiába örvendezett vezércikkben a **Délbácska** (szept. 29-én), megjelentek Zomborban a plakátok, s az újság közölte a háború után először érkezett színtársulat névsorát az igazgatótól a kellékesig, feltüntetve a helyárat is, sőt megemlítve, hogy Ujvidék is számít Földessyék vendégszereplésére, mert a várt bemutatkozás elmaradt, mivel a „közoktatási minisztérium [...] rendelete értelmében mindazokat a színdarabokat előzetes cenzúra alá kell bocsájtani, amelyek nem államnyelven kerülnek színpadra”. Hogy nem néhány napos halasztásról lesz szó, arra már a cenzúrát bejelentő cikk is utalt: „hacsak addig nem bukkan föl újabb olyan akadály, amely a már megszerzett miniszteri engedély gyakorlati megvalósulását illuzórikussá teszi”. De felbukkant. Bár ahogy a határon túli magyar színjátszás kislexikona (**Rivalda nélkül**) írja, nov. 4-én a **Játék a kastélyban** (Molnár) előadásával kezdetét vette a vendégszínház, amely során **A vén gazember** (Harsányi-Mikszáth), a **Dr. Szabó Juci** (Fodor), az **Aranymadár** (Zerkovitz), a **Nem nőszülők** (Szenes), a **Cigánygrófné** (Vincze) és az **Ördög** (Molnár) került közönség elé, a nagy érdeklődést kiváltott vendégszínházat meg kellett szakítani, mert a bel- és közoktatásügyi miniszter engedélye ellenére a rendőrség „a nem jugoszláv illetékességű színészeket” kiutasította az országból. Hiába történt magyar és szerb képviselői intervenció, volt főispáni, sőt miniszterelnöki ígéret, ha végül maga a miniszterelnök hagyta jóvá a „magyar színészek kiutasítását elrendelő végzést”, amelyet az államvédelmi osztály hozott, mivel megítélésük szerint a színészek további itt-tartózkodása „nem kívánatos az országra nézve”. De amíg e példátlan eset kapcsán a szerb demokrata képviselők készültek a miniszterelnökhöz folyamodni, hogy vonják vissza a kiutasító rendeletet, Zomborban utcai tüntetés volt a magyar színház ellen. Hogy mégis elhamarkodott döntés született, arra utal a belgrádi **Vremeben** megjelent igencsak naiv magyarázkodás, mely szerint senki sem tiltotta be Földessyék működését, a színészeket nem utasították ki, csupán „annyi történt, hogy a színtársulat tagjainak *lejárt a tartózkodási engedélyük*”, s mert „a szociálpolitikai minisztérium fennhatósága alatt álló iparfelügyelőség nem járult hozzá a tartózkodási engedély meghosszabbításához”, a főispán nem engedélyezhette a színészek itt-tartózkodását.

Ha addig a politikától függött a magyar színészet sorsa, akkor ez a függőség az évtized végén bevezetett diktatúrában még hatványozottabb lett. A körülmények akkor látszódtak változni, amikor a harmincas évek közepétől

a kisantanthoz való közös tartozás a viszonyok enyhülését követelte meg. Ekkor merült fel ismét egy állandó magyar szintársulat működésének gondolata. A társulat szervezéséről tárgyalások folytak Janovics Jenővel, akit a szegedi szabadtéri játékokra látogató jugoszláv küldöttség a **Tragédia** belgrádi rendezésére is kiszemelt, de se a vendégszereplőkre, se a Madách-mű előadására nem került sor, bár több szerb fordítás is volt. Sőt, amikor kiderült, hogy egy orosz vállalkozó nevére szóló engedély alapján magyar előadásokat tartanak (**Csirkepaprikás, Szakíts helyettem**), ahogy az említett kislexikonból tudjuk, ezek folytatását betiltották. Ha magyar előadások nem voltak, de magyar szerzők (Molnár, Bókay, sőt Kosztolányi **Édes Annája** is) művei az újvidéki székhelyű Dunabánsági Színházban közönség elé kerültek, a magyar darabokra szerződött Sebestyén Pál rendezésében, kinek itt három művét is előadták.

Ilyen körülmények között a jugoszláviai magyar színjátszást két évtizeden át kizárólag a műkedvelők tartották életben. Ők sem könnyen, hiszen a sajtó gyakran számolt be engedély megtagadásáról, pl. amikor 1922-ben az Ady Társaság keretében Becksereken azzal a céllal alakult műkedvelőkből és részben hivatásos színészekből társulat, hogy ez Vajdaság nagyobb városaiban is vendégszerepeljen, vagy arról, hogy a nagy érdeklődés ellenére csupán egyetlen előadására adtak engedélyt, ahogy az **Árvácska** c. operettel történt 1927-ben illetve a következő évben, amikor Újvidéken a **Mesék az írógépről** és a **Kisasszony férje** c. darabokat akarták előadni. Tehát semmiképpen sem arról volt szó, amivel a hivatásos magyar társulat működésének akadályozását indokolta a hatalom, hogy tiltó intézkedéseikkel a műkedvelő egyesületeket kívánják védeni.

A szerb hatalom gondolkodásáról ad pontos képet a belügyminiszteri és a vajdasági báni hivatal levélváltása 1938-ban. A bánhoz intézett szept. 23-i bizalmas miniszteri átirat szerint a szabadkai **Napló** arról cikkezett, hogy Janovics vezetésével magyar társulat alakul. A hatalom ezt saját „jól felfogott érdekéből” támogatná. Vajdaságban ugyanis több mint 200 magyar műkedvelő egyesület van, melyekben „olyan magyar demokrácia alakul, amelyen Magyarországon sincs. Mert a műkedvelő színpadokon *csak magyar szerzők* darabjait adják elő helybeli tekintélyes leányok és asszonyok kereskedősegedekkel és irnokocskákkal közösen. Ezen kívül: mindössze néhány száz szót használó, félig írástudó fiatalemberék és alig képzett leányok a színpadon **ELSAJÁTÍTJÁK A MAGYAR IRODALMI NYELVET**”. Következésképpen, áll a levélben, a magyarság ezer műkedvelőből álló színházzal rendelkezik, s „Mindegyik amatőrtársulat a magyar kultúra, a ma-

gyar alkotótevékenység, a magyar aktivitás fáklyája. És ki tudja, mit csinálnak ott az előadások után!?”

Szükség van tehát magyar színházra, mert akkor „ennek érdekében a hatalom MEGTILTHATJA A MŰKEDVELŐ EGYESÜLETEK MŰKÖDÉSÉT”.

Különben is a magyar színház végső soron amatőr társulat lesz, mert Vajdaságban mindössze három magyar hivatásos színész van, ha megszűntetik a 200 műkedvelő együttest, azzal „a magyar eget megvilágító kétszáz fáklyát oltják el”, s így az aktív ifjúság olyan passzív tömeggé alakul, amely „évente 5-6 nap, legfeljebb két hétig tapsol a színészeinek, majd újabb egy évet kell várnia a magyar színház vendégszereplésére”.

Ha ez az elképzelés valóra válik, akkor nem tiltakozhatnak a magyarok, hogy nincs saját színházuk, az állam pedig „Magyarország lakossága és a külföld előtt is politikai nyereséghez jut”.

A miniszteri intenciót a szept. 27-i báni válasz megértéssel fogadta, mondván „jobb, ha egy vándortársulat kap engedélyt, amely már működésének második, harmadik évében anyagi nehézségekkel fog küszködni, és megszűnnek a műkedvelő egyesületek. Az első néhány hónapban a magyar kisebbség lelkesül majd a színházi előadásokért, de ha állandóan anyagi áldozatokat kell hoznia, hamar kifulladásra kerül”. A miniszter által felvetett javaslat a bán számára saját, már mintegy tíz évvel korábbi elképzelésének igazolását jelentette.

Minden hatóságilag támasztott nehézség ellenére a két világháború közötti magyar műkedvelő színjátszás valóban csodálatos eredményeket ért el elsősorban a társulatok és a műkedvelők száma tekintetében. Előbb a nagyobb városokban, ahol már addig is volt műkedvelés, majd egyre több, egészen kis településen, sőt a tanyavilágban is tartottak műkedvelő előadásokat, melyek amellet, hogy némileg pótolták a hiányzó színházat, jótékony jellegüknél fogva a mindennapi élet szerves tartozékaivá is váltak. Ingyenkonyhák tartása, szegény gyerekek ruházása, karácsonyi ajándékcsomagok, idősek gondozása, egyesületi otthonok építése, sportklubok felszerelése „a műkedvelők szorgos és önzetlen munkájából valósult meg”, írta a jugoszláviai magyar műkedvelők almanachjának, a **Bokrétának** előszavában Farkas Frigyes. Ebből a műkedvelés 1919 és 1940 közötti történetét bemutató kiadványból tudjuk azt is, hogy két évtized alatt Bácska és Bánát majd 90 helységére terjedt ki az egyre terebélyesedő aktivitás, melyhez Baranya, Szlavónia és Muraköz tevékenykedő majd 40 helységét is hozzá kell adni, hogy lássék, valóban jogos országos mozgalomról beszélni. (A szin-

játszással párhuzamosan fejlődött ki az ugyancsak tömegeket felkaroló néptánc-mozgalom a **Gyöngyösbokréta**.) Előadásokat tartottak az iparosdalárdákban, a legényegyletekben, az ifjúsági szervezetekben, az olvasóköroökben, a népköroökben, a sportklubokban, a tűzoltó-egyesületekben, a katolikus és református egyházközösségekben. Városonként több egyesület is működött egyidőben, gyakoriak voltak a vendégszereplések. Elsősorban az itt maradt és hazatért hivatás színészek (Deák Kornél, Garay Béla, Nyárai Rezső, Szabó Márton, Zsigmondi Ferenc stb.) voltak az irányítók, de jelentős szerepük volt a lelkészeknek, tanítóknak, kántoroknak, akárcsak a városok és falvak igencsak kisszámú értelmiségi rétegéhez tartozóknak, de tudunk arról is, hogy borbélysegéd vagy kőművesmester vállalta a helyi társulat betanítását. Az újvidéki **Reggeli Újság** 1936 és 1941 között **Egyesületi Közlöny** címmel mellékletet jelentetett meg, melyben szakmai és működési tanácsokkal látták el a műkedvelőket.

A műsorban kezdetben, főleg a kisebb települések újonnan alakult egyesületeiben jelenetek, kabarétréfák kaptak helyet, de fokozatosan vállalkoztak nagyobb feladatokra is. Elsősorban a népszínművek és a zenésdarabok, operettek voltak kedveltek. Kétségtelen, hogy sok előadás színvonala alacsony volt. Nem véletlenül írt bíráló hangon Herceg János a **Kalangyában** megemlíti, hogy „kulturális megnyilatkozásaink legszélesebb terét a műkedvelő színjátszás kapta”, s hogy az úgy valóban széleskörű támogatást érdemel, de figyelmeztetett is, hogy a műsor felettébb silány, hiányolta, hogy sehol egy Németh László-, Móricz- vagy Tamási-mű, hogy a mindenütt csak operett, aminél a másod- s harmadvonalba tartozó népszínmű is jobb. A jelentősebb egyesületeket, mint a nagy múltú szabadkai Népkört (még 1872-ben alakult) vagy a becskerekit, illetve a jelentős központnak számított Újvidéket, Zentát, Zombort, Kikindát, Óbecsét, Topolyát természetesen kevésbé érheték efféle vádak. A Népkörben is játszottak operettet (**Csárdáskirálynő, Viktória, Egy csók és más semmi, Zsindelyezik a kaszánya tetejét, Csodagyerek, Kis kadét, Szökik az asszony, Pillangó főhadnagy, Gróf Rinaldo** stb.), népszínművet (köztük szerencsére a **Cigányt, A falu rosszát** és **A bort** is) és játszották a húszas/harmincas évek sikerszerzőit (Fodor, Szenes, Csathó, Bús Fekete, Bónyi, Vaszary), de Molnár (**Doktor úr, Ibolya**), Móricz (**Nem élhetek muzsikaszó nélkül**), Kodolányi (**Földindulás**), Hunyadi (**Bors István**), Herczeg (**Kék róka**) és Zilahy (**Tűzmadár**) sem hiányzott a műsorból, melyben feltűnt Ibsen **Kísértetekje** is. A legnagyobb hazai drámaírói siker is a Népkörhöz fűződik. Innen indult el Cziráky Imre énekes vígjátéka, a **Muskátli** (1940), több mint tíz helységben sikert aratott útjára.

Annak ellenére, hogy a helyi szerzők nem igen számíthattak az „első kisebbségi színdarab”-nak hirdetett, a falu és a város kultúrviszályát az előbbi javára eldönteni próbáló, de a népiességet műnépiességgként értelmező, programmúnek tekinthető **Muskátlit** író óbecsei kántortanító sikerére (a szabadkai ősbemutató záróképe az előadás összes szereplőjét örökítette meg egy hatalmas Népünkkel – népünkért! feliratot is tartalmazó mézeskalács szív előtt), sőt színrevitel helyett csupán a közlés lehetősége ígérkezett – születtek drámák. Az előző század írnodorát idéző Milkó Izidor a tárcaleveket idéző csevegő stílusban írta jeleneteit. Szenteleky Kornél írt a **Tragédiára** héjazó színpadi játékot (**A fény felgyúl és ellobog**), önvallomásként olvasható szimbolista jelenetet (**Aki eljő, s aki elmegy**), s a sziváci sváb műkedvelők számára pfalzi dialektusban megszólaló zenés darabot (**Jakab álma**) is. A jeleneteit kötetbe gyűjtő Borsodi Lajos (**Házibál**) a férfi-nő örökonfliktust variálta. Radó Imre szerelmi négyszög-drámát (**Áram**) ad ki kötetben. Bencz Boldizsár a létkérdéseire feletet kereső expresszionista szabadvers-szerű művet (**Hitelrombolók**) tett közzé. Somogyi Pál **A díj** c. művével az osztálykülönbségeket bemutató nyomorirodalomban tett drámairói próbát. Lőrinc Péter ír Kassákot, Máczát idéző dadaista drámát (**Igen-Nem-Fekete-Fehér**) és római tárgyú történelmi művet (**Marius**), Sinkó Ervin pedig Ibsent követő polgári erkölcsdrámákat vetett papírra (**Határok, Az öcs, Szabadságon**), hogy csak azokat a műveket említsem, melyek a drámapaletta változatosságára mutatnak.

Sajátos, de nem véletlen, hogy ezek közül 1945 után, amikor először önálló magyar színháza van a vajdasági/jugoszláviai magyarságnak, egy sem kapta meg a színpadi megmértetés lehetőségét, mert ekkor másféle szellemiség vette birtokba színházat.

Az első állandó színház

A két világháború között a vajdasági magyar színházi kultúrát a műkedvelés mentette meg és át 1945 utánra, amikor is Szabadkán megalakult a Vajdasági Magyar Népszínház (1951 óta Szabadkai Népszínház), amely első bemutatóját, Balázs Béla partizán tárgyú drámáját, a **Boszorkánytáncot** 1945. október 29-én tartotta Pataki László rendezésében. S ettől kezdve a vajdasági magyarságnak hol egy, hol kettő, de rövid ideig, az 50-es évek közepén négy hivatásos társulata volt.

Negyvenöttel sajátos időszak kezdődött: még frissek a háborús sebek, de már folyik az újjáépítés. Az emberek tudatában együtt él a már történelemnek számító tegnap és a történelemcsinálás izgalma, a csinálni kell szüksege és a semmiből is csinálunk valamit önbizalma. S ez jellemzi a kor mű-

vészetét, kiváltképpen a színjátszást, amely ezúttal is eszköz a(z új) világ kezében és számára. Ekkor kap új tartalmat a műkedvelés is, amely feladata ekkortól – nem lévén intézményes színészképzés – többek között a hivatásos színészállomány biztosítása. A színház kérésézetű, mindössze két számot megért kiadványa (**Színpad**) bevezetőjében olvasható: „Az a néhány színész, aki ekkor /a/ hivatásos színjátszást művelte, maga is alig hagyta el (?) az általános műkedvelő színvonalat”, kivétel nélkül szinte mindannyiuknak „a kifejezés, a megjelenítés legelemibb eszközeivel, formai zavarokkal kellett megküzdenie”. Hiába volt Szabadkának és az egész régióknak majd évszázados színjátszói hagyománya, ha saját színháza és színészei sohasem voltak. De a kihívásnak meg kellett felelni. Profi színházzá kellett lenni, s estéről estére nemcsak színvonalas előadást kellett közönség elé vinni, hanem népnevelni kellett azoknak, akik idejük nagy részét önképzéssel voltak kénytelenek tölteni. A Sztanyiszlavszkij módszerén alapuló realista színjátszást tanulták a hentesből, cipészből, kereskedőből, hivatalnokból, munkáslányból vagy háziasszonyból lett színészek. Önmagát és közönségét neveli, formálja ekkor a színház. Egy-egy előadás előtt részletes ismertetést mondanak a darabról, aktuál-politikai eligazítást tartanak. A **Mélyek a gyöke-
rek** c. néger tárgyú dráma bemutatója előtt a közönséget megismertették „Amerika történelmével és a négerkérdés” akkori állásával, írta a **Magyar Szó**. A színházi lap pedig ilyen felhívást intézett a nézőkhöz: „Ne feledd, hogy viselkedéssel Te is hozzájárulsz a darab sikeréhez, amelyet nézel. Ha nyugtalan vagy, zavarod a művészt /.../, aki nem tudja beleélni magát szerepébe. Zavarod a többi nézőt is, hogy együtt érezzen az előadással, de önmagadat is megkárosítod, mert nem tudod helyesen fölfogni, amit a művészek a színen bemutatnak.”

A színháznak elsősorban közvetítenie és tudatosítania kellett a társadalmi változásokat, a műsort ennek megfelelően állították össze. „Ismertetünk kell, írta a **7 Nap**, a haladó világirodalmat, a Szovjetunió kiváló szerzőit, a délszláv nemzetek irodalmát, a magyar népi színpad termékeit, s ezzel fejlődésnek indítani a jugoszláviai magyarság haladó színpadművészetét. Végül szórakoztató darabok színrehozataláról is kell gondoskodnunk, hogy az újjáépítésben dolgozó tömegeink fölüdülést nyerjenek a színházban is.” És az első néhány év műsora valóban a fenti szempontok figyelembevételével készült. A műsoros esteket nem számítva a színház 1949 végéig 35 bemutatót tartott. A „haladó világirodalmat” elsősorban klasszikusok művei képviselték (Goldoni, Molière, Beaumarchais, Jonson, Shaw, Dickens, Heijermans), az újabb irodalmat két 45-ben írt mű képviselte, a **Mélyek a gyöke-**

rek mellett inkább a műsor szórakoztató részébe sorolható Priestley-mű, a **Váratlan vendég**. A szovjetek közül az akkor kötelező szerzők nevével találkozunk (Gorkij, Rahmanov, Szimonov, Katajev, Skvarkin, Mihalkov). A délszláv irodalomból Nušić három bemutatóval szerepel, más nem, de két új szerző vadonatúj művét is színre viszik (Jože Horvat: **Csak a vak nem látja**; Drago Gervais: **Javíthatatlanok**). Ezek voltak hivatva az új ember- és társadalom-felfogást prezentálni, s ezek nyomában készült az első vajdasági magyar ősbemutató, a tanító, dalárda- és zenekarszervező, majd igazgató és dramaturg Weigend József **Kéz a kézben** c. szövetkezetszervezés körül bonyolított vígjátéka, melyről a szerző, kinek művét a hazai magyar irodalomból csak Gál László két nevelő szándékú, fölöttébb beszédes című jelenete (**Rozi néni írni tanul; Jönnek a telepések**) előzte meg, így vall: „Az író feladata nemcsak megrajzolni a megtett utat, hanem irányt mutatni a felmerülő kérdések özönében, útmutatást adni a harcban bátran előretörőknek és buzdítást a csüggedőknek.” A következő ősbemutató is Weigend-darab (1950 végén), amit csak azért kell megemlíteni, mert a két premier között a vajdasági magyar irodalom már megtette első lépéseit az addig szigorúan kötelező sematizmusról való elmozdulás érdekében. Ellenben a színház ettől még messze járt. A műsor világirodalmi részéhez hasonlóan változatos és hasonlóan tendenciózus válogatást mutat a magyar dráma képviselete is. Két Móricz-darab (Sári **bíró**; **Lúdas Matyi**) egy-egy Szigligeti- (**Csikós**), Háy- (**Tiszazúg**), Sárközi- (**Dózsa**), Zilahy- (**Fatornyok**), Török- (**Április**) és Molnár-mű (**Liliom**) kapott színpadot. Az újjáépítők szórakozását alig három zenésdarab szolgálta, a **János vitéz**, **A csendháborító** és a **Szivárvány** c. „zenés, táncos néprevű”.

A 45 utáni fél évtized, túlkapásai ellenére is kétségtelenül hőskor volt, szinte a semmiből kellett színházat, társulatot és közönséget teremteni. Képzett színész alig volt a társulatban. Garay Béla, Kunyi Mihály, Nyáray Rezső és Sántha Sándor a háború előtt vidéki társulatok tagjai voltak, a többiek pedig vagy rendelkeztek némi műkedvelői múlttal a Népkörből vagy vidékről (Pataki László, Szabó István, Szabó Cseh Mária, Ferenczi Ibolya, Balázs Janka, Raczkó Ilus, Sovény Károly, Remete Károly, R. Fazekas Piri, Cathry Nelly, Sefcsics Mici, M. Pálfi Margit, Mamuzsich István stb.), vagy teljesen kezdők voltak (Fejes György, Szilágyi László, Németh Rudolf, Godányi Zoltán stb.), de évek múlva a társulat és a vajdasági magyar színjátszás meghatározó alakjaivá váltak. A rendezés feladatát szinte kivétel nélkül a társulat legmarkánsabb színész egyénisége, Pataki László mellett Garay Béla és részben Sántha Sándor vállalta.

Ha nem is az ötvenes évek elején, mint – jeleztem – az irodalomban történt, de az évtized közepétől a Szabadkai Népszínházban is jelentős változásokra került sor, lanyhult az állam ébersége és megváltozott a támogatási rendszer is. A színházi előadás is, mint minden egyre inkább áruvá lett s ennek értelmében sokkal inkább igazodott a közönség ízléséhez, a nevelés szerepét a szórakoztatás gényje váltotta fel.

Irodalom

- Bokréta. A jugoszláviai magyar műkedvelők almanachja 1919–1940. Szerkesztette és kiadja Farkas Frigyesné Lichteneckert. Margit, Szabadka, 1940.
- Burkus Valéria: Ibolya. Életrajz Ferenczi Ibolyáról. Életjel, Szabadka, 1970.
- Enyedi Sándor: Rivalda nélkül. A határon túli magyar színjátszás lexikona. Teleki László Alapítvány, Bp. 1999.
- Garay Béla: Az ekhószekértől a forgószinpadig. A szabadkai magyar színjátszás története, Testvériség-Egység, Újvidék, 1953.
- Garay Béla: A kulisszák világában. Önéletrajz. Szabadka, Életjel, 1970.
- Gerold László-Pastyik László: A Szabadkai Népszínház magyar társulata 1945–1970. Műsor és bibliográfia. Hungarológiai Intézet, Újvidék, 1970.
- Gerold László: Vajdasági dráma és színjátszás. Színháztudományi Szemle 1987. 22. szám
- Gerold László: Száz év színház. Forum könyvkiadó, Újvidék, 1990.
- Gerold László: Drámakalauz. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1998.
- Herceg János: Összegyűjtött esszék, tanulmányok I. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Belgrad, 1999.
- Hornyik Miklós: A Délbácska története 1920–1929. Hungarológiai Intézet, Újvidék, 1985.
- Káich Katalin: A zombori magyar színművészet története és repertóriuma 1825–1918. Hungarológiai Intézet, Újvidék, 1975.
- Káich Katalin: Az újvidéki magyar nyelvű színjátszás története és repertóriuma 1836–1918. Hungarológiai Intézet, Újvidék, 1983.
- Káich Katalin: A zentai magyar színjátszás története és repertóriuma 1833–1918. Hungarológiai Intézet, Újvidék, 1987.
- Káich Katalin: A nagybecskereki magyar színjátszás története és repertóriuma 1832–1918 I–II. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002., 2003.
- Olay Ferenc: A magyar színjátszás története az utódállamok területén 1918–1928. Budapesti Szemle 1929. nov. Kny is.
- Pataki László: Elmúlt bizony a régi szép idő... Önéletrajz. Életjel, Szabadka, 1996.
- Szőllősy Vágó László: Népünkkel népünkért. A szabadkai Népkör krónikája 1872–1992. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Szabadka, 1994.

TRADITION AND INNOVATION: HERITAGE IN HUNGARIAN THEATRICAL HISTORY (1920–1949)

Theatre beyond the Frontiers: Vojvodina

This study concerns the history of the Hungarian culture of dramatic arts in Bácska and Bánát (Vojvodina), regions that became parts of Yugoslavia after the Treaty of Trianon. In most part of these almost three decades there were no performances of professional theatres in Vojvodina because the authorities gave no permission for guest performances of theatre companies from Hungary. There were a few attempts but politics made them all fall through (either by refusing a permit or by ordering the troupe to leave the country after a few days' visit). As a consequence, the important cultural mission of the theatre had to be taken over by amateur theatres, which they indeed did with fervour. Within a decade, there was a company in every town, in larger towns sometimes even several. And, there were some amateur theatre groups that reached professional level as the *Népkör* in Szabadka (Subotica) or the amateur groups in Bečkerek, Újvidék, Zenta, Zombor Kikinda, and Becse. After World War II, in the new Yugoslavia, the *Magyar Népszínház*, the first professional theatre in the history of the Hungarians in Vojvodina, was established in Szabadka. The concluding part of the study deals with the first ten years of this institution.

HÓZSA ÉVA

WEÖRES SÁNDOR ÉS A VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM*

Füzi László **Alkat és mű** című Németh László-életrajza (2001) az **Ember és szerep Kalangyában** való megjelentetésével indul, mert ez az értelmező önéletrajzi szöveg az adott szituációban itt, vagyis a vajdasági régióban tölthetett be egy neki szánt lehetséges szerepet. A vajdasági irodalomban, ahogyan ezt a Szenteleky–Csuka, illetve a Szirmai-levelezés bizonyítja, Németh László szellemiségének nagyon is fontos szerepe volt. Szenteleky szempontjából a **Tanu**, illetve a kritikus Németh László modell-értékűnek tekinthető. A Weöres Sándor-életrajz is valami hasonló fejezettel kezdődhetne, csak itt a háttér a hagyományhoz köthető Kosztolányi-levelezés, majd a hatvanas, illetve a hetvenes évek elejének társadalmi és kulturális mobilitása lenne, a nevesített folyóiratok pedig a **Híd** és az induló **Új Symposion**. Az áttörés már részben megtörtént, ugyanis Schein Gábor **Weöres-élet-képe** (2001) az **Önéletrajz** című vers értelmezésével kezdődik, amelyet Weöres Sándor eredetileg Bori Imrének ajánlott (vö. Merülő Saturnus. 52.).

A megjelent Weöres-írást/írásokat sem nehéz a bibliográfiákban felkutatni, mert a magyarországi irodalmi életből kiteszítottak az ekkor felpezsdülő vajdasági irodalmi körökben találtak otthonra (lásd Pilinszky János), sőt itt publikáltak, csak itt számíhattak befogadásra, ahogy ezt például Mándy Iván pályája mutatja. A vers születése (Meditáció és vallomás) a **Híd** 1964/7–8. számában jelent meg. Weöres írása éppen Koncz István **A vers leleplezése** (Apokrif képek és tanulmány) című irodalmi tanulmányával együtt szerepel a **Híd**ban, hiszen a versről és a nyelvről, a vers anatómiájáról, a nyelvélvénnyről, a jellé redukált nyelvről való gondolkodás (az érintett nyelvélvényt Esterházy a diktatúrák természetes velejárójának tekintti), a költői út és a költészet lényegének diszkurzív értelmezése, sőt az ezzel kapcsolatos kritikai gondolkodás élénk vitákat váltott ki az adott korban. Weöres Sándor pedig, aki ugyancsak ezeken a kérdéseken töprengett, meghatározó dialógusokat folytatott.

* Elhangzott a Magyar Orpheus című Weöres Sándor-konferencián Szombathelyen 2003. szeptember 19-én.

Az 1964-es esztendő választóvonal a weöresi opusban, pontosabban Weöres agyonhallgatásában, hiszen ekkor jelent meg **Tűzkút** című kötete, amelynek kiadása a kultúrpolitikai eseményekkel is összefügg, a határon túli kiadás esélyei távlatokat nyithattak. A budapesti Szépirodalmi Kiadó visszaadta Weöresnek a **Tűzkút** kéziratát, a párizsi **Magyar Műhely** ellenben megjelentette, Weöres Sándornak ezt követően tiltakoznia kellett az **Élet és Irodalomban**, hogy az ő tudta nélkül közölték a kötet anyagát. A párizsi **Magyar Műhelynek** szoros kapcsolata volt a **Symposion** körével is.

A vajdasági publikációk szintén jelentősek. 1963-ban **Az áramlás szobra**, a **Bartók Béla** és a **Dob és tánc** olvasható például a **Híd**ban, 1966-ban pedig a **Bolond Istók** három része és a **T. S. Eliot emlékére** is megjelent, ugyancsak említést érdemel a később összeálló **Merülő Saturnus** verseiben megnyilvánuló kapcsolattér, valamint a kötet és a **Psyché** kedvező kritikai fogadtatása. Még jelentősebb azonban a szellem(iség), például az orpheuszi művészlét, az orphikus költészet jelenvalósága, amely (a **Kontrapunkt** című antológia is bizonyíthatja) meghatározó attribútuma az ekkor felélénkülő irodalmi gondolkodásnak. Domonkos drámai szövege az idő múlását érzékelő Orpheust közelíti meg (**Orpheus eldobja hangszerét**. **Híd**, 1964., 5., 487-492.), aki nemcsak térből és időből, hanem a művész-dimenziókból is kilép („De eljárt az idő felettem / Kürtömnek súlya elviselhetetlen.”). A lemondás ironikus átrendeződése Füst Milán vagy Weöres mítoszi látásmódjához, sőt a babitsi hagyományhoz kapcsolódik: „A líra meghal.” Ám mégsem néma ez a kor.

Tolnai Ottó első magyarországi kötete ezt a címet kapta: **Vidéki Orfeusz** (1983), és benne a Kosztolányi- és Csáth-impulzusok egyre erősebbek, jóllehet Rilke még mindig erős befolyást gyakorol. 1992-ben a már átváltozó alakmás és átváltozott retorika jelenik meg a **Wilhelm-dalok, avagy a vidéki Orfeusz** című kötetben. Említést érdemel a szellemiség kapcsán a **Merülő Saturnus** címadó nyitó verse, amely T. S. Eliot emlékére íródott, ugyanakkor az **Új Symposion** nyitánya is Eliot **Ezra Pound**-ja, amely programadó szövegnek is tekinthető.

Weöres Sándor kiterjedt vajdasági kapcsolatait természetesen lehetetlen lenne most összefoglalni, de néhány kevésbé ismert, eddig kevésbé érintett szegmentum kiemelése (négyes egysége) talán hozzájárulhat a Weöres-kutatás, valamint a Weöres-olvasás újragondolásához.

Két ismeretlen levél

A Tolnai Ottó birtokában levő két Weöres-levél nem csak dokumentumértéket képvisel, hanem a kritikus Weöres Sándor hangja is megszólal. Az első levél az **Új Symposion** indulásának, megjelenésének évében, 1965. április 20-án kelt, és kézírásos *utóiratként* szerepel Károlyi Amy gépelt levélét követően. A levél szövege a következő:

*Kedves Ottó,
 gratulálok a „Híd”-ban megjelent verseidhez, izgalmasak, érdekesek.
 Szeretettel üdvözöl és sok sikert kíván a „Symposion”-nak és Neked
 Weöres Sándor*

A levélszöveg valójában visszajelzés. A **Híd** márciusi száma tudniillik **Fák és rezek** címmel közölte Tolnai Ottó tizenöt szövegét (352–356.). Weöres Sándor a következő versekhez gratulált: Fák és rezek, Miniatűr, De-nevér, Lile-madár, Képeslap, Vers 1, Vers 2, Vers 3, Vers 4, Szerda, hajnal, Fogvájó, Éjfél után óra 1, Éjfél után óra 2, Éjfél után óra 3, Éjfél után óra 4.

Nem érdektelen az sem, hogy a műfordító feleség levele *közös* levél (az utolsó bekezdésben már többes szám első személyben szólít meg), Károlyi Amy valójában kettejük nevében írta a Klee-versfordítások kísérő sorait: Weöres Sándor dicséző gesztusa már Tolnai készülő második kötetét, a **Sirálymellcsontot** érinti.

*Kedves Ottó,
 ahogy Ujvidéken megígértem, küldök a Symposionnek modern anyagot.
 Paul Klee-nek, a festőnek verseiből. Félig-meddig még festők előtt is ismeretlenek, annyira eltakarja a festő a költőt. Csak legujabban veszik észre, hogy a festő maszkja mögött itt van korunk egyik legvalódibb költője. A versek egy részét az Európa könyvkiadó számára fordítottam, a többit azért, mert az ember egyszerűen nem tudja abbahagyni, ha Klee-vel kezd el foglalkozni. Irtam a versekhez egy kis prózai bemutató-bevezetőt. Ha szeretik az ilyesfélét, hozhatnának Klee grafikai közül párat mutatóba, igen jól reprodukálhatók.*

Köszönjük a Symposion számait, mindig találunk valami érdekeset bennük. Író, költő, kritikus barátaival együtt, sokszor üdvözölöm Sándorral együtt.

Weöres Sándorné Károlyi Amy

A levél visszajelzését szintén érdemes szemügyre venni. Az **Új Symposium** 6-7. száma közölte Károlyi Amy versfordításait, a szerkesztő Tolnai Ottó betartotta az irányadó utasításokat, bevezetővel és illusztrációval együtt nyújtotta át az olvasóknak Klee verseit (17. oldal: Szamár, Végső, A hold sok oldalról, Álom, A nagy állatok, – építeni segítetek –), Paul Klee azóta Tandori Dezső révén van igazán jelen a magyar irodalomban. A bevezető egyébként a gépkorszak lírikus festőjének nevezi a szerzőt. A levélszövegben megnevezett ígéret megvalósul: Weöresék valóban küldtek *valami modernet*. Irodalomtörténeti szempontból ugyancsak kiemelkedő, hogy ugyanez az **Új Symposium**-szám kezdte közölni Végel László **Egy makró emlékiratai** című folytatásos regényét, amelynek kritikai recepciójában meghatározó szava volt Weöres Sándornak (lásd Utasi Csaba: Tíz év után, 1974, Szajbély Mihály: Álmodók álmodói, 1997).

1968. augusztus 12-én, tehát néhány nappal a csehszlovákiai események előtt kelt Weöres Sándor következő kézírásos levele, amely a barátokat szólítja meg, az utóirat viszont közvetetten Tolnai Ottóhoz szól:

Kedves Barátaim,

Ne haragudjatok, hogy a megbeszélt időre nem tudtunk megjelenni – Amy megbetegedett, orvos volt nála, Walter doktor Topolyáról, influenzát és 38° lázat talált, és egyelőre ágyba marasztalta. Azt hiszem, csütörtökön vagy pénteken utazásképesek leszünk és Ujvidékre érkezünk. Bocsánatot kér és szeretettel öleli a Forum, Híd, Symposium minden tagját Weöres Sanyi. 1968. augusztus 12.

Utóirat. Amy igen szép verset irt Tolnai Ottóhoz, ennyi haszon a lázból és betegségből. (?) De valóban, a „Sirálymellcsont” kötet sorai úgy pattognak, mint a gépfegyver, ott minden a helyén van. Szuggesztív, erős produktum, valóságos pálinka, s ezt kevés könyvről lehet elmondani. – Maurits – Mórják ígért nekem egy rajzot, remélem hogy találkozunk és megkapom.

Az idézett két levél szordinós utóiratai bizonyítják, hogy Weöres Sándor a hatvanas évek vajdasági irodalmának állandó követője és következetes kritikusa volt. A **Sirálymellcsont** (1967) kapcsán kiemelkedik a gépfegyver-hasonlat, ugyanis itt, ebben a Tolnai-kötetben szerepel az első ötven gerilladal, ennél fogva jelen van a harc, a fegyver, valamint ezek szemantikai távlata, amely mégis a sűrítő törekvéssel áll összefüggésben. Thomka Beáta, a Tolnai-monográfia szerzője ugyancsak a formaalkotó eljárásokat, a

mind tisztább szerkezetet, a rámutatás jelszerűségét és a tágabb szövegösszefüggéseket méltatja a **Sirálymellcsont** című kötet kapcsán. A levél keletkezésekor, vagyis a legendás 1968-as évben jelent meg Weöres Sándor **Merülő Saturnus** című verseskötete, ugyanekkor került például kiadásra Mészöly Miklós **Saulusa** vagy Örkény István **Egyperces novellák** című kötete.

Merülő Saturnus: a kritikai gondolkodás és a kívánalmak célszerű dalnokai

A **Merülő Saturnus** című kötetet a szerző így ajánlotta Tolnai Ottónak: Tolnai Ottónak e könyv munkatársának barátsággal. Weöres Sándor, Bpest, 1968. IV. 26. A kötet jelentős versei közé tartozik a **Stewardessek a repülőgépen**, amelynek alcíme a következő: Változat Tolnai Ottó versére. A vers (*majdnem-szonett*, 15 soros, a hagyomány próbatétele megfigyelhető, „minden a helyén van”!) Tolnai-paródiaként, metatextusként is olvasható. Noha a kötet többi verséhez hasonlóan feltűnik a zenei kompozíció, befogadása a Tolnai-versekhez hasonlóan nem tér el a prózai szövegektől sem, és a befejező, a vizuális képzeletet megmozgató sirály-gesztus („szivárványba tojó sirályok”) ironikus hitvallásnak, sőt létértelmezésnek is tekinthető. Tolnai asszociációs stratégiájának felhasználása éppen az én nézőpontját, a kritikai diskurzust erősíti, ugyanakkor a lírai én kilép saját poétikájából, hogy ezt másokéban írja tovább. A „gömbölyű tájék” a **Fogvájó** című Tolnai-vers negyedik sorával dialogizál: „gömbjébe zárt az úr”. A Weöres-vers is (Tolnaihoz híven) költői reprodukcióra törekszik, a Botticelli-kép, a műalkotás zártsága és az önmagunkon kívüli idő és tér összefonódása, illetve a térből és időből való kilépés esélye válik kiemelkedővé, a vers ironikus nézőpontú kvázi-kép(le)írásként is interpretálható. A motívumszövés rétegezettsége és konnotációs jelentéssíkja tekintetében szintén Tolnai-változatként olvasható. Az idill megcsillantása a kritikus Weöres Sándor szenzibilitását igazolja, Tolnai ugyanis a **Költői világom** című beszédében érintette, értelmezte idill és a zártság kérdését a Híd-díj átvételekor. Bányai János mutatott rá az említett Tolnai-változat kapcsán a weöresi sajátosságra, vagyis mások gondolatköreinek átlózására és a versben/versekben megnyilvánuló kritikai gondolkodásra (A szó fegyelme. 34.). A kötetkompozíció szempontjából érdemes figyelmet a vers elhelyezése, a Káldi Jánosnak ajánlott **Collage** című versszöveggel való párosítás.

A vágott versmondatokból álló, redukciós, lírai minimalizmusra törekvő, a dülöngés (részint kassáki) ritmusát idéző **Önéletrajz** című szonettet

viszont Weöres Sándor Bori Imrének ajánlotta, és itt ismét megcsillan a kritikai látásmód, a konstrukció szkepszise. A vers egyébként az **Átváltozások** harminctödik darabja, és a történetiség mint lehetséges megvalósulási mód jelenik meg a szövegben. A kilépés, az emberen túli nézőpont a recepcióban is felmerül. Bori Imre foglalkozott egyébként a legtöbbet a weöresi költészettel, tanulmányai, kritikái áttörést jelentettek, például a szürrealizmus ideje kapcsán végzett kutatásai addig nem járt utakat törtek. A Bori-bibliográfia bizonyítja az elmondottakat, ugyanakkor irodalomtörténeti adatok támasztják alá azt is, hogy Bori Imre (Bata Imrével együtt) az **Egybegyűjtött írások** létrejöttének ösztönzője, bábáskodója volt.

Weöres Sándor emlékére került közlésre Pap József **Hangsúlyárnyalások** című paródiája, amelynek alcíme így szól: Tanítómesterünk, Weöres Sándor emlékének (Híd, 1990. március, 311–315-6.). A tanítómester megnevezés a vajdasági magyar irodalom szempontjából nem túlzás, hiszen Weöres és a weöresi kritikai koncepció valóban jelentős hatást gyakorolt szerzőinkre (lásd Domonkos István, Tolnai Ottó, Jung Károly stb.). Pap József megnevezett verse több Weöres-verssel, a weöresi kútba néző létértelmezéssel, de főként a **Dob és tánc** szövegével hozható dialogikus kapcsolatba. A kiindulópont mindössze három szó: végtelen / védtelen / vagyok. A kompozíció pedig állítás, tagadás és megengedés összeszövésére épül, az olvasó pozíciójából a modalitás minimalizmusára való törekvés fedezhető fel.

Véget ért a bujdosás, avagy az élő baba-galéria

Van a vajdasági irodalomnak egy szövegfüggő regénye, amely a Weöres-olvasásra és **A holdbeli csónakos** (Kalandos játék húsz képben) motívumaira épül. Dudás Károly **Ketrecbál** című nagy kritikai visszhangot kiváltó regénye (1983) Varga Zoltán **Indiánregényével** együtt irodalmunk Amerikátárgyú regényei közé tartozik. Magó Gellért, a regény egyik emlékező, retrospektív horizontokat nyitó bácskai hőse a történelmi események üldözöttjeként, a második világháború elől kelt át az óceánon (mitikus, örökös vándorlás, szétszóródás), és jutott el Brazíliába. Negyven év után csalódottan tér vissza szülőföldjére, és a Brazília nevű itthoni faluban nézi meg, gondolhatja végig a tájoló Társulat előadását. A regény valójában három emlékező nézőpont összjátékából áll össze, Magó Gellért mellett Horák Lajos és Lajkó Illés is állandóan töpreng, a szöveg a, b és c fejezetei az egyes nézőpontokat határolják el egymástól, de a narrátor nézőpontja szintén külön figyelmet érdemel. Az allúziók révén pedig kibontakozik szinte az egész huszadik század történelme, valamint a regénybeli jelen jelenvalósága, az ön-

igazgatás időszaka. Minden megismert nézőpont a falu és a régió mozdulatlanságára, az elvágyódás dilemmáira mutat rá. Az itthoni ketrecbál és a nemzet sorsa az indiánokat rezervátumokba szállító ketrecre emlékezteti Magó Gellértet, hiszen Passo Fundóban ő maga is látott ilyeneket.

A Társulat modellje a vajdasági Tanyaszínház, és az idézetekből, a képek reprodukálásából, a hősök nevéből az előadás is felismerhető, megfejtendő, természetesen ennek is valós alapja, modellje van. Csakhogy a regényben A holdbeli csónakos szövegrészleteinek dekonstrukciója, illetve újraírása, újratemtése, a szövegek egymásra hatása, a színpadhatárok elmozdulása lép előtérbe. Bonyolítja a narratíva kérdését a kettős fikció, tehát az is, hogy a Weöres-szöveg színpadra alkalmazásáról van szó, amely már egy lehetséges olvasat, a hősök nézőpontja tehát a szituációs tevékenységgel, a dialogizáló magatartással, a szemantikai analógiákkal, a kritikai diskurzussal, a színpadtól elváló, ám átjárható játékkal függ össze; az értelem formálódásának folyamatában az intertextualitás a dekonstrukció fogalmához kötődik. A regénybeli nézők szempontjából az előadás csak ürügy saját emléktextusuk, lét- és világfelfogásuk újraírására, amelyet még megzavar a televíziósok vagy a suhancok kizökkentő ténykedése. Ráadásul a narratív viszszalazapozás is megtörténik, más-más nézőpontból tér vissza például a záródal, amely (a derridai értelemben) középpont, vagyis olyan nem-hely, amelyben a jel-helyettesítés játéka folyik. A záródal mint versszerű idézet négyszer szerepel a szövegben, egy ízben csonkán csak a 2. versszak, a regény befejezésében viszont a versszakok nem különülnek el egymástól, és Magó ekkori gondolatszövésebe visszaterelődnek a rezervátum indiánjai, a bábú-létről a komédiások távozására kerül át a hangsúly. Az elmúlás a vadászmezők elragadhatóságának itt is, a bácskai régióban is fenyegető veszélyhelyzetét veti fel (a/2, b/2. c/2, c/3). A könyvtől és előadástól elváló, a nézők tudatában újraírható idézet már formailag megváltoztatható, újraírható (130.):

Véget ért a bújdosás,
és a galibák.
Ki bírta volna más,
csak mi fa-babák.
Nem hal bele semmibe,
aki úgysem él.
Jó, hogy mink babák vagyunk,
szívünk bodzabél.

A záródal a prózai szövegbe is integrálódhat, például dúdolva értelmezett (prózai?) fragmentumként az a/2 fejezetet záró szövegmondatba.

A másik idézet csak kiragadott részlet, és **Pávaszem**hez kapcsolódik (c/2, 83.), a Weöres-szöveg Ötödik képéhez. A holdbeli csónakos megszólítása a megnyilatkozás elejéről elmarad:

Sokat szenvedtem, sokat bágyadtam,
a sötét erdőt könnyel áztattam,
eleget sírtam a földi porban,
ölelj magadhoz a tiszta Holdban.

Az intertextualitásnak ebben az esetben az olvasó pozíciójából is kötelező funkciója van, vagyis még akkor is működnie kell, ha valaki nem ismer rá a szerzőre és a szövegre, és az aleatorikus észlelés jelentősége különösen kiemelkedő. A kötelező intertextualitást feltételező szöveg mégis a cirkuláló emlékekkel kapcsolódik össze, az emlékező nézői attitűd viszont szövegmontázst eredményez. A riffaterre-i értelemben az olvasó/néző–szöveg reláció kerül előtérbe, a szövegköziség látószögéből a szerző hőseit is, olvasóját is szövegközi kommunikációra készíti.

A regény kvázi-színpadképei részint a Weöres-szövegből, részint a lehetséges nézői élményből, sőt elvárásból és értelmezésből fakadnak, majd a regény emlékező szövegével kereszteződnek. A magányos Pávaszem mellett kiemelkedik Jégapó újból megjelenő, csillogó palotája és az aranyos trónszék (Huszadik kép), a majmok, illetve a Majmok országának (Tizenötödik kép), valamint az elmaradt majomversnek/majomkórusnak igencsak vitatható kérdése. Jégapó révén például egy másik előadás is létrejön a nézőben: „Újból a csillogó fejedelmi udvar, Jégapó palotája, középütt az aranyos trónszék, színen van az összes főszereplő; akkor megmondom nektek azt is; Lappország, bár szegény, nem olyan nyomorúságos, mint hiszik, hangzik a záróintelem, jártam dúsgazdag déli birodalmakban, ahol a cifra paloták lépcsőit seregestül lepik a koldusok, ha korbáccsal el nem kergetik őket, Lappföldön nem szüretelnek szőlőt, nem aratnak búzát, még zabot se, az egész országban együttvéve sem találsz egy mérő aranyat; de nem koldul senki és nem gyötörnek senkit, még aki a rénszarvast megüti, arra is azt mondják, hogy cudar ember; hát legyetek boldogok. Egy más vidéken megtartott előadás képe úszik be elébe...” (72.)

A regényíró Dudás Károly később visszatért a záródal idézetéhez, hiszen (a 7 Napban közölt) Weöres-nekrológjának ezt a címet adta: **Véget ért a**

bujdosás. Kontra Ferenc Magyar Szóban megjelent nekrológiájának címe viszont így hangzik: **Elment a holdbéli csónakos.**

A költészet a kissé rendetlent kedveli

Végezetül megemlíthető egy személyes találkozás emléke is, amely 1987. január 29-én valósult meg, az interjú Weöres Sándor hetvenötödik születésnapján jelent meg a szabadkai 7 Napban (1988. június 24., 32.). A kötetlen beszélgetés során a költő említette vajdasági kapcsolatait, Tolnai Ottót, illetve a vele összefüggő képzőművészeti vonatkozások jelentőségét. A nagybeteg Weöres Sándor a kérdésekre már lakonikusan válaszolt, néhol Károlyi Amy kiegészítésére szorult. Kiemelhető megállapítása a rendezhez kapcsolódik, és így szól: „A költészet a kissé rendetlent kedveli.” A költészet számára unalmas az, ami rendes vagy rendezett egész. Végső soron azonban rendetlenség nincs, a rendetlenség is rend, és magasabb fokon minden egy nagy rendbe, illetve egy nagy rendezett káoszba torkollik. A játékoság ellenében a gyermekiesség kategóriáját kapcsolta az íróemberhez, csak Füst Milánt különítette el a magyar irodalomban, aki nem keltett tudatosan dallamot, mégis el tudta érni. A csodát sem a művészethez, hanem a pillanathoz, a pillanatok utazásaihoz kapcsolta. A pillanat az, amely minden csodát megszüli, és meg is teszi azt. Vallott még az észrevétlen átmenetekről, amelyeken az ember élete során átesik, s amit egyszer elkezdett, arról beszél később is – ha nem változik a világnézete – csak másképpen. A költészetben nem lehet megítélni, mi a valós és mi nem. Mindez mérettelen, mint a költői teremtés.

Kiadások

Két Weöres Sándor-levél. Kézirat, Tolnai Ottó tulajdona

Weöres Sándor: A vers születése. Meditáció és vallomás. Híd, 1964, július–augusztus, 7–8., 739–767.

Weöres Sándor: Merülő Saturnus. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1968

Weöres Sándor: Egybegyűjtött írások I–II. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1970

Weöres Sándor: Egybegyűjtött írások I–III. Magvető Kiadó, Budapest, 1981

Melléklet: Weöres Sándor fordítása. Vasko Popa: A gögös hiba. Híd, 1991. április, 311.

Domonkos István: Orpheus eldobja hangszerét. Híd. 1964. május, 5., 487–492.

Dudás Károly: Ketrecbál. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983

Tolnai Ottó: Fák és rezek. Híd, 1965. március, 3. 352–356.

Tolnai Ottó: Sirálymellcsont. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1967

Irodalom

- Bányai János: Kortársunk, Psyché. Jegyzet a költői énről. 1972. január, 1., 35–42.
- Bányai János: A szó fegyelme. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1972, 26–51.
- Bori Imre: A látomások költészete: Weöres Sándor. In: Huszonöt tanulmánya. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1984, 447–495.
- Bori Imre: Bolond Istók álarcában. 7 Nap, 1988. október 4., 32–33.
- Bori Imre: Weöres-mozaik: koszorú helyett. Magyar Szó, 1989. január 28., 17.
- Bosnyák István: Szóakció I. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980.
- Csáky Sörös Piroška: Bori Imre. Bibliográfia. Újvidék, Magyar Tanszék, Forum Könyvkiadó, 1994.
- Csapó Julianna: A jugoszláviai magyar irodalom 1988. évi bibliográfiája. Újvidék, A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Forum, 1993.
- Csapó Julianna: A jugoszláviai magyar irodalom 1989. évi bibliográfiája. Újvidék, A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Forum, 1993.
- Domokos Mátyás szerk.: A porlepte énekes. Budapest, Nap Kiadó, 2002.
- Dudás Károly: Véget ért a bujdosás. Weöres Sándor halálhírére. 7 Nap, 1989. február 3., 30.
- Farkas Attila–Kiss Gusztáv: Üzenet (1971–1997). Bibliográfia. Életjel, Szabadka, 1998
- Gerold László: Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000). Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2001.
- Harkai Vass Éva: Dolgok leltára. Weöres Sándor: Kútbanező. In: Ezredvégi megálló. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1998., 42–44.
- Paul Klee versei. Károlyi Amy fordítása. Új Symposium, 6–7., 17.
- Kontra Ferenc: Elment a holdbéli csónakos. Magyar Szó, 1989. január 24., 15.
- Krekity Olga: „Találkoztam az Igazzal”. 75 éves Weöres Sándor. 7 Nap, 1988. június 24., 32.
- Podolszki József: Gondolati mélység és társadalomrajz. D. K.: Ketrecbál. Üzenet, 1984, 3., 146–148.
- Pomogáts Béla: Weöres Sándor hét évtizede. Üzenet, 1983, 7–8., 347.
- Pomogáts Béla: A 75 éves Weöres Sándor köszöntése. Üzenet, 1988, 6., 397–399.
- Schein Gábor: Weöres Sándor. Élet-kép sorozat. Budapest, Elektra Kiadóház, 2001.
- Szajbély Mihály: D. K.: Ketrecbál. Életünk, 1985, 2.
- Szajbély Mihály: Álmodók álmodói. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1997.
- Szekér Endre: Négyszemközt Weöres Sándorral. Üzenet, 1994, 3–4. 196–198.
- Thomka Beáta: Tolnai Ottó. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó. 1994.
- Toldi Éva: Amerika-párhuzamok. Két Amerika-tárgyú vajdasági regényről.
- Dudás Károly: Ketrecbál, Varga Zoltán: Indiánregény. Híd, 1992. november–december, 917–925.
- Weöres Sándor emlékére. (Pap József, Monoszló Dezső, P. Nagy István, Túri Gábor, Cseh Márta, Ivan V. Lalić, Monoszló Dezső). Híd, 1990. március, 311–352.
- Utasi Csaba: Tíz év után. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1974.
- Utasi Csaba: Vér és sebek. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1994.

SÁNDOR WEÖRES AND HUNGARIAN LITERATURE IN VOJVODINA

Sándor Weöres' professional and personal relations with Vojvodina are going to be subject to extensive research in the future as well. The present study examines the launch of "Új Symposion". Weöres' letters addressed to Ottó Tolnai are a proof of his critical standpoint. Writers from Vojvodina also accepted Weöres' advice on arrangement, for e.g. those about the translation of Paul Klee's poems. The study deals with the intertexts in Károly Dudás' novel "Ball in the Cage" (Ketrecbál) and an older interview in the preparation of which the author of the present study took part as well.

KÁICH KATALIN

**MOLNÁR LÁSZLÓ, A SHAKESPEARE-SZÍNÉSZ
A DÉLVIDÉKEN (1894–1896)***

Molnár László, a Shakespeare-színész nem tartozott az egyetemes magyar színjátszás élvonalbeli színészei közé, mint amelyen pl. Beregi Oszkár, Jászai Mari vagy éppenséggel Ujházi Ede volt, de mindenképpen meghatározó egyénisége volt a fin de sciecle korszakánk, különös tekintettel a minőséges vidéki színjátszásra. A színházművészeti lexikonok Schöpflin Aladártól Németh Antalón keresztül egészen az 1994-ben kiadott akadémiai kiadványig több-kevesebb pontossággal jegyzik munkásságát, de azt is meg kell jegyeznünk, hogy – az 1894 és 1896 közötti periódusra vonatkozóan – ezek az összefoglalók nem szólnak a szabadkai, nagybecskereki, zentai és újvidéki jelenlétéről, holott – Rakodczai Pál mellett – Molnár László volt az a színész, aki ebben a térségben a shakespeare-i színpadi világot megkísérelte megvalósítani, s ilyképpen térségünk színjátszásának színvonalát feljavítani, ami mint a korabeli kritikákból kitetszik, meg is adatott neki.¹

Molnár László, a jogot végzett Pest megyei aljegyzőből lett színész és színészpedagógus, színpadi pályafutásának első tizenkét évében a jobb hírnévű vidéki társulatok tagjaként Szeged, Debrecen, Szabadka, Újvidék és Kolozsvár térségében igyekezett a magyar színjátszásban és a magyar színjátszásnak elévülhetetlen érdemeket szerezni. Erről győzhetnek meg a korabeli kritikák is bennünket, elvégre művészi jellegű törekvéseit a kortársak is felismerték, sőt elismerték. Ennek köszönhetően lett először Ditrói Mór első vígszínházi társulatának tagja, ahol a „kothurnuszos színészek” kategóriáját erősítette Beregi Oszkár kíséretében.² Nem csak rajta múltott, hogy az új stílusjegyeket meghonosítani szándékozó színházból csakhamar eltávozott Beregivel együtt, hiszen mint majd nyilvánvalóvá válik, az új intézményben kivitelezett produkcióktól mi sem állott távolabb mint a koturnosos színjátszás.

Egyébként hogy hogyan érhető tetten a Molnár által realizálódó színjátszás és az ún. vígszínházi stílus közötti ellentmondás, amely a társulattól való távozásnak oka volt, nos erről a legékesszólóbban az általa 1906-ban megrendezett vizsgaelőadás körüli kisebb skandalum deríthet fényt. Az ak-

* A tanulmány a Domus Hungarica támogatásával készült.

kor már pedagógusként is működő Shakespeare-színész a Színművészeti Akadémia növendékeivel O. Wilde **Salomejét** adatta elő, méghozzá az általa „megfehéřített” változatot, „melyből hazai használatra kiiktatta az erotikus mozzanatok. ... A kritikák summája: Wilde-et másként kell játszani, mint Herczeget vagy Murai Károlyt, de másként is, mint a klasszikusokat. A növendékeknek azonban fogalmuk sincs erről, s nem is lehet, mert az Akadémián épp e 'más'-t nem tanítják...”³

Molnár további állomáshelyei a Magyar Színház, egy rövid ideig Kolozsvár, majd végül a Nemzeti Színház lett, mely 1918 decemberében örökös tagjai közé fogadta.⁴

Hogy tevékenységének emléke miképpen rögzült az utókor mércéinek viszonylatában, arról az 1994-ben megjelent lexikonban feltüntetett adatok vallanak, nevezetesen a szakírói és pedagógusi munkája, valamint szervezőképessége kap kiemelkedő helyet, míg színészi megnyilvánulásait egy mondatban veszi számba a róla készült címszó. Egy szokványos jellegű megállapítás – „kiváló drámai tehetség” – keretében sorolja fel a címszókészítő jelentősebb szerepeit.⁵

A Hont-féle színházi kislexikon szerint „egyike /volt/ a legjelesebb magyar Shakespeare-színészeknek...”⁶, míg a Németh Antal-féle lexikonban Rédey Tivadar azt írta róla, hogy klasszikus szerepeiben „némileg külsőséges eszközökkel dolgozott, több életrealitás volt genre-alakjaiban. Egyénisége igen alkalmassá tette magyar vidéki urak megszemélyesítésére”.⁷

A legtöbb teret Molnár tevékenységének bemutatására a Schöpflin-féle négykötetes színházi lexikon biztosította. A róla szóló címszó megállapította, hogy színészünk „a vígjátékot... kissé alantas műfajnak tekintette”, ugyanakkor hangsúlyt kapott annak nyomatékosítása is, miszerint „a fenséget kevesen tudták olyan egyszerűen kifejezni, mint ő”.⁸

Az előbbi kijelentést mellesleg azért tartom figyelemreméltónak, mert színésznevelői munkásságának említésékor a felsorolásban a vígjátéki gyakorlat oktatására is hivatkoznak, így az „alantas műfaj”-ról szóló kitétel fenntartással kell fogadnunk – egyébként korjelenségről van szó –, miközben azonban azt is tudjuk, hogy Molnár a tragikus hősök megjelenítését részesítette előnyben, mint ez megvalósított szerepeinek, különösen a vidékieknek, számbavételéből is kiderül.⁹

Amit még előjáróban el kell mondanunk mielőtt a délvidéki színpadokon tolmácsolt szerepeiről részletesebben szólnánk, az a megjelent munkáira vonatkozó rövid összegzés. Tanult, írástudó ember lévén, nem kell

csodálkozunk azon, hogy kizárólag művészeti kérdéseket foglalkozó első munkája, mely 1893-ban jelent meg Szegeden, az **Egyéniség a művészetben, különös tekintettel a színművészetre** címet kapta. Egyébként Pest megye tisztviselőjeként „a Budapesti Hírlap jeles tollú munkatársa” volt.¹⁰

Az oktatói munka során egy fontos hiányt pótló kézikönyvet is szerkesztett. Ez volt az 1906-ban közzétett **Jelmeztan színiskolák használatára**, mely főleg magyar és német nyelvű forrásokra hivatkozik, s melyben a jelmezek eredetéről, a magyar, valamint az idegen népek viseletének történetéről értekezik, és végigvezet bennünket az ókortól kezdődően a legújabb korokig.¹¹

Ugyancsak az ő szorgalmát dicséri az **Egressy Gáborhoz és kortársai. Levelek Egressy Gáborhoz (1838-1865)** című kiadvány, melyet az Országos Színészegyesület adott ki 1908-ban, s mely a kiváló magyar színész életrajzát is tartalmazza, valamint a levelekhez fűzött magyarázatokat, természetesen Molnár tollából. Az utóbbiakból valóságos kis színháztörténet kerekedik ki szabadkai vonatkozásokkal együtt.¹²

Molnár László, a színész 1884 novemberének közepén mutatkozott be először a **Sárga csikóban** Szegeden mint Nagy Vince társulatának jövendőbeli színésze. Szencsációnak számított az egykori Pest megyei aljegyző debütálása, ami végül is szerződéskötéssel végződött, hiszen mint a Szegedi Híradó írta november 18-án, „fesztelenül, könnyedén mozog a színpadon” a daliás termetű, kellemes bariton hangú, Bogár Imre kis szerepét megformáló Molnár László.¹³ Az induláskor még nem rajzolódott ki az a színészi alkat, mely majd a későbbiek során sajátja lesz, hiszen Bogár Imre mellett még a **Strogoff Mihály**beli tatár kán szerepét jegyezte a helybeli kritika, valamint Vörösmarty **Vérnász** című drámájában a Vid-alakítást. Maga a produkció egyébként botrányosan gyenge előadás volt, csupán Hubai Aranka meg az újonnan szerződötett színész játéka nem okozott csalódást a nézőknek meg a kritikusoknak.¹⁴

Nagy Vince közben 1886-tól kezdődően három évre elnyerte a debreceni színházat, de a pénzügyileg nagyon rosszul sikerült budai és máramarosszigeti nyári idény után tovább romlott a társulat anyagi helyzete, olyannyira, hogy a „magas fizetésű színészek hitelből élnek, nélkülöznek”, míg nem az igazgató 1886. november 21-én lemondott. A színészek megalakították a második debreceni színész-konzorciumot, melynek tagjai között ott találjuk Molnár Lászlót is.¹⁵ Műsorrend tekintetében ezután egy igényesebb színiévad következett, melyben a világirodalmi és magyar klassziku-

sok mellett a korabeli drámairodalom jelesebbjeinek műveit is színre vitték a társulat tagjai.¹⁶

Molnár 1890 tavaszáig volt a debreceni társulat tagja, majd pedig az 1890/91. évadban Makó Lajos szegedi truppjához szerződött, s ekkor már tehetséges Shakespeare-színészként mutatkozott be a **Rómeó és Júliában**.¹⁷ Négy évadot töltött Szegeden. A valódi színészi megmérettetés jegyében alakult itt pályája, ugyanis mindazokat a klasszikus szerepeket eljátszotta, melyek révén a vidéki színjátszás kivételes tehetségű Shakespeare-színésze lett.¹⁸ Ezzel a hírnévvel érkezett Szabadkára 1894 októberében, immár mint Halmai Imre társulatának megkülönböztetett tisztelettel övezett tagja.

A szabadkai fogadtatás kezdetben, ahogyan az nyomon követhető a helybeli sajtóban megjelent tudósítások alapján, nem volt egyértelmű. A kritizálásra és nem az építő jellegű műbírálatra hajlamos vidéki ítések a Szabadkán megjelenő újságoknál is többségben voltak. Molnárnak itt is meg kellett vívnia az eleve adott rosszhiszeműség állapotából következő kisebb-nagyobb csatákat, hogy a színpadi játékaról megjelentetett elemzések megfelelően tájékoztassanak tehetségéről és szakmai tudásáról, legalábbis ami szereptolmácsolásait illeti.

Az előleges színházi jelentés Molnár Lászlót hősszerelmesként és rendezőként tüntette fel.¹⁹ Az évadnyitó előadás 1894. október 3-án volt. A társulat a **Bánk bánt** adta Molnárral a címszerepben. A magyar tragédia hőse megjelenítése nem volt számára új feladat, hiszen Szegeden az 1890/91-es évadban, a helybeli sajtó tanúsága szerint, valósággal elkápráztatta alakításával a közönséget.²⁰

Szabadkán a sajtó részéről felemás volt a recepció. A Bácskai Ellenőr recenzense először is azt nehezményezte, hogy hősnők tekintetében van némi kívánnivaló a társulat összetételét illetően, ugyanis sem Kürthy Sarolta (Gertrudisz), sem pedig Boross Ferike (Melinda) nem felelt meg az elvárásoknak. Molnár László deli természetére „ügyszólván rá van teremtve Bánk bán”. A hagyományostól eltérően „a széptehetségű drámai színész” szakáll nélkül személyesítette meg a II. Endre korabeli nagyurat, s leszámítva „modorosságát”, a lapkritikus mást nem kifogásolt játékában.²¹

Mind a Szabadkai Hírlap, mind pedig a Szabadkai Közlöny fenntartásokkal fogadta Molnár Bánk bánját. A Hírlapban közzétett beszámoló azt kifogásolta, hogy gyengén volt maszkírozva – feltehetően a szakáll hiányára gondolt a referens –, hangjának gazdaságos beosztására sem ügyelt eléggé az egyébként alak és hang tekintetében „a méltóságos szerepekre praedestinál”-t, tudatos alakítást nyújtó színész.²² Ellentétben a Bácskai El-

lenőr színtudósítójával, a Hírlap Boross Ferikét jó Melindának tekintette, míg Kürthy Saroltáról azt jegyezte meg, hogy kevésbé volt szerencsés ábrázolója Gertrudisznak.²³

A Szabadkai Közlöny Színészet rovata megállapította: Molnár tehetséges színész, minden feltétele megvan annak, hogy a város kedvelt színésze legyen, de ebben a lapban a kifogásolni valók többet nyomtak a latba. A királynővel való jelenetben azért nem tetszett színészünk, mert „alig hallható halk hangon fejezte ki érzelmeit”, pedig „hangyaga /van/ bőségesen” az érzelmek többszínű kifejezésére. „Nemcsak beszélni, hanem szavalni, nemcsak elbeszélni, hanem megjeleníteni is kell Bánk szomorú helyzetét” – írta a kritikus.²⁴

A **Bánk bán** állandó műsordarabja volt Halmai Imre társulatának. Az 1895/96. évadban újfent láthatták a szabadkaiak. Ezúttal Arday Ida volt Gertrudisz és Hahnel Aranka Melinda. Mindketten kiváló drámai színésznők voltak, legalábbis vidéki viszonylatban. Feltehetően ez is közrejátszott abban, hogy az 1985. november 9-i díszelőadás nagy elismerésben részesült a helybeli kritika részéről. A Szabadkai Hírlapból megtudjuk, hogy „díszelőadást rendezett az igazgató a gymnasium jubiláló tanárainak tiszteletére”. Ezúttal zsúfolt ház fogadta a produkciót. Az állóhelyeket színültig megtöltötték az éljenző diákok. Molnár László igazán „the rigt man on the right place” volt, ahogyan az angol nyelvtudását fitogtató ítésk látta. A tudatos és művészi alakítást dicsérte s megállapította: „egyik-másik jelenése oly megdöbbentő igazságú, hogy most is, mikor e sorokat írjuk, annak hatását érezzük”, az utolsó jelenetben pedig „felülmúlhatatlan volt”.²⁵

Omikron tudósított a Szabadkai Közlönyben, állítván hogy a társulat megérdemli a pártfogást. Elegáns közönséggel telt meg a nézőtér a **Bánk bán** előadásán, amelyben Molnár átgondoltan és minden részletében helyes felfogással tolmácsolta a színészi egyéniségének megfelelő szerepet.²⁶

A Szabadság referense nyolc látott előadásról összegezte véleményét, s megkülönböztetett figyelmet szentelt a **Bánk bán** produkciónak. Részletesen foglalkozott Molnár alakításával. A címszereplőről leszögezte: „Nem mondjuk, hogy brillirozott e szerepben, de tett kísérletet – felemelkedni a naturalizmus azon ideáljához, melyet a jelenkor színművészeiben annyira méltatnak és kiemelnek – majdnem teljesen eredményre jutott. [...] bár itt ott az látszott, mintha küzdene önmagával”. A kétkedő hangnemben tett észrevétel a kritika írójáról is vallott, feltehetően ő volt az, aki nem tudott békét kötni az új irányzattal, de ennek elismerését mélyen elrejtette a színházi alakítás elemzésébe, hogy a vidékiség vádját elhárítsa magától. A na-

turalisztikus színpadi játéokra vonatkozó saját dilemmáit Molnárra igyekszik átruházni, mondván: „tán csak azért realizál mostanság annyira Molnár László amennyire, hogy szinte túlzásnak mondhatnók, mert meg akarja czáfolni amit a magyar temperamentumról állítanak, t.i. hogy nem alkalmas a részletező realizmusra, melyre például Duse Eleonóra és más idegen művészek úgy rátermettek. Látszott, hogy Molnár sokat tanult és gondolkodott szerepe fölött, minden tudását és képességét bele akarta önteni a szerepbe, mely teljesen méltó egy magyar művész ambíciójára”.

A Molnár tolmácsolta Bánkot egyébként az újvidéki ifjúság is láthatta 1895-ben a számára megrendezett félhelyáras produkciók keretein belül.²⁸

Az 1894/95-ik évad első Shakespeare-előadása a **Hamlet** volt Molnár Lászlóval a címszerepben. A megjelentetett színházi beszámolók alapján megismerhetjük nemcsak az előadást, de a körülményeket is, amelyekben színre hozta a társulat ezt a drámairodalmi remekművet. A referensek egybehangzóan elmarasztalták a publikum egy részének viselkedését. A Szabadkai Hírlap megállapította: „A közönség egy részének egyébiránt úgy látszik – Shakespeare nem fölöttébb imponál, pedig a színlapon kimondottan egy világhírű tragédiáról van szó. Földszinten, páholyokban jóízűen fecsegték jobbra-balra, mikor Hamlet fölséges monológját mondta el és egyébkor is”. A karzaton viszont csend volt, s „méltatlanok vagyunk mikor a közönséget egy zsákba hányjuk”. A körülmények ellenére Molnár „remekelt ez estén. Nem közönséges képességeit még eddig nem csillogtatta úgy, mint Hamlet szerepében”.²⁹

A Szabadkai Közlöny beszámolója is elismerését fejezte ki arra vonatkozóan, hogy a **Hamletet** műsorba iktatta a társulat. Tudósított arról is, hogy Molnár László határozott sikert aratott, melyről a lelkes diákság sok tapsa is tanúskodik, de a monológgal kapcsolatban úgy nyilatkozott a cikkíró, hogy abban Molnár „nem /volt/ ura hangjának”, halkán, suttogva beszélt, ami nagyon igénybe vette a hallgatóság figyelmét. E megjegyzésekkel azonban csak részben védte ki a nézőtően rendetlenkedőket, és kénytelen volt azt is megállapítani, hogy bizony voltak a publikumban olyanok is, akik a tragédiában is a komédiát keresték, s ezeknek azt javasolta, máskor inkább maradjanak otthon.³⁰

A Bácskai Ellenőrben úgy írtak **Halmetről**, mint Shakespeare „legsikerültebb, legmélyebb érzéssel” írt művéről. A kritikus szerint Molnár jó megszemélyesítője volt „a magába zárkozó dán királyfinak, leszámítva kiséfélyolozott hangját”. A helyes szerepmegformálásért – mely Molnár rendkívüli tehetségét, valamint esztétikai képességét és alapos felkészültsé-

gét bizonyította –, többször is lámpák elé hívta a színészt a nagyszámú közönség.³¹

„Igazi ambícióval és művészettel” játszotta Molnár Hamletet 1895 decemberében is. A Szabadkai Hírlap Góbé aláírású kritikusa azt is megállapította, hogy „ő ez idő szerint a legjobb Hamletünk, és ezzel elegetmondotunk az ő alakításáról. Bár a darab jól sikerült, de a többi szereplők messze elmaradtak a Molnár művészete mögött”.³²

Az ország legjobb Hamletjének nevezte a Szabadkai Közlöny színireferense is Molnárt, és a december 20-i előadást „diadalának, fényes sikerének napja”-ként említette. Határtalan lelkesedéssel jelentette ki: „Így képzeljük el őt átszellemült művészi temperamentumában. Mikor azt írtuk róla, hogy a szabadkai kritikán felül áll, akkor a Hamletben mutatott alakítására gondoltunk. [...] Daliás termete, erőteljes hangja, természetes felfogása, gesztusai, mimikája és hanghordozása rokonszenvenné teszi őt és a dán királyfit, akit megszemélyesített”. Az elragadtatás hangján írt beszámolót azzal zárta az írás szerzője, hogy „méltán lehetne esztétikai tanulmányt írni játékaról”.³³

A Szabadság csak az 1895/96. évi idény második Hamlet-előadását említette meg, kijelentvén, hogy Molnár a dán királyfit „ha lehet még több ambícióval és ragyogó színezéssel” jelenítette meg, mint decemberben. A fővárosi sajtóban megjelent kritikák végkövetkeztetését összegezte, miszerint Molnár „ez idő szerint a legjobb Hamlet a Kárpátoktól az Adriáig”.³⁴

A Bácskai Ellenőrben közzétett színházi beszámolóból megtudhatjuk, hogy az 1896. évi február 26-i Hamlet-előadást kis számú néző tekintette meg, ugyanis a többször adott mű „nem tud telt házat csinálni” Szabadkán. A produkció hangulata viszont nem sýnylette meg a foghíjas nézőteret, mert feltehetően erre az előadásra csak azok ültek be, akiket valóban érdekelt a dán királyfi sorsának színreállítás. A siker oroszlánrésze, mint írta a tudósító, Molnáré volt, – akinél nincs jobb Shakespeare-színésze az országnak – s kinek Arday Ida volt Ophéliaként méltó partnere.³⁴

Ugyancsak a Bácskai Ellenőr szerint 1895. december 28-án a zombori közönség is megismerhette Molnár Hamlet-alakítását, amelynek a megyeszékhelyen is óriási sikere volt. A tudósító még azt is tudni vélte, hogy a zenekari árkot szintén nézők foglalták el.³⁵

Újvidéken 1895 májusában vendégszerepelt Halmi társulata. Molnár László ekkor játszotta a dán királyfi szerepét a „disztíngváltan viselkedett” publikum előtt, mely annak ellenére is „szép számban jelent meg” a színházban, hogy előzőleg nemigen volt alkalma prózai színpadi műveket látni.

Legalábbis ezt írta a krónikás, meg arról is szót ejtett, hogy az emelkedett hangvételű produkciót időnként ajtózörejek zavarták meg.³⁶

A nagybecskereki Torontál egy K. aláírású tudósító tollából jelentetett meg színházi kritikákat 1895 folyamán, amikor Halmaiék vendégszereplésében gyönyörködhetek a nézők. A „nem kelendő portéká”-ra, mely jelen esetben a Hamlet volt, április 20-án színültig megtelt a színterem. A nézőtérén ülők „minden ízében imponáló, következetes alkotás”-t láthattak a színireferens szerint, aki Molnár szerepfelfogásával kapcsolatban megállapította: könyvtárnyi irodalom foglalkozik azzal, hogy miképpen kell Hamlet alakját megidézni a színpadon. Ilyen szempontból akár vitatkozni is lehetne Molnár színpadi alakításáról, „de hogy elejétől végig igazi, a lélek legfinomabb rekeszeihez férköző, úgy, amint ő felfogta a minden jelenése után viharosan felzúduló taps elementáris kitörései bizonyítják a legjobban”.³⁷ K. megkísérli tetten érni a színész Hamlet-alkításának mibenlétét. „Az érzelmek skáláján – írja – a legszelídebb hangokat az indulatok legféktelenebb megnyilatkozásáig egyforma művészi tökéletességgel uralkodó orgánium kifejezésteljes ércze, a gyönyörű szép színpadi alak minden mozdulatának plasztikus harmóniája és alakítása egészének öntudatos művésziesége az egész estén át tomboló tetszésnyilvánítások központjává tette a Shakespeare-alkotások szellemének ez idő szerint leghivatottabb interpretátorát”.³⁸

A Bácskai Ellenőr színireferense szerint Molnár „a művészi ihletettség erejével” játszotta Othellót. Azt is leszögezte a Tárca rovatban megjelentetett írásban, hogy a színész még csak szerepet játszik, de azt jól csinálja, „... halványan színezi első belépését. Nekem úgy tetszik – folytatja –, hogy Molnár a színpadra kilépéskor mindig önmaga, a férfias, kissé rátartós, egykedvű és talán önmagával eltelt fiatal ember, ki csak fokozatosan – mikor már a szenvedélyek hullámszáma elementárisan rohanják meg esztét és szívet – akkor kezdi művébe beleélni magát, hogy azután teljesen annak ahngulata alatt átsza végig szerepét”. A színpadi játék elemzéséből az is kiderül, írójának tudomására jutott, miszerint Molnár Lászlót az elkövetkezőkben esetleg a Nemzeti Színház szerződötteti Nagy Imre helyére. Ezért azután óvatosan fogalmaz, nehogy olyan tévedésbe essen, amit majd nem lesz lehetséges helyrehozni. Megállapítja: „Megvan benne a csíra, ami a jó színészt termeli.” Az pedig, hogy kissé pösze, egy kis odafigyeléssel könnyen kijavítható. Mellesleg ezt eddigi fellépései is bizonyítják. Othelloja máskülönben nem sablonszerű, mind a felfogásban mind pedig a színészi játékban eredetiség van. A „becsületos ember megbízó nyugodtságá”-val indítja a jelene-

tet, ami majdnem az „együgyű hiszékenység”-gel párosul, majd pedig a féltékenységből eredő, egymásba fonódó bosszúszomj és szenvedélyesség ábrázolásával idéződik meg a kulcsjelenet, amelyben koncentráltan érhető tetten tehetsége. „Játéka itt finom, önmérséklő és a jó ízlést szem előtt taró művészi nivóig emelkedik: minden verizmus és realizmus mellett a költészet nemesítő zománca szegélyezi át.”³⁹

A Szabadkai Közlöny tudósítója azt emelte ki, hogy az **Othello** Shakespeare egyik „fenséges” szövege. A szerepeket megjelenítőknél „a szív minden rejtekét, zugát ismernie kell” ahhoz, hogy elfogadhatóan megoldhassák színpadi feladataikat. Ez a produkció „jórészt” sikeresnek mondható. Az Othello-alakítás „megindítólag hatott, vele együtt szenvedtünk” – írta a referens, majd így folytatta: aki mint színész képes erre, annak könnyebben meg lehet bocsátani „a kevésbé jelentékeny – botlásait”.⁴⁰

A Szabadkai Hírlap színházi beszámolója is főleg Molnár alakításával foglalkozik. Megtudjuk, hogy az előadást nagyon megtapsolta a publikum, s azt is, hogy „nincsen szerepének mondása, nincsen szava, nincsen mozdulata, melyet ne a legprecízebben, a legtermészetesebben, ne a legigazabban ábrázolt volna”. Othelloja még „fölségesebb”, mint a minapi Hamletje volt. Kifogásolta viszont a „félre mondottakat”, nevezetesen, hogy „erősen maszkírozzák a monológokat”, mert a sűgőlyük előtt állva a nézőtérnek beszélnek a színészek. Ezzel kapcsolatban is Molnártól lehet tanulni, „a színész sohasem beszél a közönséghez”. Azt is nehezményezte a cikkíró, hogy a színlap világhírű tragédiát hirdet. Ízléstelenségnek tartja a „világhírűzést”, mert az sérti a közönséget, ugyanis feltételezi, hogy a szabadkaiak hírére sem hallották Shakespeare-nek.⁴¹

Az **Othello** 1895. december 23-án is műsoron volt. Ezúttal is „szép és előkelő közönség előtt” játszotta Molnár a féltékeny mórt. A Szabadkai Hírlap közlése szerint mintha a város intelligenciája összebeszél volna, mindenki ott volt közölök az előadáson, mely mind díszlet, mind színpadi játék tekintetében méltó volt a darabhoz. Emlékezetes estként tarthatja majd számon az összevágó produkciót a publikum is meg a társulat is. Kiemelt helyen említette a tudósító Molnár Lászlót, akit „dicsérni annyit tenne, mint ha jó bornak akarnánk cégért adni. Megjelenése, hangja, előadása felkeltette a holtakat s önkéntelenül is boldogult apjának emlékezetét keltette fel bennünk, kik lelkesedéssel hallottuk minden szavát, s játékának hatása alatt felkorbácsolt képzeletünk nem is Molnár Lászlót, hanem boldogult édes apját, a legmagyarabb művészt, Molnár Györgyöt tárta elibénk. – Soha fiú így nem érte utól apjának művészetét”.⁴²

Az elragadtatott hangvételű írásnak egy szépséghibája volt csupán, az tudiillik, hogy Molnár László nem Molnár György fia volt. Esetleg csak szellemi atyja lehetett volna a nagy színházi reformer.

A Szabadkai Közlöny is elismerően írt a december 23-i előadásról. Az önálló felfogást, a helyes alaphangot, valamint a kifogástalan színpadi mozgást dicsérte Omikron a „művészi élvezetet” nyújtó produkcióban.⁴³

A becskerekai Shakespeare-ciklus második előadása az **Othello** volt, melyet a **Hamlet** sikerének köszönve még több színházkedvelő tekintett meg. A referens szerint a féltékeny mór szerepe a leginkább testhez álló szerepe Molnárnak, s mindenekelőtt „robosztus művészi egyéniségének”, s ily módon talentuma ebben az alakításban bontakozhat ki a legteljesebben. Jellembrázolását naturalisztikus részletekre kiterjedő szerepkidolgozás, mélyreható analízis jellemzi. Az első és második felvonás szerelmes férjet megjelenítő színészi eszközeiből hiányolta a referens a „több tüzet” és belső lángholást, viszont a bosszúállás jeleneteiben arcjátékáról, testtartásáról valós mozdulatairól minden kritikán felül álló elismeréssel szolt a kritikus, s varázserejű színpadi játéknak nevezte a látottakat.⁴⁴

Hogy milyen körülmények között és hogyan játszottak Szabadkán 1894 novemberében **Rómeó és Júliát**, arra vonatkozóan három helybeli lap színi tudósításai adnak egyértelmű választ. Megtudhatjuk többek között azt, hogy a színidirektor a megtett észrevételeket figyelembe vette, s „nem mázolt”-atta ki a darabot „viláhirű”-re. A nézőtéren ülők gyakran „széltében-hosszában fecseg”-tek, s a szabadkaiak lényegében azért járnak a színházba, „mert az bonton, de ennek a közönségnek ízlése nincs”.⁴⁵ Mellesleg, „öt felvonásos tragoedia-komoedia” a **Rómeó és Júlia**, merthogy „a nevelésnél is bosszantóbb volt az előadás tartalmi része”, lévén hogy irgalmatlanul megnyírbálták a szöveget, s negyed tízkor már be is fejeződött az előadás. Mindezt tetézte a zenekar felvonások közötti működése, mely a tragikus jelenségeket követően valcereket játszott.⁴⁶

Az elmondottakat súlyosbította az, hogy a társulatnak nem volt Júlia szerepére alkalmas színésznője, ugyanis a jó megjelenésű, tehetséges Boross Ferike „elmege” ebben a szerepben, de reá igazán „a modern, szeretetre méltó, csacska lányok, asszonyok szerepei illenek” inkább.⁴⁷

Molnár alakításával elégedettek voltak a lapkritikusok. „Megrázott benünket – írta a Szabadkai Hírlap. – Játszott a szívünkön, mint hangszeren”.⁴⁸

A szabadkaiak Halmaiéktól még egyszer láthatták a két veronai fiatal megrázó szerelmének történetét, méghozzá 1896 januárjában. Mind a Szabadság, mind pedig a Bácskai Ellenőr kedvezően írt a produkcióról. Molnár

László és Hahnel Aranka kitűnő összjátéka feltehetően jó kivitelezést biztosította a színműnek.⁴⁹

A Nagybecskerekén játszott előadásról csupán egy szűkszavú összefoglaló jelent meg a Torontálban. A cikkíró Molnár alakítását emelte ki. A meggyőző erővel játszó Shakespeare-hősnek sok nyíltszíni taps volt a jutalma.⁵⁰

A **Lear király** bemutatására Vörösmarty születésének évfordulója adott alkalmat. A társulat és „a szép számú intelligens közönség” a költő Shakespeare-fordításával emlékezett meg a jubileumról. Molnár „bravourral” alakította a címszerepet – írta a Bácskai Ellenőr, s természetesen játékával egészen lebilincselte a publikum figyelmét. A legnagyobb tapsot akkor kapta, amikor leányát, Gonerilt – akit egyébként Nikó Lina személyesített meg – megátkozta.⁵¹

A Szabadkai Hírlap tudósítója röviden írt az előadásról. Mintha már ő is belefáradt volna a sok Shakespeare-előadásba meg Molnár alakításainak elemzésébe. Mindössze annyit jegyzett le, hogy színészünk ezúttal is „magához méltóan” jelenítette meg a címszerepet.⁵²

A Szabadkai Közlöny referense bővebben fejtette ki véleményét az előadásról. Sajnálkozásának adott hangot azért, mert Molnár figyelme a szerepnek megformálásakor nem terjed ki minden apró részletre, holott amúgy „kiváló tanulmánnyal és művészi alakítással tudja megjeleníteni és előadni” a színpadra állított alakokat. Halk színpadi beszédét is kifogás érte, azaz „a kitörés nélküli beszédet”, melyet csak a hozzá közel ülők hallanak, de Molnár akkor is érthetetlen, amikor hangosan beszél. Mindez, írta a továbbiakban a tudósító, nem gátolta a publikumot abban, hogy rokonszenvenzen a színésszel, ugyanis a beszédet kivéve „a többi részletekben” igen jól oldotta meg színészi feladatát, különösen „az elmebeteg király” tolmácsolásában remekelt, és sok nyíltszíni tapsot kapott. Ha figyelembe vesszük azt, hogy **Színházunk ügye** címmel éppen ez a lap közölt vezércikket ugyanakkor, amikor az előadás kritikája is megjelent, továbbá azt, hogy a megjelentetett írásban egyértelműen arról van szó, hogy a jelenlegi társulat helyett a következő évadban szívesebben látnának Szabadkán egy másik trüppöt, akkor a Lear-kritika ellentmondásos kitételein nem kell csodálkoznunk.⁵³

Az előadást 1895. január 2-án megismételték.⁵⁴ Ezúttal kedvezően nyilatkozott a lapkritikus a látottakról, állítván azt is, hogy Molnár „most is fényes jelét adta annak, mint kell egy Shakespeare-i tragédiát hatással és igazi művészi érzékkel előadni.”⁵⁵

Alig maradt üres hely a nézőtér előkelőbb helyein 1896 februárjának elején, amikor ismét a **Lear királyt** tűzte műsorára a társulat. A Szabadság kri-

tikusa előjáróban arról elmélkedett, milyen nehéz lehet Shakespeare-t játszani akkor, ha a társulat férfi tagjai nem tanulják meg szerepeiket. Elmarasztaló megjegyzését követően Molnár László alakításával foglalkozott behatóbban. Megállapította, hogy „művészi játékát tetszés, hatás követte, szerepének felépítésében látszott hogy masszív, szilárd architektúrája van, csak a maszkot illetőleg van azon megjegyzésünk, hogy csupán a paróka volt rajta vén, de ő megmaradt annak a duzzadó fiatalembernek, aki ő maga”.⁵⁶

Természetes, hogy a Shakespeare-színész Molnár jutalomjátékul az angol klasszikustól választott darabot, még hozzá a Petőfi Sándor fordította **Coriolanust**. A Szabadkai Közlöny tudósítója szerint telt ház volt, válogatott publikum ült be a nézőterre, hogy Halmai társulatának „legjelesebb, legderekabb és legtehetségesebb” tagját ünnepelje. A beszámoló arról is szólt, hogy az „értelmes közönség” mindig szívesen fogadta Molnár alakításait, melyek egyben sikereinek forrásai is voltak. Az előadás nem ment kifogástalanul, alkalmasint azért, mert egyedül a jutalmazandó oldotta meg szépen feladatát, viszont maga a produkció a húzásokból következően mozaikszerűre sikeredett. A cikkíró arra kérte a rendezőseget, hogy máskor „arra érdemes terjedelemben adja” Shakespeare műveit, vagy pedig sehogy sem. A másik észrevétel az volt, hogy „felsőbb óhajra az ifjúság tömegesen tódul/t/ a színházba, kevés zsebpénzecskejükből még jutalomra is gyűjtöttek”, s ennek eredményeként Molnár koszorút kapott a jutalomjáték végén. Mindez, mint állította a tudósító, felső utasításra történt, s ezt nehezményezte, meg azt is szóvá tette, hogy a **Coriolanus** nem volt jó választás, mert Molnár ebben a darabban nem mutathatta be összes színészi kvalitásait.⁵⁷

A Bácskai Ellenőr is zsúfolt házról számolt be. Az ünneplés fénypontja a zsinórpadról lebocsátott, kék-fehér szalagos babérszuszó volt, meg a lámpák fényében álló színész hosszú ideig tartó ünneplése, ugyanis Molnárt harmincszor hívták a függöny elé. A Szabadkai Hírlap szerint „aligha van nálánál külön ez idő szerint magyar színpadon”.⁵⁸

Miközben néhány Shakespeare-hőst másodszor is megjelenített Molnár a szabadkai színpadon, 1895. november 12-én a **Téli rege** is műorra került. Erről a produkcióról egyértelműen kiderült, legalábbis a recepció szerint, hogy sikertelen kísérlet emlékéért hagyta maga után, lévén hogy minden helybeli kritikus elmarasztalóan nyilatkozott róla. A Szabadkai Közlönyben Omikron azt írta, hogy nem tetszett neki a darab, de hát hogy lehet Shakespeare-ről rosszat írni.⁵⁹

A Szabadság tudósítója azzal kezdte beszámolóját, hogy az előadást művelt közönség tisztelte meg a jelenlétével, de a produkció nem felelt meg az

elvárásoknak. A költői nyelven írt, de minden cselekményt nélkülöző szomorú játékot áldozat volt végignézni. Hiába a pompás nyelvezet, ha rosszul rajzoltak a jellemek, ha drámai cselekmény híján van a darab. Ezúttal Molnár Lászlónak /Leontes/ „ismét splenes napja volt. Ilyenkor annyira fumi-gálja a jó szabadkaiakat, hogy rájuk se néz, hátat fordít a közönségnek és úgy mormolja el, amit a sűgő kiabál”. Magyarán, színészünkkel is megesett néha, hogy nem tudja a szöveget. Csak Arday Ida tudta kifogástalanul szerepét.⁶⁰

A Szabadkai Hírlap arról tájékoztatott, hogy „alig... volt hallgatója” az előadásnak, vagyis igen foghíjas volt a nézőtér. Magáról a produkcióról nemigen szólt a referens, de a szabadkaiak olvasottságáról, művelődésre való készségéről tett néhány epés megjegyzést, nevezetesen „ösmeri kérem alással a város apraja, nagyja Shakespeare-t úgy is. Betéve tudják minden sorát még a kenyeres kofák is. Csak úgy dobálóznak a shakespearei idézetekkel. Tessék kisétálni közibéjük valamelyik heti vásáron”.⁶¹

A Molnár számára az utolsó szabadkai évadban két új Shakespeare-mű került bemutatásra. Jutalomjátéka 1896 februárjának elején volt a Szász Károly fordította **Antonius és Kleopátrában**. Az előadás „pompásan folyt le”. A színészt kilépéskor tapsvihar, éljenzés fogadta, s értékes ajándékokat is kapott hódolóitól. Ezúttal a darab is elnyerte a tudósító tetszését, aki örömet fejezte ki annak, hogy a jutalmazandó „e valódi belbeccsel bíró tragédiát” választotta.⁶²

Annak ellenére, hogy március eleje az idény végét jelentette, megtelt a nézőtér a **III. Richárdra**, s ez egyértelműen Molnár László érdeme volt, akit közben új szerződése az alapítandó új fővárosi színházhoz, a Vigszínházhoz szólított. Első színrelépésekor két óriási babérkoszorút nyújtottak át neki szünni nem akaró tapsok közepette. Az előadás közben is gyakran felzúdult a taps. Molnár „minden ízében átgondolt művészies alakításban mutatta be a vérszomjas és kegyetlen angol királyt”. A híres „álom látás utáni jelenet”-ben oly egyedülálló volt, hogy a jelenet végét viharos ünneplés követte, amely a felvonások előrehaladtával egyre növekedett. Végül harmincszor hívták lámpák elé zajos éljenzés kíséretében.⁶³

A Szabadság referense érdekes művészi egyéniségnek nevezte Molnárt, akivel sokat foglalkozott a kritika, s akinek „alakító tehetsége és művésze-te elismerésre méltó, mely adományok leginkább abban nyilvánulnak meg, hogy mestere az erősen színező árnyalatok elosztásának”.⁶⁴

Molnár egyébként a Bácskai Ellenőrben mondott búcsút a szabadkai barátoknak és kedves ismerősöknek.⁶⁵

A világirodalmi klasszikusok közül Schiller két tragédiáját vitte színre a társulat Molnár szereplésével. Az **ármány és szerelem** valamint a **Stuart Mária** volt a két műsordarab. Az előbbit 1895 januárjában, az utóbbit pedig egy évvel később állították színpadra.⁶⁶ A szerencsétlen sorsú és ellentmondásos skót királynőt Arday Ida jelenítette meg jutralomjátéka keretén belül, míg Dudley Robertet Molnár László tolmácsolta majdnem üres ház előtt. A Bácskai Ellenőr ennek okát abban látta, hogy a szabadkaiak nem kedvelik a „nagy Schillert”, csak a „kis sillert” szeretik.⁶⁷

Molnár **Az ármány és szerelem** Ferdinandjának alakításáról elismerően nyilatkozott a helybeli kritika, a közönség viszont ezúttal sem jelent meg nagyobb számban a színházban. A „nem egészen rosszul gördülő” előadásban színészünk „a szokott bravourral játszott”.⁶⁸ A mű nem nyerte el a Szabadság kritikusának tetszését, mert „ebből a tragédiából csak a valódi tragikum hiányzik, no de annál több van benne igazság és – limonádé. Biz úgy, csak ilyenkor jut eszünkbe ... nekünk a mi jó Vörösmartynk”.⁶⁹

A magyar színpadi szerzők művei alapján színre állított produkciók közül a **Bánk bán** mellett különösen Vörösmarty Mihály **Marót bán** című darabjáról írtak elismerően a szabadkai lapkritikusok. Ebben a tragédiában Molnár nem a címszerepet, hanem „a már csirájában megrontott Bódot” alakította, és „művészi játékával igazán feledtetni tudta, hogy Vörösmarty az alakok kidomborításában nem volt nagy művész”.⁷⁰

Molnár Bod hadnagya a Szabadkai Közlöny ítézésének is tetszett. A Vörösmarty születésének évfordulójára előadott darab élvezetes színházi estét biztosított a nézőknek, s a hét fénypontjának nevezte a produkciót a referens állítván: „Ma láttuk az igazi Molnárt az ő páratlan játékával.”⁷¹

A **Dózsa György** címszerepében szintén nagyszerű tehetségét bizonyította Molnár,⁷² míg az **Aranyemberben** „csak tessék-lássék módra játszott”, merthogy a kritikus szerint, „nem az ő zsánere” volt Timár Mihály.⁷³ E megjegyzés azért furcsa, mert a Szabadság színházi beszámolójában, az 1895. január 21-i előadásról az áll, hogy élvezetes produkciót láthattak a nézők, Molnár pedig „azzal a művészi bravourral alakított, melyet már megszoktunk bámulni tőle”. A rendezést meg a „díszítést” is megdicsérte a cikkíró, csak a hosszúra sikeredett felvonásközöket nehezményezte, mert szerinte a rendezőség így akarta ellensúlyozni a darabban végzett húzások révén megmutakozó hiányosságokat”.⁷⁴

Szigligeti **Rákóczi Ferencét** állítólag kedvetlenül és vontatottan játszották. Amilyen leszállított helyárral adott pénteki darab lett belőle, mely ugyancsak rövidítve került színre. A címszerepet alakító Molnár máskülönben tetszett a bírálattévőnek.⁷⁵

A századforduló közkedvelt külföldi szerzői közül Jose Echegaray **Bernardo Montilla** című színművében, a címszerepben alakított még jeleset Molnár László. A darabot 1895. november 25-én mutatta be a társulat Szabadkán, és a Hírlap elragadtatott hangvétellő referense arról tudósított, hogy a színész alakításainak egyik legszebbjével ajándékozta meg a publikumot. „Oly művészi öntudattal és drámai erővel játszta nehéz szerepét, hogy igazán élveztük és gyönyörködtünk benne. Így szeretjük Molnárt!” – írta a többi között.⁷⁶

A Szabadságból azt is megtudjuk, hogy „fokozott érdeklődés mellett” megismételték a produkciót. Két szereplőt kivéve (Szohner és Frenczi), minden színész „finoman, a részletek gondos érvényre emelésével” játszott, Molnár viszont Bernardo Montilla megszemélyesítőjeként a nagyhírű Szacsvyt is felülmúlta, aki mellesleg „annyira dörgött és lármázott, mintha Petur bán haragját produkálná”.⁷⁷

Echegaray színműve Nagybecskerekén is nagy sikert aratott a kissé elavult **Lowoodi árvával** együtt, melyben Molnár Rochestert tolmácsolta.⁷⁸

Térségünk színjátszás története Molnár Lászlóban egy olyan színészi egyéniség megnyilatkozását tarthatja számon, aki Rakodczai Pál hasonló törekvéseit szárnyalta túl – már ami a Shakespeare-kultusz ápolását, propagálását illeti –, olyképpen, hogy színpadi játéka minőségének köszönhetően a publikum világirodalmi és hazai klasszikusokra fogékony rétegét meg tudta hódítani, és néha még el is tudta kápráztatni színpadi játékával, amely számtalanszor a színjátszásnak mint autochton művészi kifejező erőnek szféráit is magáénak mondhatta.

Jegyzetek

- 1 Színművészeti lexikon. Szerk.:Schöpflin Aladár. Budapest. Kiadja az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete. 1931.III. köt. 279-280.o.
- Színészeti lexikon. Szerk.: Németh Antal. Budapest. Kiadja: Mihályfi-Zsonglőr Győző Andor. 1930. II. Köt. 558.o.
- Színházi kislexikon. Főszerk.:Hont Ferenc. Szerk.:Staud Géza. Budapest. Gondolat. 1969. 298.o.
- Magyar színházművészeti lexikon. Főszerk.:Székely György.Budapest. Akadémiai Kiadó. 1994. 521.o.
- Magyar színháztörténet. 1873-1920. Szerk.:Gajdó Tamás. Budapest. Magyar Könyvklub-Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet. 2001. 153. és 406.o.
- 2 A már idézett Magyar színháztörténet 2001-ből, 153.o.
- 3 A száz éves színiiskola. Szerk.:Csillag Ilona. Budapest. Magvető.1964. 34–34.o.
- 4 A már idézett 1994. évi lexikon, 521. o., valamint a Schöpflin Aladár- és Németh Antal-féle, már idézett lexikonok

- 5 Uo.
- 6 A már idézett kislexikon 1969-ből. 298. o.
- 7 A már idézett Németh-féle lexikon 1930-ból. II. 558.o.
- 8 A már idézett Schöpflin-féle lexikon 1931-ből. III. köt. 279-280.o. valamint az 1994. évi lexikon. 521. o.
- 9 A már idézett Schöpflin-féle és a kislexikon
- 10 Sándor János: A szegedi színjátszás krónikája. A kőszínház és társulatának története. 1883–1944. Szeged. Kiadja a szegedi Dugonics Társaság támogatásával a Bába Kiadó. 2003. 43. o.
- 11 Molnár László: Jelmeztan színiiskolák használatára. Budapest. A Szerző sajátja. 1906.
- 12 Egressy Gábor és kortársai. Levelek Egressy Gáborhoz. (1838–1865). Sajtó alá rendezte és magyarázatokkal ellátta: Molnár László. Budapest. Kiadja az Országos Színészegyesület. 1908.
- 13 Sándor János id. monográfiája. 46. o.
- 14 Uo. 51. és 53. o.
- 15 A debreceni színészet története. Szerk.: Katona Ferenc. Debrecen. 1976. 63.o.
- 16 Uo. 64.o.
- 17 Sándor János id. műve. 102.o.
- 18 Uo. 102–103., 1105–108., 110., 114., 115.o.
- 19 Szabadkai Hírlap. (lásd majd SZH) Megjelenik minden vasárnap. Felelős szerk., és lap tulajdonos Lévy Simon. 1894. szept. 16. 37.sz. 5.o.
- 20 Sándor János id. műve idézi a Szegedi Napló 1890. november 26-i számából
- 21 Bácskai Ellenőr (lásd majd BE). Társadalmi, közművelődési, szépirodalmi és közgazdasági közlöny. A szabadkai löversenyegyesület hivatalos lapja. Megjelenik hetenként kétszer, vasárnap és csütörtökön. 1894. okt. 7. 80.sz.
- 22 SZH. 1894. okt. 7. 40.sz.
- 23 UO.
- 24 Szabadkai Közlöny (lásd majd SZK). Társadalmi, közművelődési és szépirodalmi hetilap. Szerk.: Kovács Samu. Megjelenik minden vasárnap. 1894. okt. 7. 40. sz. Színészt rovat. 2-3.o.
- 25 SZH. 1895. nov. 17. 46.sz.
- 26 SZK. 1895. nov. 17. 46.sz. Omikron: Színészet. 4-5.o.
- 27 Szabadság. (lásd majd SZ). A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara hivatalos lapja. Megjelenik minden szerdán. 1895. nov. 13. 46.sz.
- 28 Káich Katalin: Az újvidéki magyar nyelvű színjátszás története és repertórium. 1836-1918. Újvidék. Kiadja A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. 1983. 48.o.
- 29 SZH. 1894. okt. 14. 41.sz.
- 30 SZK. 1894. okt. 14. 41.sz.
- 31 BE. 1894. okt. 14. 82.sz.
- 32 SZH. 1895. dec. 22. 51.sz. Góbé: Színház. 5.o.
- 33 SZK. 1895. dec. 22. 51.sz.
- 34 SZ. 1896. március 4. 10. sz. A február 26-i előadásról
- 35 BE. 1896. március 1. 18.sz.
- 36 Ua. 1896. jan. 1. 1.sz.

- Káich Katalin: A zombori magyar színművészet története és repertórium. 1825-1918. Újvidék. Hungarológiai Intézet. 1975. 87.o.
- 37 Káich Katalin id. újvidéki színjátszás története. 48., 196. és 242.o.
- 38 Káich Katalin: A nagybecskereki magyar színjátszás története és repertórium. 1832-1918. I.,II.köt. Újvidék. Forum. 2002/2003. I.köt. 176. és 407.o.
- 39 Uo. 176.o.
- 40 BE. 1894. okt. 21. 84.sz. Tárca rovat. A tragédiát okt. 16-án mutatták be.
- 41 SZK. 11894444.o.kt.21. 42.sz.
- 42 SZH. 1894. okt. 21. 42.sz. 4-5.o. Az Othellót egyébként november 15-én játszották másodszor, melyről a BE. tudósított 1894. nov. 18-án.
- 43 SZH. 1895. dec.29. 52.sz. 3.o.
- 44 SZK. 18994.jan. 1. 52.sz. 2.o. Omikron tudósítása
- 45 Káich Katalin id. nagybecskereki színjátszás története. I. köt. 176-177.o.
- 46 SZH. 189944. nov. 11. 45.sz.
- 47 SZK. 1894. nov. 11. 45.sz..
- 48 SZH. 1894. nov.11. 45.sz.
- 49 Uo.
- 50 SZ. 1896. jan.22. 4.sz. és a BE. 1896. jan.19. 6.sz.
- 51 Káich Katalin id. nagybecskereki színjátszás története. 177.o.
- 52 BE. 1894. dec.6. 97.sz.
- 53 SZH. 1894. dec.8.49.sz.
- 54 SZK. 1894. dec. 8. 49.sz. Vezércikk. Színházunk ügye.
- 55 SZ. 1895. jan.1.
- 56 SZK. 1895.jan.6. 1.sz.
- 57 SZ. 1896. febr. 19.
- 58 SZK. 1894. dec.16. 50.sz.
- 59 BE. 1894. dec. 13. 99.sz., SZH. 1894. dec.11., dec.16. 49.sz./50!/ Színház. 5-6.o.
- 60 SZK. 1895. nov..10. 45.sz. Omikron: Színészet. 2-3.o.
- 61 SZ. 1895. nov. 20. 47.sz.
- 62 SZH. 1895. nov.1o. 45.sz.
- 63 BE. 1896. márc. 9. 12.sz., SZ. 1896. jan.22. 4.sz.
- 64 BE. 18966. márc. 5. 19.sz.
- 65 SZ. 1896. márc. 11. 11.sz. Búcsúfellépések.
- 66 BE. 1896. márc. 5. 19.sz.
- 67 SZ. 1895. jan...16., BE. 1896. jan.9. 3.sz.
- 68 BE. 1896..jan.9. 3.sz.
- 69 SZH. 1895. jan.20. 3.sz. Ármány és szerelem január 12-én
- 70 SZ. 1895. jan.16.
- 71 SZH. 1895. dec.8. 49.sz. Góbé: Színház. 5.o
- 72 SZK. 1895. dec.8.49.sz. Színészet. 4-5.o.
- 73 SZK. 1895. márc. 31. 13.sz.
- 74 SZH. 1895. dec.22. Góbé: Színház. 5.o.
- 75 SZ. 1895. jan.23.
- 76 SZK. 1894. okt. 21. 42.sz.
- 77 SZH. 1895. dec.1. 48.sz. Színház. 3-4.o.

78 SZ. 1895. dec.6. 49.sz. Az előadást november 29-én ismételték meg. A SZK.-ben december 1-én a 48. számban írtak a produkcióról. A részletes szövegismertetést nem követte részletes elemzése az előadásnak, mert állítólag, Molnár Lászlóról nem szabad írnia a lapnak.

79 Káich Katalin id. nagybecskereki színjátszás története, I. köt. 178. o.

LÁSZLÓ MOLNÁR, A SHAKESPEAREN ACTOR IN DÉLVIDÉK (1894–1896)

László Molnár was one of the best known Shakespearean-actors at the end of the 19th century. A member of several Hungarian touring theatre companies, he was also a member of Halmi's troupe in the period of 1894–1896, when this company gave guest performances in Szabadka (Subotica), Nagybecskerek (Zrenjanin), Újvidék (Novi Sad), Zombor (Sombor) and Zenta (Senta). This study gives a full description of the Shakespearean roles he performed during the mentioned period.

RAJSLI ILONA

ZÁGONTÓL RODOSTÓIG*Mikes Kelemen és Leveleskönyve***I. Bevezetés**

1. A mai napig kedveltek az olyan műfaji utalások és reminiszcenciák, mint amilyen a Nők Lapjának egyik rovatában található, amikor így köszönti elképzelt nőolvasóját a gazda: *Kedves húgom!*

A mikesi műfaj-hagyomány lelhető fel a nagy írók közül többenél is; elég, ha Mikszáthra, Móra Ferencre, vagy akár Tamásira vagy Sütő Andrásra gondolunk.

Az egyik irodalomtörténeti összefoglalásban így fogalmaz a szerző: „A magyar rokokó írói között különleges hely illeti meg Mikes Kelemen, a régi magyar széppróza legkiválóbb mesterét.” (A magyar irodalom története 2. 514) Kovács Sándor Iván – aki egyébként bizonyos vonatkozásokban párhuzamot von Pázmány Péter és Mikes Kelemen között, Kosztolányira hivatkozva kijelenti: „ha Kosztolányi szerint Pázmány a magyar próza atyja, akkor az erdélyié biztosan Mikes” (KOVÁCS SÁNDOR 2000; 592).

2. Élete

Mikes életútja nagyon egyszerűen és röviden összefoglalható. Az egyik határpont, a Háromszék megyei Zágón, mely gyermekkori tájaival és emléképeivel mindvégig jelen van Mikes műveiben, azokban a művekben, amelyek immár életének másik meghatározó pontján: a hosszú és reménytelen bujdosás helyszínén, Rodostóban íródtak. Ami e között a két határpont között történt, jóllehet rövid időt ível át, meghatározó szerepű esemény a fiatal Mikes későbbi életútjára nézve. Egyetlen ránk maradt portréja lányos, reményteli arcú fiataalt mutat, aki tizenhét évesen II. Rákóczi Ferenc belső inasa, majd bejárója és kamarása. Hűségesen követi urát a száműzetésbe, ahol fél évszázadot tölt el, ebből öt évet Franciaországban, 1717-től pedig hosszú évtizedeket török földön, a Márvány-tenger melletti Rodostóban.

Párizs mozgalmas élete, az udvar forгатaga, az intenzív tanulás időszaka jelentős hatást gyakorolt a fiatal Mikes Kelemen szellemi fejlődésére; világszemléletének, műveltségének és ízlésének a kialakulására. Magától Mikes-

től tudjuk, hogy a franciaországi emigráció idején több alkalommal kísérték urukat színházba, balettra, operába, udvari bálókra. Ez utóbbi helyszínen volt az, ahol Mikes megismerkedett a könnyed társalgási causeur-modorral, s amit később az emlékekből merítve továbbépített, és megteremtette a „lettre familière” magyar változatát, vagyis a levélműfajú elbeszélést.

Az első levelet Gallipoliból keltezi 1717. okt. 10-i dátummal, az átmenetnek hitt törökországi tartózkodás megörökítésére. Ehelyett a levélírás életforma, szellemi, irodalmi létforma, de egyben lelki vigasztalódás is lett, noha emellett sokat olvas és fordít, mintegy 6000 oldalt, főleg francia eredetiből.

Rodostó (a mai török Tekirdağ helynév ’uralkodó hegye’ jelentéssel) hosszú időre válik a bujdosók második hazájává. Noha Mikes már az első rodostói levélben idézi Bercsényi Miklós remek anagrammáját: *Ostorod*; a török hatóságok jóváhagyásával Rákóczi 64 holdnyi területen (a hátrahagyott 2 millió holdnyi helyett) fejedelmi udvart tarthatott Rodostóban, igyekezett egyfajta „mini Erdélyt” kialakítani, ahol udvartartását haláláig francia köntösben járatta, s szigorú, majdnem kolostori rend szabályozta a bujdosók mindennapjait.

3. A levél-műfaj.

Mikes igazi nagy tette egyrészt a levélműfaj meghonosítása volt („levelet írok, nem könyvet” – jelentette ki egy helyen nemes egyszerűséggel), másrészt az a törekvés, hogy felfedezte a levél művészi varázsának titkát: úgy írni, amint beszélünk, de ez mégis irodalmi igényű legyen.

Mikes tehát a levélműfaj tudatos művészi-irodalmi alkalmazása mellett dönt, noha abban a korban a diárium, vagyis a naplóírás igen elterjedt volt – maga Rákóczi is művelte, továbbá Bethlen Miklós, Ráday Pál is. Gyakran éppen a kalendáriumba írták be a feljegyzéseiket.

Mikes Kelemen világra figyelő, nyitott, világias kedélyének, könnyed írói hangnemének megfelelt a levél-műfaj, mellyel a francia udvari és arisztokrata körökben volt alkalma megismerkedni. Ott sajátította el a klasszicista levélírás mesterségbeli titkait, amit azután sikeresen ötvöztött székely mesélő tehetségével. Bár sok vita volt e téma körül, nem vitás, hogy a levelek fiktívek. Mikes 40 év alatt 207 fiktív levelet írt. Az *Édes néném...* megszólítás mögötti P. E. kezdőbetűk sok fejtörést okoztak, de egyúttal sokféle találgatásra is adtak alapot. A rodostói keresztelési anyakönyvekben találtak egy Paksy Erzsébet nevű hölgyet a bujdosók között, mindez azonban nem oszlatta el végérvényesen a titokzatos „nőrokon” körüli kételyeket. Érdemes figye-

lembe venni Kovács Sándor István megjegyzését, aki Mikesnek egy reménytelen szerelem mögötti létező női sziluettként értelmezi a titokzatos P. E.-t.

Többféle lehetőséget kínál a megszólítás értelmezése is. A kutatók véleménye egybehangzó: a nagynéni-kép kétségtelenül fikció, mögötte egy egészen más törekvés húzódik meg: „egy tökéletesen működő fantáziaszerelem” megkomponálása.

Ismervén életét, azt hinnénk, hogy az igazi kuruc irodalom, kuruc eszme szószólója, mint ahogyan voltak is e kuruc Mikes-modell romantikus ábrázolásának művelői: eszerint Mikes annyira szabadságpárti, hogy inkább a sírt választja a hazatérés helyett. Életművének ismerői hangsúlyozzák, hogy Mikest politikai elkötelezettség helyett személyi hűség fűzte urához; a századokon át ráarakódott, némileg romantikus ábrázolás mögül az igazi Mikes-kép egy vidéki udvarházban élő tevékeny, kulturált nemesi egyéniséget fed fel, akinek műveltségében jól megfér egymással Erdély-tisztelet és francia kultúra; táji jelleg és udvari modor. Mikes magatartására különösen érvényes az élet apróságai iránti figyelem, a humor, a nevetés szeretete, a világias kedély kinyilvánítása. E jellemvonásait kitűnően ragadja meg Szigeti József az alábbiakban: „Mikes a bujdosók mindennapjainak krónikása. Szeme nem a nagy történeti távlatokat kutatja, inkább környezetéről, a bujdosók apró, emberi vonásairól rajzol hiteles képet” (SZIGETI é. n.; 27).

Az alábbiakban megkíséreljük néhány vonásában megragadni ezt a Mikes ábrázolta képet.

II.

1. Új haza – új szokások

Mikes már a 4. levélben panaszolja, hogy nehezen szokik hozzá az idegen környezethez: „Ez a nemzet a keresztényt nem utálja, de megveti!” Számptalan új szokást kénytelenek a bujdosók elfogadni a török, örmény és más népekkel való együttélés során; Mikes egy helyen ezt ki is hangsúlyozza: „Az országban lévő szokást kell hát megtudnunk, ha arról akarunk itélteni.” (33. levél) Az új körülmények között újdonságnak számít többek között az emberi érintkezésnek, a vendéglátásnak teljesen másféle beállítottsága: már a tény, hogy nem kell várni a meghívást a vendégeskedésre, idegen a magyarok számára, a nyelvi értekezés nehézségei miatt marad a pipadohány és a findzsa kávé, aminek folytatását Mikes fanyar humorral így írja le: „mikor pedig a füstöt eléhozzák, már az arra való, hogy el kell vakarodni a háztól” (4. levél).

Gyakran ilyen új szokás szolgáltat ürügyet egy következő levél megírásához. Adva van tehát egy esemény; például annak leírása, hogy a fejed-

lem virágot kap a janicsáragától: ez a merőben szokatlan mozzanat egy egész eseménysort indukál, amelyben számtalan nép szokását hasonlítja így össze hangulatos, érzékletes stílusban. A kontraszt ezeknek a felsorolásoknak az igazi irodalmi értéke. Kedvenc témájának, a különböző népek szokásainak leírásakor kiderül, hogy Mikes szereti a furcsaságokat, a kuriózumokat, főként az asszonyokat érintő dolgokban. „Mikest az asszonyok dolga feltűnően érdekli. Részben a gáláns kor divatja ez, s főleg az író személyes, világias hajlamának következménye” – írja róla Hopp Lajos (HOPP 1966; I. kötet 415.).

Nagyszerű leírást találunk az 1233-ban alapított mohamedán szerzetesrendnek, a derviseknek a tagjairól is. A szerzet táncoló derviseit Mikes *kerengő derviseknek* nevezi, s leveleinek hangneméből, a belőlük áradó személyes és intenzív véleményalkotásból, ítéletből arra következtethetünk, hogy információit nemcsak olvasmányaiból meríti, hanem személyes élményekre, élethelyzetekre épít; pl.: „kit megcsalhatnak azt el nem mulattyák” ; „az egyik szerzet Istentelenebb, és csalárdabb a másiknál, mindenik csak kötélre való”.

Mikes érdeklődéssel figyeli az újonnan megismert vidékek növény- és állatvilágát. Még utolsó ránk maradt misszilisében is beszámol „raritásokról”, amelyeket hazaküld rokonságának. Leírásainak sokasága közül ilyen például a delfinnek, vagy ahogyan Mikes nevezi, a *disznóhálnak* a leírása: szerinte a disznóéhoz hasonló hosszúkás orráról kapta a nevét, hiszen a törökök is disznóhálnak nevezik – *domuz haligi*. A szemlélődő Mikes azt is kommentálja levelében, ha szokatlan szőlőültetvényt lát, vagy egy fűzfa nagyságú rozmaringbokrot: „Mindezek fel nem találhatnák Zágonban, de el lehetünk náluk nélkül – itt nincsen szilvafa, se fenyőfa” (77. levél).

2. Mikes-motívumok

A **Leveleskönyvet** átszövik Mikes ismétlődő, variálódó epikai alakzatai. Pl. annak a török toposznak a fel-felbukkanása, amely a sors beteljesülését a „rakás kenyér” képzetével fejezi ki: „Kinek-kinek itt vagyon elhintve a kenyere – addig csak itt kell lenni, míg abban tart” (49. levél).

A gasztronómiai leírások gyakoriak a levelekben, melyek egyébként a kései barokk kedvelt témái is egyben. Bethlen Miklós, Apor Péter mellett Mikes is híres káposzta-felmagasztalásairól. A fokozó jellegű ismétlésvariáció első fázisaként nosztalgias hasonlatot alkot: „Jobban szerettem volna káposztásfazék lenni Erdélyben, mintsem kávé ivó fincsája a [török] császárnak” (7. levél).

Másutt metaforát alkot: „káposztásfazék nem ugrándoZHatik oly könnyen, mint a vadkecske” – érti magára, amikor Pompeius oszlopaait tekinti meg a fejedelemmel; míg egy más szöveghelyen életeleméhez, a levélíráshoz közelíti a káposztát: „azt mondom, hogy a szépen leírt levél a elmének úgy tetszik, valamint a szemnek a kapros és téjfellet béborított káposzta, amely távulról úgy tetszik, mint egy kis ezüsből való hegyecske, amelyről ha leveszik azt a lágy ezüstfedelet, alatta drága füet [füvet] lehet találni” (34. levél).

Ugyancsak Mikes ismétlődő motívumai közé tartoznak a *nádmézes tén-tás*, a *mézes pogácsás* hasonlatok, valamint a levéltípusok jelzői. A „száraz, sótlan és ízetlen levelek” helyett „nádmézzel írott szép levél”, „kedv szerint írott levél”, „tréfás, nyájas levél” az övé. A mikesi levél alkalmi fajtái továbbá: a könnyű-kurta, köszöntő és vigasztaló (mely eleve rövid), haragos és tüzes, irtóztató pirogató, véres és kegyetlen, bölcs, okos, csinos, takarékos, panaszkodó, búcsúzó, gyönyörű, kedves, igen kicsid [kicsiny], a mézes pogácsánál édesb, a nyúl farkánál rövidebb stb.

Mikes Erdély-képe nem mondhatni romantikusnak. Tündérországnak nevezi leveleiben, ám ezt a szónak a ’látomás; olyan lény, amely alakot tud változtatni’ jelentésében érti, amit kifejez a következő mondat is: „bizvást hátat fordittunk Erdélynek, annak a kedves tündér országnak”. A magyar néphitben már a XVI. századtól él a Tündérország fogalom, főleg Fráter György politikai tevékenysége miatt, amivel az erdélyiek ingatagságát, megbizhatatlanságát akarták kifejezni. Bethlen Miklós az erdélyi zavaros feudális állapotokra vonatkoztatva írja: „mert tündérország vagyunk mű”.

3. Mikes hiedelem-leírásai

A különböző népekkel való érintkezés során Mikes érdeklődéssel fordul az idegen etnikumok hiedelmeinek megismerése felé is. Kiragadott példánk a török néphez kapcsolódnak.

A már említett „rakás kenyér” toposzon kívül különös misztikummal írja le az álom és a halál egymásba fonódását: „fojtasd meg, midőn aluszol, mivel az álom mintegy halál” – mondatja Mikes történetének egyik szereplőjével a 97. levélben. A pogány magyarok ősi lélekképzetének összetevője az a hiedelem, mely szerint a mély alváskor az álmodónak a lelke, az úgynevezett árnyéklélek messze vándorolhat, ezért a mélyen alvót nem tanácsos feljlesztetni (PAIS 1975; 188).

Szintén török népi hiedelem átvételét mutatja a következő részlet: „Azl tartják, hogy kinek-kinek a homlokára van írva, hogy mit rendeltek felőle,

és azt el nem kerülheti” (184. levél). Mikesnél ezek a mondatok már a reménytelenség, a belenyugvás érzését hivatottak enyhíteni.

4. Népleírások Mikesnél

A bujdosók török, görög, örmény népcsoportokkal élnek együtt Rodostóban, de Mikes diplomáciai útjai közben más népeket is megismer. Az egyes népcsoportok szokásainak, hiedelmeinek rendkívül színes leírása mellett olyan etnikumkarakterek is bekerülnek a **Leveleskönyvbe**, amelyeket csak is személyes tapasztalata alapján formálhatott meg. Véleményét, nemtetszését pedig nem leplezi: „a francziák micsoda állhatatlanok minden cselekedetekben”, „az anglusok igen kegyetlen, kemény szívűek és háládatlanok”, „ezek a boérok [bojárok] olyanok, mint a medvék az idegenhez” (150. levél); „Azt a szép földet mind ráczok bírják, a kik nem igen dolgozók – a fejér nép igen csúfos süveget visel.” (135. levél) „Az oláh papok ... úgy veszik körül [korcsmában a hordót], valamint egy halottat” (150. levél). Nem kíméli a „vendéglátó” nemzetet sem: „Ebben az országban egyszersmind nőnek fel az emberek az ilyen nagy pasaságra, valamint a gomba” (136. levél). Szólásaiiban, szóláshasonlataiban is gyakran előfordulnak népkarakterisztikák: „De már én ahoz úgy hozzá szoktam, valamint a muszka asszonyok a veréshez, a kik azon panaszkodnak, hogy az urok nem szereti, ha egy kevés ideig vetetlen hagyják őket.” (133. levél); „Az olasz példabeszéd azt mondja, hogy a ki csak remésséggel él, az ispotályban hal meg” (100. levél). „Azért is mondják példabeszédben, hogy úgy iszik, mint a templarista” (71. levél). Ez utóbbi szóláshasonlat nemcsak kedvelt lehetett Mikes korában, de magáról a rendről is részletesen ír, feltehetően fordításai és olvasmányélményei alapján. Külön gonddal jegyzi le a templomos rend alapítását, a szerzetesek öltözékét, mely kezdetben fehér köntös volt, s amelyre a pápa rendeletére vörös kereszt került. Ehhez Mikes azonnal hozzákapcsolja a magyar nép körében kialakult szóláskör tapasztalatait: „a magyarok veres barátoknak nevezik őket”.

Gyakran mutat be különböző etnikumot hiedelmén, szokásain keresztül. Ilyen kitűnő leírás sikeredik a 108. levélben az örmények egy rituális szertartásának bemutatásával. A negyednapi hóra öntött főzött szőlő, a *peszmez* (vö. török *pekmez*) minden télen az egész család és az oda érkezett vendégsereg elé kerül, abból mindenkinek kell ennie, hogy „kiki jó kedvű legyen a háznál”. Mikes **Leveleskönyve** számos hasonló értékes néprajzi és művelődéstörténeti adatot őrzött meg.

A levelek szövegében ismétlődik a görög nép iránti ellenszenve; pl.: „a görög nép természet szerint kevély, az asszonyok annál inkább” (94. levél);

„kevély a görög, főképen ha csak egy arasznyira is felemelik a földtől” (149. levél). A barna színnek egy igen korai, ’sötét’ jelentésére utal a következő szöveghely: „a görögöknek másféle színű az eszek – nem mondhatni teljességgel hogy fekete, de igen barna; mert mindenkor azon van, hogy csalhasson meg másokat” (148. levél). Ezzel tehát nemcsak a színnévnek a korai jelentésáryalatára, hanem egy igen merész asszociációra (barna színű ész) is értékes adatot kapunk.

Továbbra is a görög népet említve ugyan, de már ezen túlmutatva, a bujdosók között elharapózó viszálykodást, széthúzást bélyegzi meg a következő szólással: „Nem héjában [hiába], aki görögökkel lakik, görögge kell lennie” (99. levél).

5. Nőalakok Mikes leveleiben

Mikes sokat és szívesen ír a női nemről. Számptalan idegen nép szokását mutatja be kizárólag a nők előtérbe helyezésével, de korának közvélekedésétől eltérően viseltetik a lányok oktatásának szükségességéről; más helyen merész, sőt eretnek gondolatokat fogalmaz meg a török nők elérhetetlensége kapcsán, s a török házasság ürügyén a „próbaházasság intézményét” is felveti. Ez utóbbi ötlete jól mutatja azt a középutat, amit jezsuita neveltetése és a keleti szabadabb nézetek ütközése nyomán Mikes magának kialakított. Hopp Lajos ennek nyomán meg is jegyzi: „Mikes tollát, ha az asszonyokról van szó, nem kötik a vallásos előírások” (HOPP 1966; I. kötet 407). E témához Mikes gyakran utánozhatatlan humorával közelít, például amikor Mohamed paradicsomát így kommentálja: „Micsoda rettentő kín ahogy ott asszonyok nem lesznek.” Vagy amikor az örmény menyecskék otthoni némaságra ítéltségét összeveti az otthoni szokásokkal: „valyon nálunk nem volna jó ez a szokás”.

Mikes levonja a következtetést: „az asszony olyan mint egy darab nádméz” – ez a Háromszéken még ma is ’cukor’ jelentésű szó állandó motívumként szerepel szövegeiben, hol hasonlatként, hol a *nádmézes tinta* szerkezet jelzőjének összetevőjeként. De nevezi Mikes a fehérnépet *bóbitás foglyoknak*, *verdigályos nyulaknak* (fardagály=’a szoknya egyik fajtája’) *szép tyúkoknak*, csak néhányat kiemelve kedvenc metaforái közül. Mint már fentebb a „muszka” asszonyok példáján láttuk, gyakran idéz szólást is erre a témára: „a gotnári bort a konty alatt is kényesen és gyönyörűséggel megcsemegegetik” (150. levél).

6. Humor és változatai

Mint már eddig is számos adat mutatta, a mikesi nyelvi humor végigkövethető a leveleken, ez is nagyban hozzájárul csevegő, játékos, furfangos erdélyi-székely prózastílusának kiteljesedéséhez. Ez a humor azonban Mikes élethelyzetének változásával némileg módosul; a könnyed, őszinte derűt az idő múlásával a fanyar iróniába átcsapó humor váltja fel, helyenként az öngúnynak is teret engedve. A reményvesztést és a belenyugvást ez utóbbi megnyilvánulása kíséri: „Mi itt csak fülelünk, és várjuk, mely felől zavarják a vizet, hogy mi is valamit foghatnánk.” Ezek a mondatok kitűnően jelzik a rodostói magyarok elszigetelt és kilátástalan helyzetét. Ahogy ritkulnak a levelek, igazából csak a társak halála tudja még felrázni: „egy szilva fának is el férünk az árnyékába” (145. levél). Mélyen átértzett önirónia húzódik meg a következő részletben is: „mi itt oly nagy csendes nyugalomban élünk, hogy úgy tetszik, mintha másutt mind megholtak volna, csak mi élünk. Pedig, ha jól meggondoljuk, mások élnek, és mi csak aluszunk” (96. levél). Mindezekben az átalakulásokban nyomon követhető az író érzelmi állapotának a lassú váltása. A Mikes-kommentárok során előkerülő megjegyzés, miszerint meglehetősen egysíkú ez a lelki világ, könnyen cáfolható a késői levelekből kihallatszó öntudatos, elégedetlen, megalázottan szégyenkező, majd lemondón „hálás” írói attitűd hangjaiból, amelyekben kimondja: „a bujdosó magyaroknak a bujdosásban is bujdosni kell” (44. levél). Amikor Mária Terézia kimondja a „nec nominetur in vobis” véglegesését, a bujdosó író a 155. levélben metsző öniróniával köszöni meg a hazából való kirekesztést; már nem háborog a felemás életkörülmények, a szegényes bútorzat miatt, már csak a békés, csendes napok múlását értékeli.

7. Mikes nyelvhasználatának néhány jellemző vonása

Azáltal, hogy a **Leveleskönyv** gyorsan megjelent nyomtatásban is, az életmű jelentősen hatni tudott a magyar irodalmi nyelv, a nyelvi norma megszilárdításában is. A történelmi-társadalmi körülmények – a részekre szakadt ország helyzete – nem kedvez egy szükséges irodalmi és köznyelv kialakulásának, még mindig erős a provincializmusok hatása. E kettős hatás különös módon nyilvánul meg Mikes Kelemen írói nyelvének kialakulásában. Mikes tizenhét évesen elszakad a háromszéki nyelvjárástól, Rákóczi udvarában egy más nyelvi eszmény, esztétikai igény, írásbeliség van kialakulóban, amihez még a párizsi tanulóévek klasszicista tapasztalatai is hozzájárulnak. A **Leveleskönyv**, de ugyanúgy a fordítások nyelvi-stilisztikai

igényessége azt mutatja, hogy Mikes nyelvében jól megfér egymás mellett e sokféle réteg. A tájszavak, táji szólásanyag bőséges használata mellett szívesen alkot új kifejezéseket, élvezi a szójátékok bravúráját, szívesen kölcsönöz idegen műveltségszókat, ugyanakkor a befogadó török kultúra jó néhány kifejezését, frazémáját is átörökíti.

Egyik méltatója szerint a tájszavak olyan menedéket jelentenek számára, akárcsak a hosszú távollétben az újra felöltött székely öltözék, tehát szándékosan, tudatosan használja őket. Elég csak kiemelni közülük egy-két példát; otthonról hozott emlékdarab a *koldusláb* (Szily Kálmán szerint: „Valami pogácsaféle tészta. Csak Mikesnél fordul elő.”) gyakori fölemlítése is ezt a nosztalgiát jelzi: „úgy süt a nap itt minket, valamint a kolduslábat sütik a tűznél” (112. levél); „Vallyon amelyet nálunk kolduslábnak hínak, nem lehetné így megsütni?” (124. levél). Másutt egy asszociációban mutatkozik meg a hazavágyódás: a *rongyos elmém megengedi* szerkezet jelzője az erdélyi *rongyos leves* 'csurgatott tésztaleves' nyomán került az író repertoárjába. Vagy pedig a Mikestől megszokott fanyar humor szolgálatában: „fele a véremnek olyan volt, mint a hideg éték [’kocsonya, vö. Őrségben hideghús] fele mint a ténta” – írja a 154. levélben, utalva egyrészt a kínzó hidegre, másrészt szenvedélyes levélíró voltára.

A kova székely neve, a *békasó* fejtörést okozhat a mai olvasónak, de ugyancsak művelődéstörténeti háttérvizsgálat szükséges például a *barát-tánc*, vagy akár a *tehénhús nóta* szerkezet jelentésének megfejtéséhez. Néha segít a szövegkörnyezet is: „Nincsen e világon rosszabb táncz a barát-táncznál, és csak azt kell járnunk mindaddig, amíg vonják” (108. levél); ahol feltehetően a szerzetesek lassú, rituális szakrális tánca a 'türelem' szinonimája; a *békasó* jelentését viszont csak a tájszótárak adatai fedik fel. A *tehénhús nóta* értelmezése a korabeli parasztlakodalmak leírásából világosodik meg, ahol az első ételként az asztalra rakott tehénhús kihozatalakor játszottak a zenészek egyféle hallgató-nótát: „fujják el a tehén hús nótát és vonnyák el a menyasszony táncát” (50. levél).

Táji jellegű szólásai közül ki kell emelnünk az igazi értéknek számító archaikusakat; pl.: „de erdélyi lévén, ott a nemes asszonyoknak a szavok olyan állandó, valamint a brassai havas” (32. levél); vagy amikor rádöbbennek a bujdosók, hogy csak ürügynek kellene a töröknek a hadviseléshez, Mikes egy rég elfeledettnek tűnő szót említ: „váz akarnak belőllünk csinálni” (134. levél), itt a *váz* szó korai „madárijesztő” jelentése elevenedik fel.

Megjegyezhetjük, hogy nemcsak a tájnyelvi elemeknél őrződnek meg az archaikus vonások, hanem a szójelentés eltérő szinkron metszetei is megta-

lálhatók írói nyelvhasználatában. Ezt látjuk például a *humor* szó esetében: „Nyárban az izzadsággal is elég nedves humor megyen ki belőlök azért különösön.” (49. levél) és ezzel szemben egy másik példában: „Nem magyar humorhoz való az ilyen házasság” (186. levél) – írja, amikor azt a török szokást kommentálja, hogy a legény csak házasságkötés után láthatja a menyasszony arcát. A *humor* szónak itt tehát a korai eredeti latin ’testnedv’ értelme éppúgy jelen van, mint a később ebből kialakult ’temperamentum’ jelentése.

III.

A szülőföld képe, a „felejthetetlen” Zágon körvonalai sokszor előkerülnek a levelek fordulataiban, hasonlataiban. Amikor még csak huszonnégy évnyinek hiszi kényszerű rabságát: „Huszonnégy köfallyal rekesztették be az útunkat Erdély felé”; majd a 37. levélben már kijózanodón jegyzi meg: „... úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont.”

Zágon és Rodostó – e két véglet és pólus a már fentebb is említett szöveg helyen igazi mikesi ironiával kerül azonos kontextusba: „Jobban szerettem volna káposztás fazék lenni Erdélyben, mintsem, kávé ivó finsája a császárnak” (7. levél). Áhított hazájához legközelebb egy moldvai útja során kerül, amikor Rákóczi fejedelem fiát kísérve láthatja hazájának hegyeit, a Kárpátok „köpönyegét”, ihat a Bodza vizéből, köszönheti az Olt vizét.

Mikesnek csak élete végén adatik meg, hogy a hosszú évtizedek fiktív levelei után misszilisekben érdeklődhessen a valós nénék-húgok és atyafiak felől. Utolsó misszilisét 1761-ben írta háromszéki rokonainak.

Hivatkozások

- A irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerk.: Klaniczay Tibor. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.
- HOPP 1966 = HOPP Lajos (Szerk.): Törökországi levelek és misszilis levelek. Budapest, Akadémiai Kiadó
- KOVÁCS SÁNDOR 2000 = KOVÁCS SÁNDOR Iván (Szerk.): Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból. II. rész. Barokk és késő-barokk rokokó. Budapest., Osiris.
- PAIS 1975 = PAIS Dezső: A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZIGETI É. N. = SZIGETI József (Szerkesztette és a bevezetőt írta): Törökországi levelek. Bukarest, Állami irodalmi és művészeti Kiadó.
- A levelek szövege *A magyar remekírók* sorozatból való: *Mikes Kelemen Törökországi levelei*. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Erődi Béla. Budapest, Franklin-Társulat. 1906.

FROM ZÁGON TO RODOSTÓ. KELEMEN MIKES AND HIS *BOOK OF LETTERS*

The study endeavours to trace and describe the relevant features that capture the readers even today in Kelemen Mikes' writing.

These characteristics are found mainly in the humour of the language he uses, his elaborate system of motives, and his conscious artistic and literary use of epistolary style through which he became the chronicler of the exiles in Rodostó (Tekirdag, Turkey), describing authentically their everyday life. In addition to the linguistic characteristics, the thematic structure of Mikes' fictional letters is also given: the description of ethnic characteristics and of the customs and traditions of peoples, his interest in curios and rarities and the frequency of the topic of women.

VINCZE PAPP MÁRTA

A MAI MAGYAR NYELV OKTATÁSA A LEKTORI ÓRÁKON

Medgyes Péter **A nyelvtanár (A nyelvtanítás módszertana)** című könyvével ajándékozott meg kolléganőm. A szerző a könyv bevezető részében azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy ki a jó nyelvtanár. A feltett kérdésre meg is adja a választ: „Az, akinek sikerül megtanítania egy idegen nyelvet. A lehetőségekhez képest.

Mi az, hogy lehetőségekhez képest?

Nem mindegy, ki milyen körülmények között tanul. Hogy heti hány órája van? Hogy mennyi a hallgatók létszáma? Hogy milyen képességük a hallgatók stb.”¹

A könyv a továbbiakban azt tárgyalja, hogy egy nyelvet lehet-e perfektül tudni. Kiderül, hogy az ember saját anyanyelvéből sem perfekt. Legáltalában a szó nyelvészeti értelmében nem az. „Egy profi nyelvtanulás sosem ér véget. Egy életen át tart. A nyelv kiapadhatatlan forrás az anyanyelvűek számára, hát még a nem anyanyelvűeknek! Tehát egy nyelvet legfeljebb tanulgatni, tanítgatni lehet ...”²

A továbbiakban összefoglalom, hogy miből is áll ez a „tanulgatás, tanítgatás” a belgrádi Hungarológiai Tanszék lektori óráin.

A hallgatók többsége a magyar nyelvet, bármely más idegen nyelvhez hasonlóan, egyéni elhatározása szerint választja. A magyar nyelv tanítása/tanulása nyolc szemeszteren keresztül folyik. Minden szemeszter végén a hallgatók írásbeli és szóbeli vizsgát tesznek. Többségük második (B) vagy harmadik (C) nyelvként választja a magyar nyelvet, és ezek a hallgatók (kevés kivétellel) a második szemeszter után átíratkoznak az (A) alatt választott nyelvre, illetve tanszékre. Tavaly, 2002-ben, csak egy nyelvet lehetett választani, így első ízben vannak olyan hallgatóink (szám szerint 18), akik azért választották a magyar nyelvet, mert érdekli őket a nyelv, vagy netán szeretik ezt a nyelvet.

Általában azok a hallgatók is, akik beszélnek a magyar nyelvet, tanulni csak az egyetemen kezdték. Előtudásuk inkább csak szóismeret (szókincs), valamint a kiejtés szintjén érvényesül. A következő táblázat a 2002/03-as tanév hallgatóinak összetételére vonatkozó adatokat tartalmazza.

Néhány adat a 2002/2003-as tanév egyetemistáiról

A hallgatók	száma		Származásuk
	I. évfolyam	II. évfolyam	
Gyermekkorától beszéli a nyelvet	3	1	dél-bánáti magyar falvakból
Vegyes házasságból való	2	1	dél-bánáti magyar falvakból
Szerb anyanyelvű, de Pesten élt	1	1	belgrádiak
Az egyetemen kezdte tanulni a magyar nyelvet	12 (-2)	4 (-2)	Obrenovac, Paraćin, Ulcinj, Mladenovac, Smederevo, Belgrád
összesen	18	7	

Megjegyzés: a (-) megjelöltek nem járnak gyakorlatokra

Már hét éve dolgozom a Tanszéken mint lektor. Az első és a második évfolyamnak tartok lektori gyakorlatokat heti nyolc-nyolc órával. Fehér György budapesti lektor kollégám nyelvkönyvét használom, és az általa előírányozott program szerint dolgozom. A **magyar nyelv I.** című nyelvkönyv 37 leckét, **A magyar nyelv II.** című nyelvkönyv pedig 27 leckét tartalmaz. Az anyag elrendezésekor a nyelvkönyvíró sok mindenre tekintettel volt. Pontosán tudta, hogy tankönyve kiknek, milyen beállítottságú hallgatóknak készül, és azt is, hogy mennyi idő fordítható e nyelv elsajátítására. A nyelvkönyv kétnyelvű, a nyelvtani anyagot magyar és szerb megfogalmazásban (terminológiával) használhatják a hallgatók, és az ő munkájukat előíró feladatok is kétnyelvűek. A magyar nyelv mint idegen nyelv fókuszában a *szöveg* áll. Ez az oktatás folyamatának a kiinduló és a befejező pontja.

Deme László nyomán Bagi Ferenc a nyelvtanulást szakaszokra osztja fel: kezdő, haladó, továbbképző és felsőfokú stádiumra.³

Nyelvkönyvünk szituatív szövegei nehézségi szempontból hasonló felosztást követnek.

Rövid, egyszerűbb mondat szerkezetű szövegek: Ki ez? Mi ez?; Milyen? Milyenek?; Hol? Hány? Mennyi? stb.

Pár mondatos szövegek: Ki vagyok én? Mi vagyok én?; Mit csinálsz?; Egy napom; Az időjárás stb.

Komolyabb szövegeink: A négy évszak; Milyen gyorsan múlik az idő; Beszélgetés a családról; Szobafoglalás telefonon; A nagykövetségen; Színházban stb., amelyek egyszerűségük mellett a világ valós dolgairól szólnak és szituatívak. Megjegyzem, hogy minden egyes leckeszöveg egy-egy nyelvtani egységet is tárgyal, és egy-egy szöveganyag feldolgozására a szöveg hosszúságát és összetettségét tekintetbe véve az I. évfolyamon 4, míg a II. évfolyamon 6 órát terveztem.

Hogy milyen a tankönyvünk? Egyes nyelvkönyveket öröm kézbe venni. Színesek, jó szagúak, „szellősek”, kiváló minőségű papírra nyomják őket. A miénk nem ilyen, de mint minden nyelvkönyv tiszteletet érdemel, hiszen roppant erőfeszítések árán jött létre. Ha első látásra nem is tűnik fel feszes szerkezete, csak kellő mérlegelés után érdemes megbolygatni. Igaz, a tanárnak nemcsak jogában áll, hanem kötelessége is, hogy adott esetben a nyelvkönyvben felcserélje a leckék sorrendjét, átírjon vagy kihagyjon bizonyos részeket, kiegészítse saját vagy más forrásokból kölcsönzött anyagrészekkel. Így tettem én is. Mivel 2001 júliusában Debrecenben résztvettem egy lektori továbbképzésen, az ott bemutatott Hungarolingua nyelvprogram alapján módosítottam a programon, úgy, hogy a nyelvkönyvből átvett nyelvleckék után felhasználok a Hungarolingua program által felkínált videokazettákat, ami nagymértékben hozzásegít ahhoz, hogy a hallgatók egyes szituációkat ne csak az általam felolvasott szövegen keresztül, hanem tévén, szereplők tolmácsolásában színesebb, érdekesebb, élvezhetőbb formában is láthassák, hallhassák.

A Debreceni Nyári Egyetem által kiadott komplex magyar nyelvoktató anyag kezdő, középhaladó és haladó nyelvtanulók számára készült. A nyelvi anyag szituációkra épül. A tananyag a szituatív nyelvismeret grammatikai megalapozásához is kellő segítséget nyújt. A nyelvtani *munkafüzetekben* összegyűjtött feladatok segítik a nyelvtudás megszerezését, elmélyítését.

A magyar hangok képzésének, a beszéddallam és -ritmus jellegzetességeinek minél pontosabb elsajátítását *hangkazetták* teszik lehetővé. Ezek tisztán fonetikai természetű gyakorlatokon kívül az egyes leckékhez közvetlenül kapcsolódó szövegeket, megértési gyakorlatokat is tartalmaznak. A feldolgozásához *fonetikai füzet* nyújt segítséget.

A könyv részletesen tárgyalja a magyar beszédhangok sajátosságait, egymás közötti oppozícióit és váltakozásait, a magyar szóalakok megszerezését,

a szótövek és a nagyszámú toldalékok kapcsolódási szabályait, a szóalkotás és szóképzés módozatait, az alaktani kategóriák szintaktikai szabályait.

A grammatika tekintettel van az állandóan változó nyelvi rendszer beszélt nyelvi változataira. A tankönyv táblazatai mintákat adnak a különböző ragozási típusokra, összefoglalják a legfontosabb ragváltozatokat és tőtipusokat. A hangkazetták a hallgatókat a magyar kiejtés alapjaival és jellegzetességeivel ismertetik meg, és úgy van összeállítva, hogy a magyar hangok képzését különböző fonetikai helyzetekben gyakoroltatja, és speciális feladatokat ajánl a magyar hangsúly, a sajátos beszéddallam és -formák elsajátítására.⁴ A Hungarolingua nyelvanyag jól hasznosítható munkámban.

Mindkét évfolyamon az oktatás során nagy hangsúlyt fektetnek:

1. a magyar betűk és hangok elsajátítására,
2. a szavak és a szókincs tanítására,
3. a szövegértő olvasásra és a szövegmegértésre,
4. az írás és a helyesírás gyakoroltatására (tollbamondás),
5. a grammatika tanítására,
6. az önálló helyes szövegalkotásra (fogalmazások, leírások),
7. a hallgatók kommunikációs képességének kialakítására (beszédgyakorlatok),
8. a hibák javítására és javíttatására, valamint
9. a számonkérésre és az írásbeli munkák értékelésére.

1. A magyar betűk és hangok elsajátíttatása

A hallgatóknak meg kell ismerniük a magyar ábécét, és el kell sajátítaniuk a beszédhangok elfogadható szintű ejtését. Foglalkozunk:

- a magánhangzók felosztásával (rövid-hosszú; mély-magas)
- a mássalhangzók felosztásával (rövid-hosszú; zöngés-zöngétlen)
- a beszédhangok egymásra hatásával (hangrendi illeszkedés, részleges és teljes hasonulás, összeolvadás)
- a magyar beszéd dallamának főbb jellemzőivel (szöveg- és mondatdallam)
- a magyar helyesírás alapelveivel.

Ki kell emelni, hogy a magyar ábécé betűalakjai a latin betűs szerb íráshoz viszonyítva sokkal összetettebbek. A hallgatók az idegen nyelv hangjaival ismerkedve azokat anyanyelvük hangjaival társítják. Minden egyes hangot egyszer ejtek ki, a hallgatók korusban kétszer-háromszor megismétlik, majd segítséggel egyenként kimondják, elismétlik. Azután csak a betűkre mutatva a hallgatókat felszólítom, hogy újra ismételjék el. Így érhe-

tő el már kezdettől fogva, hogy az órán a hallgatók is beszéljenek. A hallgatókban hamar kialakul a saját tanulásuk iránti felelősség, felismerik, hogy a tanár csak annyi segítséget ad, amennyi az adott pillanatban szükséges. A hallgatók ejtéshibáinak kiküszöbölése érdekében a tanár megjegyzései kezdetben az egész csoporthoz szólóak legyenek, általánosak, később mind konkrétabbak.

A mássalhangzók közül Juhász Géza és Kovács János szerint⁵ a leglényegesebb eltérést a **ty (ć)**, **gy (đ)**, **cs (č)**, **dzs (đ)** hangok képzésében észlelhetünk. A mássalhangzók közül csak a **dz** hang teljesen új, azaz, csak e hangunkhoz nincs hasonló a szerb nyelvben. Ezzel szemben a **ly (lj)** létező hang a szerbben, és nem csak betűjel, mint a magyarban.

Az **r** hang a szerbben szótagalkotó is lehet, a magyarban viszont nem az. A mássalhangzók a szó eleji helyzetüktől eltekintve hosszúak is lehetnek, és ez jelentés-megkülönböztető funkcióval jár, míg a szerbben a mássalhangzók sem egyik, sem másik tulajdonsággal nem rendelkeznek. Teremészetesen az ejtésgyakorlatok során e sajátosságokat észleltetni és tudatosítani kell.

A hallgatók helyzetét még az is nehezíti, hogy anyanyelvükben a beszédhangok időtartama nem fonematikus sajátosság, tehát nem érzékelik a magán- illetve mássalhangzók ejtésének időtartamát, ezért a mássalhangzók jelölésében érvényesülő jelkettőzés szükségességét sem könnyen veszik észre. A mássalhangzók hosszúságának jelölésekor a többjegyűek írása a problematikusabb, mégpedig az egyik jelelem kiesése miatt (hosszút írunk, és nem *hosszút*).

A magánhangzók begyakorlása sok időt igényel. A személynevek ismétlésével kielezzük két-két magánhangzó közötti különbségét (rövid-hosszú). Például:

a-á: Aladár, András, Balázs, Tamás stb.

á-a: Klára, Márta, Pálma, Sára stb.

a-o/ó: Andor, Kató, Lajos, Szabolcs stb.

o/ó-a: Dorottya, Orsolya, Nóra, Róza stb.

á-o/ó: Álmos, Gábor, János, László stb.

o/ó-á: Jolán, Konrád, Oszkár, Zoltán stb.

e/é; i/í; o/ó és az **u/ú** magánhangzók a szerb nyelvben rövid változatukban megtalálhatók, elsajátításukkal ezért nincs is baj, de a hosszú hangok ez esetben is gondot okoznak. A szerb nyelvben teljesen hiányzó **ö/ő** és az **ü/ű** hangok képzésére több időt kell fordítani, megtanításuk nagyobb erőfeszítést igényel.

Természetesen a magánhangzók ejtésének begyakorlására szánt személynevek átvétele után sem hagyok fel kiejtésük további gyakorlásával, javításával. (A továbbiakban Bagi Ferenc **Mađarski jezik** című nyelvkönyvéből a mondókákat használom fel a kiejtési gyakorlatokra). A megfelelő kiejtési gyakorlatok alkalmazásával lassan ki kell alakítani a pontos artikulációt, a közepes tempójú érthető és tagolt beszédet.

A tananyag elrendezése alapvetően *strukturális*, a pontos kiejtés nagyobb hangsúlyt kap, mint általában.

2. A szavak és a szókincs tanítása

A szótanítás mind a mai napig voltaképpen „tölcserprobléma”. Ez azt jelenti, hogy az adott szavakat be kell „tölteni” a hallgatók fejébe. Ehhez természetesen jól kiválasztott szóanyag kell, minél jobb tanítási, ellenőrzési és ismétlési módszer stb. A hallgatók dialógusok többszöri elismétlése révén ismerkednek meg az új szavakkal. A szavak szójegyzék alapján történő megtanulása mellett a szavakat kapcsolatrendszerbe állítják be. Az idegennyelv-oktatás ezt a kérdést a *szókapcsolatok*, a *szószerkezetek*, vagy a *szócsaládok* tanításával oldja meg. Ezek az egységek bizonyos nyelvi törvényszerűségek szerint épülnek be a náluknál nagyobb egységbe, a *mondatba*, majd a *szövegbe*. A mondat a szövegben és a szöveggörnyezetben funkcionál. A mondat a nyelv alapegysége, míg maga a szöveg a legmagasabb nyelvi egység. Dezső László szerint „idegennyelv-oktatásnak lényeges hiányossága, hogy mondatcentrikus és nem összefüggő szövegek létrehozását tűzi ki célul, pedig a beszéd nem összefüggéstelen mondatokban, hanem szövegekben, dialógusban realizálódik”.⁶ Molnár Cs. László pedig azt állítja, hogy „a mondatközpontúság lélektanilag is indokolt”.⁷

Az I. évfolyam szótáranyaga 1297 szót és 167 szókapcsolatot tartalmaz, de beleszámítva a gyakorlatok során felbukkanó szócsaladokat és szinonimákat, a hallgatók kb. 1500 szóval ismerkednek meg.

A II. évfolyamon a szótári anyag 955 új szót és 177 kifejezést kínál, de a szólásokban, közmondásokban és az elolvasott hetilapokban előforduló új szavakat is beleszámítva újabb 1500 szóval gazdagodik hallgatóink szókinccse. A szókincs fejlesztéséért meg kell szenvedni. A szókincs tanításánál direkt módszert használunk, azaz „konkrét” szavakat tanítunk. Megfigyeltem, hogy a hallgatók egy része nemcsak szavakat, hanem bizonyos mondatokat, kifejezéseket, sőt rövid dialógusokat is fejből megtanul. Párhuzamosan sajátítják el a szavakat és a nyelvtani anyagot. Kezdetben több nyelvtant tanulunk és kevesebb szóval dolgozunk (I. évfolyam), míg később kevesebb

nyelvtant és gazdagabb szóanyagot használunk (II. évfolyam). Ehhez sokban hozzájárul az olvasási szokások kialakítása, többek között a hetilapok (7 Nap, Családi kör stb.) olvasása is. A hallgatók következtetéseket vonnak le és véleményt nyilvánítanak az elolvasottakról, továbbá beszámolókat írnak róluk.

Fésűs András megállapítása szerint a szókincs tanítása és tanulása mind tartalmában, mind folyamatában a legkevésbé tudatos terület. A nyelvi környezetnek mindenképpen jótékony hatása van a nyelvtanulásban⁸. A célnyelvi országban remekül lehet nyelvet tanulni, hiszen 24 órán keresztül fülünkbe „zsong” a tanulandó nyelv (a továbbiakban: célnyelv). Az autentikus környezetben eltöltött idő (nyári iskolák, nyelvi táborok, kirándulások stb.) fontos tényezője a nyelv tanulásának és a kiejtés fejlődésének. A célnyelv országáról és népéről szóló ismereteket éppúgy tanítani kell, mint magát a nyelvi anyagot. Ezért törekszünk, hogy hallgatóink legalább évente egyszer eljussanak Magyarországra, hogy minél jobban megismerjék az élő magyar nyelvet, valamint a magyar nép kultúráját és hagyományait.

A nép- és az országismeretre vonatkozó információk bővítésében nagy szerepet játszik a hallgatók önképzése, amelyre serkenteni kell őket.

3. A szövegértő olvasás és szövegmegértés

Bármit is olvasunk, a szöveg mindig valamilyen információt közöl. Ha valaki fordítónak készül, márpedig mi diplomás fordítókat képezünk, elsősorban az olvasási készség fejlesztére kell törekedni.

Fischer Sándor az olvasásról mint műveletről a következőket írja: „A felnőtt az egyes szavakat nem gyors kibetűzéssel állítja össze, hanem nagy gyakorlat által az egyes szavakat mint képeket egyszerre fogja fel. A folyékony olvasáshoz az értelmileg összetartozó szavakat egyszerre kell áttekin-tenünk, és a tartalmat felfogva értelmezzük is.”⁹

A kibetűzés, a betűk gyors egymás utáni olvasása, a szavak képekké való felfogása ill. regisztrálása, több szó (egy-egy szólam) áttekintése és automatikus artikuláció – ezek a fokozatok az olvasás elsajátításának és fejlesztésének menetét jelölik. Párbeszédet szeretek felolvasni, felolvasatni, mivel a hangos olvasás nemcsak a kiejtést javítja, hanem az is kiderül belőle, hogy a hallgatók értik-e a szavakat, a mondatokat és a diskurzust, ill. az egész szöveget. (Itt a diskurzusz nem a társalgás szinonimája, hanem az egész szövegre való összefüggések jelölése.) Helyesen és pontosan kell olvasni, meg kell érteni az adott szöveget, hogy célunknak megfeleljen. A hallgatók a tanárt hallgatják, vele gyakorolnak legtöbbit, ennél fogva a mi

kiejtésünk hagyja bennük a legnagyobb benyomást. (A II. évfolyamon már a hangsúlyos olvasást gyakoroljuk.)

A kiejtésnek négy fő összetevője van: a hangképzés, a szóhangsúly, a hanglejtés és a mondatritmus.

Ezek közül melyik a legfontosabb? Egyformán fontos mind, de az első kettő begyakoroltatása több figyelmet érdemel. Az olvasásnál a tanárnak nagyon oda kell figyelnie a mondatritmusra, mert ha a mi mondatritmusunk helytelen, féltő, hogy a hallgatóké is ilyen lesz.

4. Az írás és a helyesírás gyakoroltatása

Az írás esetében meg kell tanulni a célnyelv ábécéjét, betűinek alakját, és fokozatosan a helyesírását is. Mivel a hallgatóink már kiforrt kézírással rendelkeznek, nagyon nehéz elérni náluk azt, hogy írásuk tiszta és olvasható legyen. „A betűtanítást oly módszerrel kell végezni, amely biztosítja az írástanítás hatékonyságát, valamint azt, hogy a tanuló meg is értse a szavaknak jelentését amelyeket leírt.”¹⁰

Kezetben arra kell törekedni, hogy szavakat, később pedig rövid mondatokat tudjanak helyesen leírni (a 6. lecke után már önálló öt-tíz mondatos leírásokat kapok). A helyesírásra minden alkalommal ki kell térni, a dolgozatokat javítani, vagy javíttatni kell. (Megjegyzem, hogy a dolgozatokban előforduló legtöbb hiba felületességből ered.)

Az írás gyakorlásához tartozik a fordítás is. Sokan azt hiszik, hogy aki jól tud egy nyelvet, az eleve jól fordít is. Ez nem így van. Egy időben a fordítás kiszorult a modern nyelvtanításból, idejétnúlnak, unalmasnak, rutinyakorlatnak tartották. Általában irodalmi szöveget fordítottak kizárólag olvasás- és íráskészség fejlesztése céljából. Nem tartották elég kommunikatívnak. Persze, ezek az érvek nem érinthetnek bennünket, mivel tanszékünk épp ilyen képzést igyekszik nyújtani.

Mi általában nagy hangsúlyt fektetünk a fordításra, szinte minden órán feldolgozunk és le is fordítunk egy-egy szöveget.

A fordítás nagyban hozzásegít ahhoz, hogy a hallgatók minél jobban megértsék a két nyelv szerkezete közötti összefüggéseket és eltéréseket. A fordítás kétirányú folyamat, idegen nyelvre és idegen nyelvről történik.

„A fordítási feladatok megoldásának sokszínűsége erősíti a nyelvi tudatosságot, a rugalmasságot, megbeszélésekre, vitákra ad lehetőséget.”¹¹ A fordítás olyan „mesterség”, amelynek fortélyai vannak. Egyszerűen bele kell tanulni. Bármilyen fordítás, akár szóbeli, akár írásbeli, igen nagy gyakorlatot igényel.

5. A grammatika tanítása

A nyelv gerincét az adott nyelvhez fűződő grammatika képezi. A tanárok zöme, bevallva bevallatlanul, jobban kedveli az irodalmat. Ennélfogva jobban is tanítja. A grammatika nehéz dió, megértése absztrakt gondolkodást igényel. Nem véletlenül szokták a matematikához hasonlítani.

Mindig a támadások keresztútjében áll: mekkora súllyal kell tanítani a nyelvtant. Ezt tükrözi az egyik legismertebb szlogen is: Ne a nyelvről társalogjunk, hanem a nyelven. Ne elemezzünk öncélúan, ne bűvészkedjünk nyelvtani terminusokkal, ne csámcsogjunk a kivételeken, ne ragoztassunk naphosszat!

A nyelvtanulás egyetlen célja a kommunikáció. Ugyanakkor igaz, hogy tisztességes szinten kommunikálni csak szilárd nyelvtani tudás birtokában lehet.¹²

Egy-egy új nyelvtani szerkezetet a hallgatók három szakaszban sajátítanak el. Van egy *bemutatósi* (megérti a szerkezetet), egy *begyakorlási* (beépíti az új elemet a már megtanultak közé) és egy *alkalmazási* (megtanulja őket alkalmazni az életszerű helyzetekben) szakasz. Általában a nyelvkönyvek nyelvi anyaga szituatív szövegeket biztosít. Nyelvkönyvünkben is így van. Egy család szerepel benne, akik rokonaik, barátaik, ismerőseik körében mutatkoznak be napi teendőiket végezve. Egyszerű nyelvi-nyelvtani szemléltető anyag, amely feldolgozásával hallgatóink hangtani, szótani és mondattani ismeretekre tesznek szert.

Az első tanév végén hallgatóink az átvett tananyagból már megtudják különböztetni a magyar nyelv hangjait és képzésükre is képesek, ismerik az ábécé betűit, felismerik és megkülönböztetik a tipikus mondatdallamokat, mintegy 1500 szóból álló szókinccsel rendelkeznek, tudják a toldalékolás szabályait, tisztában vannak a hangrendi illeszkedésekkel, megkülönböztetik a képzők, jelek, személyragok és a viszonyragok funkcióját.

Az igeragozásnál a kijelentő mód alanyi ragozásának jelen ideje a kiindulópont. Mivel a szerb nyelvben nincs alanyi és tárgyias ragozás, ezek megkülönböztetése sok gondot okoz. Bagi Ferenc szerint: „... e két ragozás magyar nyelvben érvényesülő logikai indokoltságát és cselekvéslátását kell elfogadtatni”¹³. Kijelentő módban a létige kihagyását is nehezen szokják meg (egyes és többes szám harmadik személyében elmarad). A feltételes mód ismertetése és elsajátítása nem okoz nehézséget, bár az előzőnél több gyakorlást igényel.

Ismerik a főneveket és többes számukat, a mellékneveket, a melléknevek fokozását, és alkalmazni is tudják. Ezt követik a számnevek, a névmások, a határozószók és az igenevek.

A kétféle névelő magyarázata azért fontos, mert a szerb nyelvben a magyar névelő helyett nem áll semmi.

„A szerb nyelvben névutó nincs. A névutó szerepét az előljáró viszonyzó (prepozíció) tölti be. A magyar határozóragoknak és névutóknak különböző prepozíciók felelnek meg. A szerb-horvát nyelv rendkívül gazdag prepozíciókban, és minden egyes prepozíció meghatározott esetet vonz.”¹⁴

A második évfolyammal a bővített mondatokat és több tagmondatból álló mondatokat gyakoroljuk (mellé- és alárendelő összetett mondatok). Bennük a szórend kérdése is felmerül. Az összetett mondatok szerkesztésekor nagy szereppel bír a beszédszándék és a beszédhelyzet, de a stilisztikai szempontokat is figyelembe vesszük. Dialógusokon keresztül jutunk el a szövegfeldmondásig és a szövegfeldmondásig. Gyakorlatainkat a rokonértelmű szavak és az ellentétes jelentésű szavak gyűjtése és megkülönböztetése egészíti ki. A szólások és közmondások pedig érdekessé és hangulatossá teszik az óráinkat.

(Megjegyezném, hogy Andri} Edit **Leksikologija i morfologija mađarskog jezika** című nyelvtankönyve nagy segítségünkre van a nyelvtani anyag áttekintésében és rendszerezésében.)

6. Az önálló helyes szövegalkotás

A szövegalkotás lehet szóbeli és írásbeli. Egyformán fontos mindkettő. Ez már egy felsőbbfokú stádium, amikor választékos írásbeli és szóbeli kifejezőkészség jellemzi a hallgatók tevékenységét. Fokozatosan és párhuzamosan alakítjuk ki mindkettőt. Előbb a hallgatókkal ismert szöveget kell elmondatni, vagy vezérszavakat megadva mondatokat kell alkotniuk, amely művelet tulajdonképpen a dolgozatok megírásának bevezetésére szolgál, mert amit szavakkal az órán összefoglalunk, azt otthon írásba kell foglalni. Bármilyen helyesen megfogalmazott tíz mondat egymás után leírva még nem ad okvetlenül helyes szöveget. A jól megszerkesztett szöveg megalkotásáig hosszú az út. Fokozatosan, lépésről-lépésre haladva jutunk el a szerkesztéstani ismeretekig, hogy a hallgatók képesek legyenek helyesen írásban is kifejezni magukat (II. évfolyam). Motiválni kell őket, hogy gondolataikat, érzelmeiket írásba foglalják. A fejlettebb nyelvi képességgel rendelkező hallgatók már bővített mondatok megszerkesztésével is próbálkoznak. A főnevek, a melléknevek és az igék, továbbá a névszók használata határozottá, pontosabbá teszi a stílusukat. Főleg a melléknevek használata ad különleges „ízt” a leírásoknak (a jelzők halmozása).

A beszéd és az írás produktív készségek: az előbbi audiolingvális is, az utóbbi grafikus is. „A hallgatók tanulják meg gondolataikat szabatosan kife-

jezni szóban és írásban. Ápolni kell íráskészségüket és beszédkulturájukat (ha egyáltalán még lehet erről beszélni.)¹⁵ Nem utolsósorban meg kell jegyezni azt is, hogy az írásbeli és szóbeli szövegalkotásban sok problémát okoz a hallgatók anyanyelven való gondolkozása. Gyakori jelenség ugyanis, hogy majd minden hallgató anyanyelvén fogalmaz, szerkeszti meg a mondatokat, majd azokat fordítja le a célnyelvre. Ez kudarchoz vezet, nem sikerélményhez, mert még nem rendelkeznek fordítási készséggel. Ezért kell őket erről leszoktatni. El kell érni, hogy egyszerűsített nyelvi formákkal fejezzék ki magukat.

7. A hallgatók kommunikációs képességének kialakítása

„A NYELV A BESZÉDBEN ELEVENEDIK MEG ÉS FUNKCIONÁL” (F. Kovács)¹⁶. A kommunikáció nem egyenlő a szóbeli közléssel, hiszen írásban is lehet kommunikálni. A szavak tanításától a mondatok szerkesztésén keresztül jutunk el fokozatosan a kommunikációig. A „korai” beszéd inkább gátolja, mint elősegíti a beszédképesség fejlesztését, ezért nem szabad erőltetni. Előbb-utóbb persze mindenki megszólal.

A hallgatók leggyakrabban dialógusokat vagy rövid szövegeket hallgatnak meg többször egymás után, sokszor zene kíséretében, majd fordítás és jegyzetek segítségével dolgozzák fel azokat. Eleinte minden interakciót a tanár kezdeményez, és a hallgatók nonverbálisan vagy egy-két szóval válaszolnak, majd a tanár irányításával fokozatosan egymással is kommunikálnak. A tanulás legfontosabb feltételeit a jó közérzet, a feszélyezettségtől mentes hangulat és a kellő magabiztosság képezi.

A beszédgyakorló órákon előforduló általános hibák, amelyekre nekünk tanároknak nagyon oda kell figyelni, a következők:

- Minél többet beszél a tanár, annál kevesebbet beszélhetnek a hallgatók. Ne érezzük, hogy az óra minden percét ki kell töltenünk.

- Nem kell automatikusan, papagájként ismételtetni a hallgatók válaszaikat, mert egy részt lerövidül a beszédgyakorlásra szánt idő, másrészt a hallgatók előbb-utóbb rájönnek, hogy egymásra nem is kell odafigyelniük.

- A tanár sokszor a hallgató „szájába adja” a választ, türelmetlenül befejezi helyette az elkezdett mondatot. (Ez a fajta segítség nagyon ártalmas.)

- A túl bonyolult, pongyola utasítások összezavarják a hallgatókat.

Vannak tanárok, akik folyamatosan kommentárokat fűznek mindenhez, amit csinálnak. Ez unalmas, nehezen követhető és zavaró is. *Ne mondjunk a hallgatóknak többet, mint amennyit feltétlenül tudniuk kell.* Figyeljünk arra, hogy mindenkit „szerepeltessünk” az órán, a csendesebbeket szólítsuk fel, a túl aktívakat intsük csendre.

A tanár beszéde, magyarázata, a rádió, a tévé, a filmek stb. egymást kiegészítik, és együttesen töltik be a beszédfejlesztés szerepét.

A hétköznapi kommunikációban a beszédhangokon kívül az akusztikai elemeknek is nagy szerepük van, az ún. szupraszegmentális elemek közül főleg a hangsúly és hanglejtés begyakorlására fordítunk nagyobb gondot.

Többek között meg kell tanítani a kommunikáció szabályait is. Például: Hogyan kérdezzünk vissza? Hogyan tisztázzunk valamit? Hogyan szakítunk félbe valakit? Hogyan fejezzük ki együttérzésünket stb.

Meg kell jegyezni azt is, hogy a beszédértésnek fontos szerepe van a beszédkézség kialakításában.

Nyelvóráim legfontosabb célja a hatékony kommunikáció.

8. A hibák javítása és javíttatása

A hallgatóknál nagyon hamar ki lehet alakítani az önellenőrzés és hibajavítás szokását, főleg a szavak kiejtésénél, a beszédgyakorlatok és olvasás alkalmával. A tanárnak sokkal több dolga van azokkal a hallgatókkal, akik már némileg beszélnek a magyar nyelvet. A környezetük nyelvéből származó megrögzött kiejtési hibák kiküszöbölése okoz nagy gondot. Az írásjelek helyes alkalmazására is nagy hangsúlyt kell fektetni. Vannak olyan hallgatók akik „hibajavítási függőségben” szenvednek. Alig lehet kikönyörögni belőlük egy-egy mondatot, annyira félnek a hibázástól. A másik véglet, amikor fűtyülnek a nyelvhelyességre, gátlástalanul árad belőlük a szó. Az ideális nyelvtanulók elkerülik e végleteket. Mind az írásbeli munkákat, mind a beszédet javítsuk. Nem szabad egy hibát sem kijavíthatatlanul hagyni. Késletetett javítást is alkalmazhatunk, főleg a beszédnél. Nem kell félbeszakítani a folyamatos beszédet, de ha túl későn javítunk, javításunk könnyen érdektelenségbe fulladhat. Ez vonatkozik az elfelejtett írásbeli munkákra is. Jelöljük meg a sort, ahol a hiba van, és adjunk időt a hallgatónak, hogy felismerhesse és kijavíthassa hibáit. Minden írásbeli munkát javítani és javíttatni kell. Az önellenőrzés szokásának fejlesztésére időt kell biztosítani.

9. Számonkérés, és az írásbeli munkák értékelése

A tanár bemutat, magyaráz, gyakoroltat, igyekszik színessé, változatossá tenni az órákat. Ennek fejében elvárja, hogy a hallgatók is megtegyék a magukét, hiszen a tanulás sikere végső soron rajtuk múlik. Mi csak ellenőrizzük őket, és jelezzük, hogy hol tartanak. Voltaképpen ez a számonkérés. A számonkérés csak akkor eredményes, ha hatékonyabb munkára serkent. Legyen tehát megbízható, vagyis jól mérje azt, amit mér. Legyen objektív és igazságos.

Nemcsak az írásbeli munkákat kell számonkérni és értékelni, hanem a szóbeli gyakorlatokat is. Az értékelés, azaz az osztályozás, mindig kimeríthetetlen téma volt, de tulajdonképpen problémává akkor válik, ha a hallgatók tudását nem reálisan méri fel. Egyetlen rendeltetése, hogy jó érzékelhetően fejezze ki, hol tart a hallgató a csoporthoz és önmagához mérten.

Hallgatóink kollokviumokat és záróvizsgákat tesznek, ahol az írásbeli dolgozatokat és a szóbeli gyakorlatokat 5-től 10-ig terjedő skálán értékeljük.

Tanuljunk meg tanulni! Az elmúlt években nagy jelentőséget nyert ez a mondat a nyelvtanításban. Hihetetlen mértékben megnőtt a nyelvtanulás iránti érdeklődés. Ez tanszékünkre is jellemző, mivel évről évre nő az érdeklődők száma. Az érdeklődőkből hallgatók lesznek. Hallgatóink különböző előtudással érkeznek, de mindegyikükkel „egyformán” kell dolgozni. Hogy a tanítás nehéz feladatával megbirkózhassunk, nemcsak praktikus agyra, hanem egyfajta tudományos látásmódra is szükségünk van. A nyelvtanítás *szakma*, értelmiségi *szakma*, amelynek megvannak a maga alapismeretei és szakmai fogásai, és amelynek elsajátítása időbe telik. „*A nyelvpedagógia* interdiszciplináris tudomány: a nyelvészet és a pedagógia határmezsgyéjén helyezkedik el. A két határtudományból nőtt ki, és továbbra is szoros kapcsolatban áll velük.”¹⁷ De munkánkat még segíti a *pszicholingvisztika* (a nyelvvel kapcsolatos lélektani folyamatokat vizsgálja), *szociolingvisztika* (a nyelv és a társadalom kapcsolatát vizsgálja) és a *neurolingvisztika* (az agy funkcióját és szerepét vizsgálja a nyelvtanulásban) is. Munkánk gyakorlati oldalát a jó *módszertan* (metodika) teszi teljessé.

Írásomat Martin Heidegger-től való idézettel zárom: „Tanítani nehezebb, mint tanulni, mégpedig azért, mert a tanítás során a tanulás útját kell egyengetni.”¹⁸ Ezt a gondolatot Earl Stevick kiegészíti azzal, hogy „... miért ír a szakirodalom sokkal kevesebbet a tanárokról. Pedig a tanár félelmei és szorongásai valószínűleg nem kevesebbek a tanulóknál; csupán mások”.¹⁹ Én pedig utolsó gondolatként hozzáfűzném még azt, hogy a lektori gyakorlatokat vezető tanár munkája sem könnyebb, mint az egyetemi tanaré, csupán más. És a lektor munkáját épp ez a *másság* teszi széppé.

Jegyzetek

- 1 Medgyes Péter: *A nyelvtanár (A nyelvtanítás módszertana)*. Budapest, Corvina Kiadó, 1997., 9. o.
- 2 l.m. 31. o.
- 3 Bagi Ferenc: *A magyar nyelv mint környezeti nyelv tanításának főbb kérdései (Értekezések, monográfiák 20.)*, Újvidék, 1988, 22. o.

- 4 Debreceni Nyári Egyetem (programfüzet), 2003.
- 5 Bagi Ferenc: I. m. 48. o.
- 6 I. m. 17. o.
- 7 Molnár Csikós László: Az összetett mondatok jelentésének szükségessége a beszédtevékenységben, *Hungarológiai Közlemények*, 1989., 21. évf., 18. o.
- 8 Bagi Ferenc: I. m. 18. o.
- 9 Horváth Mátyás: Az írásbeli közlés fejlődése az általános iskolában, *Hungarológiai Közlemények*, 1989., 21. évf.,
- 10 Horváth Mátyás: I. m., 6. o.
- 11 Medgyes Péter: I. m., 133. o.
- 12 I. m., 127. o.
- 13 Bagi Ferenc: I. m., 62. o.
- 14 I. m., 59. o.
- 15 Horváth Mátyás: I. m., 6. o.
- 16 Debreceni Nyári Egyetem (programfüzet), 2003.
- 17 Medgyes Péter: I. m., 40. o.
- 18 Bagi Ferenc: I. m., 36. o.
- 19 I. m., 9. o.

TEACHING HUNGARIAN IN LECTOR'S CLASSES

The author is a lector in the Hungarian Department of the Faculty of Philology, Belgrade. In this paper she presents the way modern Hungarian is taught in the lector's classes. First, she describes the composition of the groups, that is, whether the students have had previous contact with the Hungarian language, and where they come from, then she presents the course book they study from, and as last, she summerizes in ten points the linguistic problems that she puts the most emphasis on in teaching Hungarian. In each section she deals with theoretical points, the differences between Hungarian and Serbian at particular linguistic levels/ of acquiring the language, and describes, also, her own experience.

PROJEKTUMI BESZÁMOLÓK

ANDRIĆ EDIT

**A BIRTOKVISZONYRÓL A MAGYAR
ÉS A SZERB NYELVBEN**

Egy kontrasztív vagy alkalmazott nyelvésznek mindig olyan kérdéskörök ragadják meg a figyelmét, mindig azok a problémák mutatkoznak a legizgalmasabbaknak, amelyek a gyakorlatban merülnek fel. Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar szerb tanszékén és a belgrádi Filológiai Kar Hungarológiai Tanszékén idegen nyelvként tanítom a magyart. Hallgatóim számára a legnehezebben elsajátítható módszeres egységek közé a magyar birtokviszony kifejezése tartozik. Elsősorban a birtokos személyragozás, majd a személyes névmás használata végett, de legfőképpen az egzisztenciális igét tartalmazó, birtokviszonyt kifejező mondatok experiensi argumentumának kifejezési módja miatt.

De vegyük sorba a problémákat! Az egy birtokra utaló *birtokos ragozással* nincs gond. Könnyen megtanulják a személyragokat. Némi nehézség csak az egyes szám harmadik személyében jelentkező, ingadozást mutató ragok használatában van (például hogy miért ‘kertje’, amikor ‘teste’, miért ‘sünje’ amikor ‘bűne’ stb).

A probléma a több birtokra való utalást is tartalmazó ragozásnál kezdődik, éspedig az *-a/e*, illetve *-ja/je* elem magyarázatával: kertjeim, bűneim... A hallgatók rendszeresen felteszik a kérdést, minek tekinthető ez az elem. A leíró nyelvtanban van homályos utalás arra, hogy létezik olyan tudományos felfogás, miszerint az *-i* többesjel „olykor – úgynevezett infixumként – beékelődik az *-am* (jam) / *-em* (jem) személyrag hangsorába” (MMNYR 544.).

A magyar leíró nyelvtan máshol nem tárgyalja az infixum meglétét a magyarban, miért számolnánk vele csak ebben a kivételes esetben? Leíró nyelvtanunk más magyarázatot nem nyújtván, egyszerűen megjegyzi, hogy „mindezek miatt a több birtokra utalást és a birtokos személyére való rámutatást kifejező toldaléktömböket az alábbiakban következetesen alaktani egységként tárgyaljuk” (uo.). Csakhogy, az analízáló módszerbe jócskán beletaposó szerb hallgató ezzel nem elégszik meg, mivel itt az egy birtokra utaló egyes szám harmadik személyű birtokragját véli felfedezni.

Szabolcsi Anna és Laczkó Tibor **A főnévi csoport szerkezete** (Strukturális magyar nyelvtan I. – Mondattan) című tanulmányukban a *-ja-t* a birtok-

lás jelölőjének tekintik. Szerintük tehát a birtokszó a birtoklás és a szám, személy jegyeit hordozza magán. Ez a megállapítás jó megoldásnak tűnik, ha kibővítenénk az *-a/e* elemre is. Tehát, így épülne fel a több birtokra utaló birtokragos szó:

tő + birtoklás jelölő + többbirtok jele + egyeztető morféma
ablak + a + i + nk

A gyakorlat azt mutatja, hogy ez a magyarázat tűnik a legelfogadhatóbbnak a magyarot idegen nyelvként tanulók számára.

Második probléma a *személyes névmás* használata, amennyiben névmási birtokos szerepet a szerkezetben. Figyeljük csak meg:

<i>Az én házam</i>	det + E (nom) + O (nom+poss)
<i>Moja kuća</i>	E (nom+poss) + O (nom)

Tehát a magyarban az experiens szerepben levő személyes névmás nominativusban van és semmilyen más toldalék nem kapcsolódik hozzá. Azt követi az objektum, amely szintén nominativusban van, de kötelezően jelen van nála a birtokrag. Épp emiatt a személyes névmás el is maradhat a szerkezetből. A szerbben viszont az experienset *birtokos determináns* fejezi ki, amely szintén nominativusi esetben áll és egy sima nominativusban levő objektum követi, s ezért az nem maradhat el a szerkezetből, viszont elmaradhat az objektum, amennyiben az a kontextusból ismert. Mondhatjuk tehát, hogy a magyarban a birtokszó a szerb birtokossal van korrelációban, mivel a magyarban az objektum, a szerbben viszont az experiens az, amely magán hordja a [+ possessiv] jegyet.

A hallgatók aránylag könnyen elsajátítják az

<i>Anna háza</i>	E nom + O (nom+pos)
------------------	---------------------

szerkezetet, de nem úgy a *-nak/nek* ragos, jelölt birtokost tartalmazó változatot:

<i>Annának a háza</i>	E gen + det + O (nom+pos)
<i>Anina kuća</i>	E (nom+pos) + O nom

Itt két párhuzamos jelenségre mutathatunk rá.

1. Egyrészt, amennyiben – amint fent is jeleztem –, a hallgatók már előzőleg elfogadták az előbb tárgyalt formát, akkor fölöslegesnek tekintik a ragos alak használatát, ezért rendszerint ki is hagyják.

2. A másik hibát azok követik el, akik a névmási birtokos szerkezetet nem sajátították el kellőképpen, s nekik épp a ragos forma tűnik elfogadhatónak, mert ez az elem a jelölt a szerbben is: *Anina*. Ezért a -nak/nek raggal ellátott experienset használják, de mivel számukra is feleslegesnek tűnik a birtokviszonyt kétszer is jelölni, a birtokrag rendszeresen lemarad a birtokról. Így születik az *Annának a ház* szerkezet.

Gondot jelent az ugyanazon kategóriák eltérő használata is. Amikor tudatosodik a hallgatókban, hogy a magyar nyelvben éppúgy létezik birtokos névmás, mint a szerbben, nehezen tudják annak használatát az értelmezői és a névszói állítmány szerepkörére korlátozni. Az anyanyelv interferenciája hallgatóimat arra ösztönzi, hogy a magyarban is, a személyes névmás helyett birtokos névmást használjonak:

*Ez az enyém könyv.
Ovo je moja knjiga.*

Névszói állítmányi szerepben birtokjeles névszó is szerepelhet, amennyiben nem névmással akarjuk kifejezni:

<i>A könyv a fiúé.</i>	<i>Knjiga je dečakova.</i>
<i>Kié a könyv?</i>	<i>Čija je knjiga?</i>
<i>A könyvek a lányokéi.</i>	<i>Knjige su od devojaka.</i>

A szerbben tehát birtokos melléknév vagy pedig 'od' prefixumos genitivus fordul elő elvivalensként.

Térjünk most még ki a létigét, illetve birtoklásigét tartalmazó szerkezetekre:

<i>Péternek van háza.</i>	E(dat) + V(hab) + O (nom+poss)
<i>Petar ima kuću.</i>	E(nom) + V(hab) + O(acc)
<i>Nekem van házam.</i>	E(dat) + V(hab) + O(nom+poss)
<i>Ja imam kuću.</i>	E(nom) + V(hab) + O (acc)

A birtoklásigéhez tehát egy részeshatározó kapcsolódik a magyarban, amely megegyezik a birtokos személyével, ezért az utóbbi elmarad a mon-

datból, mert főlélesleges kitenni (Péternek *van az ő háza* – *Petar ima njegovu kuću*. *Nekem van az én házam* – *Ja imam moju kuću*). A magyarban ez az experiens dativusban, a szerbben pedig nominativusban fordul elő, az objektum a magyarban nominativusban van, mint egyébként a többi birtokos szerkezetekben, a szerbben viszont az ‘imati’ ige accusativusi esetben vonzza az objektumot. A szerb ige vonzatstrukturája a magyar ‘birtokol’ igével rokon:

Én birtokolok házat. E(nom) + Vts + O(acc)
Ja imam kuću. / Ja posedujem kuću.

Mivel ez az utóbbi ige jelentése magába foglalja a birtoklás jegyet, főlélesleges a birtokszóra kitenni a birtokragot, kivéve ha éppen ezt a birtoklást külön ki nem akarjuk hangsúlyozni:

Én birtoklom a házamat. E(nom) + Vts + O(det+acc+poss)

Kutatásaim során arra is ki fogok térni, hogy az eltérések milyen hasonló interferencia-jelenségekhez vezetnek a vizsgálódás tárgyát képező két nyelvben.

BAGI FERENC

SZONÁNSOK A SZERBBEN ÉS SZONÁNSOK A MAGYARBAN

A szerb és a magyar köznyelv egyszótagú szavai hangsorépítkezési sajátosságainak kontrasztív vizsgálatát dr. Jovan Jerković¹ a szerb köznyelv egyszótagú szavai hangsorépítkezésének sajátosságait feltáró munkájára alapozottan végeztem eddig, így ezúttal is az ő munkáját tekintem kiinduló műnek, bár ebben a dolgozatban a szerb nyelvben szonánsokként számon tartott beszédhangok magyar szóanyagban érvényesülő jegyeinek megállapítása a célom². Jovan Jerković tanulmányának kiinduló munkakénti kezelése pedig azt jelenti, hogy az ő anyaggyűjtési, csoportosítási és feldolgozási szempontjai szerint készítettem elő anyagom, a magyar köznyelv egyszótagú szavait, majd pedig az ő eljárását követve rendeztem, elemeztem és elemzem a további kutatások során e szavak hangsorszerkezeteit, az elemzések során nyert eredményeket pedig kontrasztív módszer alapján vetettem, vetem egybe az ő eredményeivel. (Itt kell megjegyezni, hogy a kiinduló munka szerzője korpuszába felvette a toldalékolt szavakat is, ha azok a toldalék felvétele után is egyszótagúak maradtak, és így jártam el én is.) Elmondandó továbbá az is, hogy vizsgálódásaim során a magyar köznyelv egyszótagú szavai mássalhangzóinak csoportosításakor megtartottam a szerb hangtani szakirodalomban szokásos mássalhangzó-felosztást, és pedig mind a magyar anyag jegyeinek vizsgálatakor, mind pedig a kapott eredmények szerb nyelvekkel való szembeállításakor. A szerb hangtani szakmunkák, de az iskolai grammatikák is a mássalhangzókat a következő négy csoportba osztják (a mássalhangzók felsorolását a magyar betűrend szerint adom meg a hosszú mássalhangzók nélkül, de feltüntettem és az elemzés során számon is tartom ezeket, mint ahogy a szerbben nem létező, a magyarban viszont meglévő *dz-t* is): *frikatívák* (*f, h, s, sz, z, zs*), *okkluzívák* (*b, d, g, k, p, t*), *affrikáták* (*c, cs, dz, dzs, gy, ty*), és *szonánsok* (*j, l, ly, m, n, ny, r, v*). Ebben a felosztásban vizsgálta a szerb nyelv mássalhangzóinak sajátosságait említett munkájában Jovan Jerković, tehát én is. Az első három mássalhangzócsoporthoz megnevezéseivel vagy e kifejezések magyar megfelelőivel találkozunk a magyar mássalhangzókat tárgyaló szakdolgozatokban és hangtanokban, bár a két nyelv mássalhangzókkal foglalkozó munkáinak fe-

lülteesebb összevetése esetén is kitűnhet, hogy a szóban forgó mássalhangzó-csoportok egy-egy mássalhangzóját tekintve a besorolásokban vannak eltérések. Ezeket a különbségeket eddigi vizsgálódásaim során azonban korántsem tekintettem olyan érdekeseeknek, mint a magyarban külön mássalhangzócsoporthoz el nem fogadott *szonánsok* kérdését. Talán azért nem, mert a *szonánsok*, azaz a magánhangzó szerepű mássalhangzók magyar nyelvben való létezésének eshetősége, anyanyelvünk magán- és mássalhangzóinak éles elkülönülése folytán, nem merült, s talán nem is merülhetett fel. Ennek ellenére a két nyelv köznyelvi egyszótagú szavai hangsor-építkezésének eltéréseit vizsgáló minden eddigi írásomban különválasztottan, azaz *szonánsokként* tartottam számon a szerb nyelvben *szonánsokként* emlegetett mássalhangzók magyar megfelelőit, amint az előző három csoport fonémáit is. Arra számítottam ugyanis, hogy bizonyos fonémasajátosságok, tehát *szonáns-sajátosságok* is, fellelhetőek lesznek a magyarban is, ha más hangsorokban nem, akkor az idegen vagy idegen eredetű szavak szókezdetein, esetleg szóvégein egymás után több mássalhangzót felsorakoztató hangcsoportokban. (A magyar szavakban, mivel ezek írott változával dolgoztam, meghagyhattam a szerbben hangként is létező *ly*-t.)

Az eddig elmondotakból következik, hogy mielőtt a kérdés érdemlegebb tárgyalásába kezdenénk, a *szonánsok* jellegzetességeit kell számbavennünk. Mivel a szerb és a magyar beszédhangok vizsgálatának keretében mozgunk, így a *szonánsok* jellegzetességeinek vizsgálatát a szerb nyelvben betöltött szerepük alapján végzem el, lévén hogy a magyarban *szonánsokat* nem szokás emlegetni.

A fentebb felsorolt *szonáns-beszédhangok* közül a szerb nyelv hangrendszerében a legkifejezettebben magánhangzó szereppel is bíró hang az *r*. E hang szótagalkotói lehetőségei azonban lehatároltak, mert ebben szerepben csak egy elmúlt történeti időszakban keletkezett szavakban jelenik meg, de azokban szókezdeten (*rt* – hegyfok, *rđa* – rozsa) és mássalhangzók között (*vrt* – kert, *trn* – tövis, *szálka*) egyaránt előfordul. Dragoljub Petrović³ megállapítása szerint újabban az *r* idegen eredetű szavak végén is megjelenik magánhangzó szerepben, mint például a következő nevekben: *Luvr*, *Montmartr*, *Satr* (Louvre, Montmartre, Sartre), a kevésbé igényes beszédben pedig akkor válik szótagalkotóvá, ha a köznyelvi szóban közvetlenül utána álló *i* kiesik, mint a magyarban is használatos *matrica* szó esetében: *matrca*. Az említett szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy terjedőben van más *szonánsok* szóvégi mássalhangzós kapcsolatokban való megjelenése is. Ezekben az esetekben nem ritka két *szonáns* hang egymás melletti előfor-

dulása, mint például ezekben a szavakban: *šlajm, kombajn, emalj, film, klovn* (slájm, kombájn, zománc, film, bohóc). Szerzőnk szerint azonban „... nem mindig világos, hogy e példák egyes eseteiben magánhangzó szerepű szonánsokról van-e szó, bár konzonánsok után ezekben a pozíciókban a szonánsok kötelezően magánhangzó szerepkörben realizálódnak (Sartre, Britn, monokl, és hasonló)” (Sartre, Brittain, monokli. I. m. 106. o.). Tehát a szonánsok frikatívák, okkluzívák és affrikáták között vagy mellett néha magánhangzó szerepűek, mint az *r*, de szótagalkotóak lehetnek szóvégen, az említettek mellett, szonánsok után is, ám az ilyen esetekben nehezen állapítható meg szótagalkotó funkciójuk. E nehézség mibenlétéről és okáról Dragoljub Petrović idézett tanulmányában bővebben nem szólt, ellenben Jovan Jerković szóban forgó munkájában a szerb nyelv egyszótagú szavairól a szókincs egészére utalóan azt állapítja meg, hogy ebben a nyelvben a szavak magánhangzóra való végződése a jellemző. (I. m. 73. o. 88. pontjának 2. bekezdése.) Ha elfogadjuk tényként, azaz a szerb nyelvben érvényesülő hangtani törvényszerűségként ezt a megállapítást, akkor a szerb nyelvben két szonáns hangra végződő szavak esetében fellépő, Dragoljub Petrović által jelzett dilemmát oldhatjuk fel, éspedig annak megállapításával, hogy a szóvégek két szonáns hangja közül az utolsó beszédhang magánhangzó funkciójú, mert a szerb nyelv szavaira jellemző a magánhangzóra való végződés, azonban ennek érzékelését az előtte lévő szonáns megnehezíti azzal, hogy elfoglalt pozíciójából adódó mássalhangzó funkcióját a szóvég utolsó előtti hangjaként nem tölti be maradéktalanul. Ezzel szemben, ha bármelyik szonáns magánhangzó előtt vagy éppen magánhangzó után egymagában jelenik meg, mássalhangzóként funkcionál. E tények ismeretében a fentebb említett két példához hasonlóan (*Britn, monokl*) tehát a *šlajm, kombajn* stb. szavak példázta helyzetekben is egyértelmű a szavakat záró szonánsok magánhangzó funkciója. Dragoljub Petrović másik két példaszavában, a *Montmartr/e/-*-ban meg az író és filozófus Jean-Paul *Sarttr/e/* vezetéknevében megjelenő hangtorlódások esetében (*-rttr-*) azonban más a helyzet. Itt eltérés észlelhető az *r*-ek funkciói között. Az imént kifejtettek nyomán ugyanis csak a szóvégi *r*-ek funkciója tisztázott, a *t*, illetve a konzonánsok, *a nem szonáns mássalhangzók előttié* ezzel szemben nem. A fentebbiek során ugyanis azt állapítottuk meg, hogy a két szonáns beszédhanggal záródó szavak utolsó szonáns hangja a magánhangzó funkcióban lévő szonáns hang, s ebből adódóan az eleözönnek valódi mássalhangzónak kellene lennie, de ezt a funkciót szonáns-hang voltából következőleg, esetleg az utána álló, a szót és szótagot záró magánhangzó szerepű szintén szo-

náns-hang visszahatása miatt, nem töltheti be maradéktalanul. A dilemmát tehát ez okozta. Ebből következőleg megállapítható, hogy az újabb két szó *-rtr-* mássalhangzócsoportjában a szó végén álló *-r* magánhangzó szerepű szonáns, és nem vitás, hogy a *-r-* konzonáns, az előtte lévő *-r-* kapcsán viszont Dragoljub Petrović idézett munkájában sem vitatott annak mássalhangzói volta, hiszen az ebben a pozícióban megjelenő szonánsok magánhangzói minőségének lehetősége fel sem merül. Az elmondottak alapján tehát megállapítható, hogy a szerb nyelv szavaiban *egy magánhangzó és egy nem-szonáns csoportba tartozó mássalhangzó közötti helyzetben megjelenő szonáns* (mint a példákban: *Montm-art-r*, *S-art-r*) *mindig mássalhangzó funkciót tölt be.*

E bizonytalanságok kikiszöbölése után azonban annak kérdése vár tisztázásra, hogy ebben, az iménti példákkal ismertetett, magánhangzó és más konzonáns közötti helyzetben, vajon ugyanúgy mássalhangzók-e a szonánsok, mint amikor szókezdeten, vagy szóvégen magánhangzóval állva alkotnak szavakat? E kérdés megválaszolása azonban csak egy újabb kérdés tisztázása nyomán lehetséges. Ez pedig a következő: a szót kezdő mássalhangzótól a magánhangzóig terjedően megjelenő mássalhangzók sorában, tehát a szókezdeten, majd pedig a szótagmagot képező magánhangzótól a szóvég mássalhangzójával bezáróan, tehát a szóvég mássalhangzó-sorozataiban hangtani törvényszerűséget bizonyító sorrendben rendeződnek-e el a fentebb megnevezett négyféle csoportba sorolt mássalhangzók? Ez utóbbi kérdés vizsgálatakor a szerb nyelvi anyag elemzése során nem annyira (mert indoeurópai nyelvcsaládba tartozó nyelv a szerb, s az átvett szavak átadó nyelvei is zömmel e nyelvcsalád nyelvei közé tartoznak), de a magyar nyelvi anyag esetében már igen fontosnak lehet (hisz ural-altáji nyelvekhez tartozó nyelv) a kivételek, azaz az eltérő hangsorszerkezetet mutató szavak eredetét meg számarányait is tekintetbe venni.

Jovan Jerković értekezésében tehát a vizsgálódásának tárgyát képező szavakat a bennük előforduló fonémák száma alapján szócsoportokra, majd pedig ezeken belül az azonos számú fonémából összeállóakat fonémasorai eltéréseire szerint szóalcsoportokra osztotta, és végül az ilyen felosztású szóanyagot több szempontból elemezte, közöttük a fentebbi kérdésben megfogalmazott szempont szerint is. Elemzésünk szempontjából azonban csak a szókezdeten, illetve a szóvégen két és a kettőnél több mássalhangzót megjelenítő alcsoportok érdekesek. Úgy mint a) a szókezdetet illetően (a zárójel között a szóalcsoportba került szavak számát tüntettem fel): CCV (99), CCVC (543), CCVCC (48), CCCV (8), CCCVC (66) és CCCVCC (3). Ösz-

szesen 719 szó. b) A szóvégen pedig: VCC (8), CVCC (90), CCVCC (48), CCCVCC (3) és CVCCC (3), összesen 152 szó.

Az elemzéssel nyert adatok részletes ismertetésétől ezúttal el kell tekinteni⁴, mert, mint említettem, az az elsődleges feladatunk, hogy megvizsgáljuk vannak-e a magyarban szonánsok. Jovan Jerković megállapításaiából azonban most annyit mindenképpen közölni kell, hogy azonos mássalhangzók egyáltalán nem, de azonos csoportba tartozó mássalhangzók is igen ritkán kerülnek egymás mellé, és azt is, hogy a ritkább frekvenciájú affrikáták inkább egyedül kapcsolódnak a magánhangzókhoz, mint mássalhangzó csoportokban, de ha mégis, akkor leggyakrabban szonánsokkal társulnak. A több mássalhangzóból álló csoportokban a szókezdet *első* helyét leginkább *frikatívák* foglalják el, ebben a pozícióban ezektől ritkábban jelennek meg az *okkluzívák*, amelyek viszont a második helyet uralják, míg a magánhangzó előtti helyen a *szonánsok* a leggyakoribbak. A magánhangzótól kiindulónan a szóvég felé haladva is ez a sorrend: szonánsok, okkluzívák (ritkábban affrikáták) és végül frikatívák a szóvégen.

A szonánsok szerb nyelvben megmutatkozó jegyeinek számbavételezésére tett kísérlet végén, Dragoljub Petrović és Jovan Jerković említett munkái nyomán, elmondható, hogy ebben a nyelvben a szonáns beszédhangok (elsősorban az *r*) magánhangzó funkciót is betölthetnek másfajta mássalhangzók között. Más helyzetekben viszont: 1. magánhangzót megelőző és azt követő pozíciókban, és 2. magánhangzó és nem-szonáns mássalhangzók közötti helyzetben, leggyakrabban közvetlenül a magánhangzó mellett jelennek meg mássalhangzói szerepben. A szonánsoknak ezen utóbb említett hangközi pozícióban való megjelenése éppen annyira fontos mássalhangzói sajátosságuk szempontjából, mint a többi mássalhangzó csoport hangjainak megállapított pozíciókban való megjelenése.

Az aktuális magyar nyelvi anyag elemzésének ismertetése előtt meg kell jegyezni, hogy a magyar beszédhangok időtartambeli eltéréseiből adódó jelentéskülönbségek (*bab* – *báb*, *kel* – *kell*), de a rövid és hosszú mássalhangzók szavakon belüli különböző elrendeződése miatt is (*álld* – *áldd*) eléggé bonyolult munka volt a szóanyag felosztását mutató táblázat elkészítése. (L. az alábbi táblázatot, amelyben a szerb nyelvi anyagra vonatkozó adatokat a Jovan Jerković említett munkájából átvett bekeretezett táblázat-rész tartalmazza.)

A MAI SZERB ÉS MAGYAR KÖZNYELV EGYSZÓTAGÚ SZAVAINAK HANGSORSZERKEZETE

A szerb nyelvi szóanyag belső tagolódása:

A magyar nyelvi szóanyag belső tagolódása:

a) A rövid magánhangzós szavak csoportja: b) A hosszú magánhangzós szavak csoportja:

	V	a	0,29	c	2	-	-	-	ö	4	-	-	-	-	0,24	
1.	CV	so	58	be	21	-	-	-	bá	43	-	-	-	-	2,58	
2.	VC	os	34	ad	32	-	add	12	ál	44	-	áll	6	-	3,79	
3.	CVC	sat	704	bab	290	-	benn	169	báb	412	-	bizz	38	-	36,62	
4.	CCV	mre	99	hja	1	-	-	-	zri	5	-	-	-	-	0,24	
5.	VCC	akt	8	alj	44	orr	1	-	öld	42	öld	4	-	áldd	1	3,79
6.	CCVC	hram	546	frigy	14	-	blatt	45	blöd	45	-	-	-	-	4,19	
7.	CVCC	most	90	lent	534	csüggj	38	-	küzd	7	szállid	8	-	-	38,76	
8.	CCCV	'dre	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
9.	CCVC	splav	68	szprej	1	-	strucc	5	siráf	1	-	-	-	-	0,28	
10.	CCVCC	grozd	48	fjord	33	brilit	8	-	blüzt	19	-	-	-	-	2,42	
11.	CVCCC	tekst	3	lengi	80	-	-	-	bánis	29	-	-	-	-	4,39	
12.	CCCVCC	strast	3	strand	1	stresszt	3	-	sztrajk	1	-	-	-	-	0,20	
13.	VCCC	-	-	ejts	15	-	-	-	áldj	4	-	-	-	-	0,76	
14.	VCCCC	-	-	ejt	8	-	-	-	árt	2	-	-	-	-	0,40	
15.	C	-	-	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
16.	CCVCCC	-	-	prompt	2	-	-	-	gnájszt	1	-	-	-	-	0,12	
17.	CVCCCC	-	-	tart	16	-	-	-	bánisd	13	-	-	-	-	1,17	
18.	Összesen:	1.674	100,00	1094	50	231	9	1040	12	44	1					
	%-ban:			44,11	2,01	9,31	0,36	41,92	0,48	1,77	0,04					
				1384		55,78 %		1097		44,22						2.482

V – magánhangzó; C – mássalhangzó; - – nincs.

Ha csak egy pillantást is vetünk a fenti táblázatra, már is számos kontraszt-elem tűnik fel (a szerbben a mássalhangzó-sorozatok a szókezdeten, a magyarban a szóvégen gyakoribbak, egyes szóalcsoportok az egyik, mások a másik nyelvből hiányoznak, de a meglévők szószámát illetően is jelentősebb eltérések észlelhetők stb.) E mostani elemzés szempontjából azonban – mint már fentebb kiemeltem – a rövid- és hosszú magánhangzós magyar anyagegységek szókezdeten és szóvégen két és ennél több mássalhangzóból álló fonémasorai mássalhangzó-fajtáinak magyar szóanyagban belüli elrendeződése, illetve az ezen elrendeződésben érvényesülő törvényszerűség megállapítása a feladat. Ezt a feladatot legcélszerűbben és legáttekinthetőbben táblázatba foglaltnak láttam megoldhatónak. Ezért az alábbiakban újabb két táblázat következik. Az egyikben is, másikban is a szóalcsoportok jelzéseinek könnyebb értelmezése céljából egy-egy példaszó, illetve, ha szóalcsoport keretében hosszú mássalhangzós szavak is vannak, akkor még egy, esetleg két szópélda szemlélteti a képletet, majd a következő számoszlop a szóalcsoportok szószámát, ezen túl pedig az egyes mássalhangzó-csoportok megnevezései következnek. Az ezek alatt megjelenő sorszámok azt jelzik, hogy az adott szó hangsorában a szókezdetől magánhangzó felé haladva hanyadik helyen fordulnak elő, és milyen számban e mássalhangzó-csoportok beszédhangjai. A táblázatokat az összegezett számadatok zárják.

RÖVID MAGÁNHANGZÓS SZAVAK:

a) Szókezdet

Szóalcsoport és példaszó	szó- szám	frikatívák			okkluzívák			affrikáták			szonánsok		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
CCV (hja)	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
CCVC (frigy)	15	7	1	-	8	1	-	-	-	-	-	13	-
CCVCC (fjord)	33	17	1	-	16	6	-	-	-	-	-	26	-
CCVCCC (prompt)	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	-
CCCVC (szprej)	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
CCCVCC (strand)	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Összesen:	53	27	2	-	26	9	-	-	-	-	-	44	2

b) Szóvég

Szóalcsoport és példaszó	szó- szám	frikatívák				okkluzívák				affrikáták				szonánsok			
		1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
VCC (alj)	44	8	6	-	-	5	26	-	-	-	1	-	-	31	11	-	-
VCC (orrt)	+1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
VCC (oldd)	+2	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
CVCC (lent)	534	75	108	-	-	93	305	-	-	11	40	-	-	355	81	-	-
CVCC (csüggj)	+38	6	6	-	-	4	23	-	-	-	-	-	-	28	9	-	-
CVCC (küzd)	+7	2	1	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-
CCVCC (fjord)	33	3	7	-	-	1	18	-	-	-	6	-	-	29	1	-	-
h. msh. (brillt)	8	1	-	-	-	2	8	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-
CCCVCC (strand)	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
(stresszt)	3	3	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
VCCC (ejts)	15	2	1	10	-	-	14	3	-	-	-	-	-	13	-	3	-
CVCCC (lengi)	80	5	11	23	-	1	67	36	-	-	1	1	-	74	1	20	-
CCVCCC (prompt)	2	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
VCCCC (ejtsd)	8	-	-	8	-	-	8	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-
CVCCCC (tartsd)	16	-	-	16	-	-	16	-	16	-	-	-	-	16	-	-	-
Összesen:	792	106	141	57	-	106	499	39	16	11	48	1	-	569	92	23	-

Bár a számadatok bizonyos törvényszerűségeket jeleznek, értékelésük inkább a hosszú magánhangzós szócsoporthoz mutatóinak ismeretében következzen, hisz akkor a két anyagegység egymással is szembeállíthatóvá válik. (A kontrasztok számbavételére, s az ezek nyomán levonható megállapításokra azonban ebben a dolgozatban már nem térhetek ki.)

HOSSZÚ MAGÁNHANGZÓS SZAVAK

a) Szókezdet

Szóalcsoport és példaszó	szó-szám	frikatívák			okkluzívák			affrikáták			szonánsok		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
CCV (zrí)	5	1	-	-	4	2	-	-	-	-	-	3	-
CCVC (blód)	44	20	-	-	24	9	-	-	-	-	-	35	-
CCVCC (blúzt)	19	10	-	-	9	5	-	-	-	-	-	14	-
CCVCCC (gnájszt)	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-
CCCVC (stráf)	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-
CCCVCC (sztrájk)	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-
Összesen:	71	33	-	-	31	16	-	-	-	-	-	55	-

b) Szóvég

Szóalcsoport és példaszó	szó-szám	frikatívák				okkluzívák				affrikáták				szonánsok			
		1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
VCC (áld)	42	7	6	-	-	2	24	-	-	-	3	-	-	33	9	-	-
VCC (álld)	4	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	4	1	-	-
VCC (áldd)	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
CVCC (bánt)	75	57	77	-	-	48	226	-	-	-	11	-	-	270	61	-	-
CVCC (szálld)	+8	-	2	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	8	2	-	-
CCVCC (blúzt)	19	10	1	-	-	-	17	-	-	-	-	-	-	9	1	-	-
CCCVCC (sztrájk)	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
VCCC (érts)	4	-	1	2	-	-	3	1	-	-	-	-	-	4	-	1	-
CVCCC (bánts)	29	-	10	17	-	7	19	10	-	-	-	-	-	22	-	2	-
CCVCCC (gnájszt)	1	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-
VCCCC (ártsd)	2	-	-	2	-	-	2	-	2	-	-	-	-	2	-	-	-
CVCCCC (bánts)	13	-	-	13	-	-	13	-	13	-	-	-	-	13	-	-	-
Összesen:	499	74	99	34	-	57	313	12	15	-	14	-	-	368	74	3	-

A szerb nyelvi anyaggal szemben kontraszt-jegye a magyar anyagnak, hogy szonáns hang egyetlen esetben sem tölt be magánhangzói, azaz szótagalkotói funkciót.

A szonánsok magyar szavak hangsorában, különösképpen pedig e szavak mássalhangzós sorozataiban elfoglalt helyük vizsgálatakor, nem hagyható figyelmen kívül, hogy melyek a magyar nyelvi anyag leggyakoribb, legtöbb szavas hangsorai, mert ezek számukkal anyanyelvünk egyszótagos szavai hangsorainak jólformáltságát jelenítik meg. Tekintettel arra, hogy az anyagban toldalékolt szavak is szerepelnek (mert a toldalékok felvétele után is egyszótagúak maradtak) nem meglepő, hogy a CVCC szerkezetű szavak e szókincs több mint egyharmadát, az ezeket követő CVC felépítésűekkel pedig több mint kétharmadát teszik ki. (A földrajzi neveknél ez az arány még kifejezettebb.) Nyelvhelyességi szempontból az ilyen hangsorszerkezetű szavak nyelvi hatása tehát igen erős. E tényből pedig kézenfekvően következik, hogy azok a korpuszunkban szereplő egyszótagú szavak, amelyek szókezdetén a mássalhangzók torlódását látjuk, eleve idegen eredetűek lehetnek (fjord), vagy ezek hatása nyomán belső keletkezésűek (zrí), esetleg indulatszavak (hja). E szavak mássalhangzó-elrendeződése a szókezdeten szilárdabb, amit különösen a táblázat rövid magánhangzós adatai bizonyítanak meggyőzően. Ezen szavak élén frikatívák és okkluzívák váltják egymást, és ez utóbbiak – ebben is a szerb nyelvi adatokra emlékeztetve! – valamivel többször is jelennek meg második pozícióban. Ez a tényállás a hosszú magánhangzós szavakban is, azzal a könnyen felismerhető különbséggel, hogy ebben a szócsoporthoz az okkluzívák már jóval gyakrabban foglalják el a második helyet. A frikatív és okkluzív mássalhangzók egymás közötti pozicionális váltakozását mutató jellegzetességével szemben a szonánsok helye a szókezdeten, mind a szerb, mind a magyar anyagban határozott: majd minden szóban a magánhangzó előtti helyen jelennek meg, és pedig mind a rövid-, mind pedig a hosszú magánhangzós szavakban. (Kivételt a magyar szóanyagban csak két eset képez, ekkor a szonánsok a harmadik helyen bukkannak fel.) Szó viszont nem kezdődik szonáns fonémával anyanyelvünk vizsgált anyagában sem.

A szóvégen kuszáltabb a helyzet. A rövid magánhangzós szavak csoportjában előfordulásuk számát tekintve sokkal gyakoribbak az okkluzívák a frikatíváknál. Szóródásuk is nagyobb, hiszen a magánhangzó után következő négy pozíció mindegyikén megjelenhetnek, a frikatívák viszont szózáro helyzetben már nem bukkannak fel. A szóvégen sajátos az is, hogy közvetlenül a magánhangzó utáni helyen e két mássalhangzócsoporthoz beszédhangjai

pontosan azonos számban, de külön-külön hasonlítva őket össze a szonánsok e poszton való megjelenésének számával az utóbbi hangcsoport fonémáinak gyakorisága több, mint ötszöröse (569!) emezeknek, sőt a számadatok azt bizonyítják, hogy ezen a helyen a szonánsok majdnem háromszor olyan gyakoriak, mint a frikatívák és az okkluzívák együttvéve. A szonánsok közvetlenül magánhangzó utáni pozícióban való megjelenésének törvényét más helyen való megjelenésük kis száma is bizonyítja: 92 esetben jelennek meg a második, és 23 esetben a harmadik helyen, a negyediken viszont egyszer sem. A frikatívák is és az okkluzívák is gyakoribbak náluk, az okkluzívák pedig megjelennek még a negyedik helyen is. Az affrikáták összetettebb képzésű voltak következtében kevésbé frekvensek az előbbieknél.

A hosszú magánhangzós szavak csoportjában is a szonánsok foglalják el leggyakrabban a magánhangzó utáni pozíciót az egyszótagú szavak hangsorában, s csakúgy ritkábban kerülnek a második, elvéve a harmadik helyre. A frikativák és okkluzívák viszonylatában, a rövid magánhangzós szavak csoportjához viszonyítottan pedig határozottabban vehetők ki az elválasztó vonalak: a frikativák valamivel gyakoribbak a magánhangzó utáni első és harmadik, az okkluzívák pedig sokkal frekvensebbek a második pozícióban, de már ritkábban jelennek meg a harmadikon. Az affrikáták a rövid magánhangzós szavakhoz viszonyítottan itt még kisebb arányszámúak, és csak a második helyen fordulnak elő.

Az elvégzett elemzés, de főképpen az elemzéssel nyert adatok alapján a magyar köznyelvi szónyagra is kiterjesztett mássalhangzó-felosztás érvényesítése nyomán megállapítható, hogy:

1. A szerb nyelvi anyaggal szemben kontraszt-jegye a magyar anyagnak, hogy szonáns hang egyetlen esetben – és semmilyen hangközi helyzetben sem tölt be magánhangzói, azaz szótagalkotói funkciót.

2. Szókezdő és szózáró pozícióban a szonánsok a magyarban is mássalhangzói funkciót töltenek be. (Ennek a kérdésnek behatóbb vizsgálatára ezúttal nem kerülhetett sor, de a megfogalmazott megállapítást mind a megelőző, mind a 4. pontban megfogalmazott következtetés bizonyítja.)

3. A magyar köznyelv egyszótagú szavainak hangsorszerkezetében érvényesülnek a frikatív, okkluzív, affrikáta és szonáns hangok csoport-tulajdonosságai, tehát ez a tény nem téveszthető szem elől.

4. A magyar anyagban szonánsok csoportja a kettő és ennél több mássalhangzó-sorozatokban leggyakrabban közvetlenül a magánhangzó szomszédságában jelenik meg, és a szerb nyelvi adatokkal egyezően, mindig mássalhangzói minőségben.

5. A szerb nyelvi anyag mutatóihoz viszonyítottan kitűnik, hogy a magyarban az affrikáták és az okkluzívák szóvégi pozíció-foglalása kevésbé kompakt. A szóródás viszont a mássalhangzó-csoportok zártságát, e beszédhangok csoport-sajátóságainak törvényerejű érvényesülését csökkenti, tehát a mássalhangzók egyedi sajátosságának előtérbe kerülését segíti elő. Ez a jelenség a magyar nyelv agglutináló voltával magyarázható.

Az elemzést zárva még el kell mondani, hogy az nem terjedt ki a vizsgált magyar szóanyag számbavett mássalhangzó-csoportjainak egyes, a felsorolásban feltüntetett szonáns-beszédhangjaira, tehát a levont következtetések és megállapítások csak a jelzett mássalhangzó-csoportokat egészükben véve tekinthetők érvényeseknek. A fentebb levont következtetéseket és megfogalmazott megállapításokat a földrajzi nevek mostani szóanyaggal azonos módon történő elemzése megerősítheti, de meg is kérdőjelezheti.

Irodalom

1. Jovan Jerković: Glasovna struktura jednosložne reči u srpskohrvatskom književnom jeziku. (A szerbhorvát köznyelv egyszótagú szavainak fonémastruktúrája). Otisak iz knjige Prilozi proučavanju jezika I. Novi Sad. 1965. (Itt jegyzem meg, hogy a szerzőtől eltérően én különválasztottan elemeztem a szűkebben értelmezett magyar földrajzi nevek elemzését ezek nagy száma miatt /1003 név/).
2. Bagi Ferenc (1995): Előzetes megjegyzések a szerb és a magyar köznyelv egyszótagú szavai fonémaszerkezetének kontrasztív vizsgálatához. = Lengyel Zsolt (szerk.): V. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. Nyelvpedagógia, Nyelvtanárképzés, Szaknyelvoktatás, Számítógép és Nyelvoktatás, Szociolingvisztika, Kétnyelvűség., Veszprém, 84–85. o.
3. Dragoljub Petrović: Fonetika. = Milorad Radovanović (szerk.): Srpski jezik na kraju veka (A szerb nyelv a századvégen). Beograd, Institut za srpski jezik SANU. Službeni glasnik, 1996., 86–110. o.
4. Bagi Ferenc: A szerb és a magyar köznyelv egyszótagú szavai szó eleji mássalhangzókapcsolatainak kontrasztív vizsgálata. = Polyák Ildikó (szerk.): Hetedik Országos Alkalmazott Konferencia II., Budapest. 1997., 22–26. o.
5. Bagi Ferenc: A szerb és a magyar köznyelv egyszótagú szavai mássalhangzóinak szóvégi csoportjai. = Blaskó Márta és Kohn János (szerk.): A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke II. Szombathely, 1998., 25–29. o.

LÁNCZ IRÉN

AZ ELŐFORDULÁSOK FOLYAMATOSSÁGA

Kohézió és koherencia a publicisztikai szövegekben

1. Minden szövegnek mint rendszernek a stabilitását az előfordulások folyamatossága teremti meg. Ez azt jelenti, hogy az elemek, melyekből a szöveg felépül, összefüggésben vannak egymással. A műveleti megközelítés értelmezésében az előforduló elemeknek szerepük van más előforduló elemek elérésében.

A hallott, olvasott anyag a feldolgozás során az aktív emlékezetbe, a „munkamemóriába” kerül, ahol a szöveg elemei fontosságuk arányában oszlanak el. Mivel az érzékelés rövid ideig tart, a megmunkálás feltételezi az elemek ideiglenes szervezettségét. Az „ideiglenesen megszervezett anyagok így már hosszabb ideig emlékezetben tarthatók”¹, de csak szerény keretek között. A kisebb szervezési rendszer a mondatrendszer, amelynek egységei (csoport, tagmondat, mondat) függőségi viszony-minták. Ezeket az egységeket használjuk fel a szöveg mondatainak megmunkálásának folyamatában, azaz értelmezés során, mégpedig oly módon, hogy felismerjük a nyelvtani függőségeket, kiépítjük magunkban a nyelvtani függőségi hálózatot. A műveleti megközelítése nem feltételezi, hogy a teljes szöveg értelmezésénél a nyelvhasználók ugyanolyan nyelvtani függőségeket, viszonyhálózatokat építenek fel, mint a mondatok esetében, feltételezhető viszont az, hogy minden egyes szövegrész megmunkálását követően sor kerül ezek kiépítésére.

A „szorosan szervezett egységeken belül a kohéziót az tartja fenn, hogy az elemek rövidtávú nyelvtani függőségekbe vannak illesztve. Nagyobb szövegmenyiség esetén a fő művelet *annak felfedezése, hogyan lehet a már felhasználat szerkezeteket és mintákat újrafelhasználni, módosítani vagy összetömöríteni*”.²

A stabilitást biztosító eszközök Dresslerék szövegtanában a *visszatérés* (az elemek vagy minták egyszerű ismétlése), a *részleges visszatérés* (a már használt elemek áttolása más osztályba), a *párhuzam* (a szerkezet megismétlése új elemekkel kitöltve), a *parafrázis* (a tartalom ismétlése más kifejezésekkel) és az *ellipszis* (a tartalom és a szerkezet együttes megismétlése a kifejezések egy részének kihagyásával). Ezek az eszközök az egyenérté-

küség viszonyának kifejezésére szolgálnak, ezt „sulykolják”.³ más szóval: biztosítják a töretlen gondolatmenetet, a téma változatlanlanságát. A téma viszonyítási pont lesz, a mondatok erre vonatkoznak.

Kutatásaim során publicisztikai szövegeket elemeztem, azt vizsgáltam, hogy a különböző publicisztikai műfajokban melyek a stabilitást biztosító, köhéziót támogató jellemző eszközök. (A vizsgált korpuszban nincsek hírügynökségektől átvett és fordított szövegek, csak az újságírók által szignált szövegeket vettem figyelembe.) Az anyagban többféle műfaj van képviselve: politikai hír, jegyzet, kommentár, tudományos ismereteket népszerűsítő írás.

Az eljárásom a következő volt: megszámoztam a mondategységeket és meghatároztam a korreferens szavakat, szerkezeteket, feltüntettem, melyik mondategységben található, és minősítettem a koherenciát biztosító eszközöket. Kitértem olyan szövegelemekre is, amilyenekkel a műveleti megközelítés nem foglalkozik, pl. a szinonimákkal való helyettesítésekre is, és nemcsak a névszók esetében, hanem az igéknél is, mert a szinonimákkal való helyettesítés is jellemzi és szervezi a szövegeket. (Pl. *A Locsolási tilalom / A kishegyési községi végrehajtó bizottság üléséről* című tudósítás igéi: rendelt el, foglalkozott, javasolja, határozta, felhívták a figyelmet, felmerült, támogatta, szó esett, felszólították. A különböző jelentéstartalmú, de sokszor szinonim igék teszik változatossá, ugyanakkor pontossá a történést kifejezését.)

A további vizsgálat tárgya lehet annak meghatározása, hogy mely szövegegységben (bevezetés, tárgyalás, befejezés) hány korreferens elem van, kimutatható abszolút előfordulásuk száma, és relatív gyakoriságuk is kiszámítható lesz.

2. *Az éltető kamilla* című írásnak (MSz., 2002. május 23.) van egy felcíme, amely kontextusban a *kamilla* szinonimája: *A szikes ajándéka*. Az első bekezdés a bevezetés, amely általános ismertetést ad az észak-bánati termőföldről, arról informál, hogy Jázovának és környékének szikes a talaja, és itt mindig nagy mennyiségű *kamilla* nőtt. A 3. és az 5. mondatban fordul elő ez a szó, változatlan ismétléssel, azaz a műveleti megközelítés szakszavával élve visszatéréssel, a 4. mondatban a *neki* névmással van helyettesítve. A tárgyalás 3 bekezdésből áll, az első 15, a második 6, a harmadik 19 mondategységből áll. Majdnem mindegyikben valamilyen formában előfordul a *kamilla* szó: a társnével egyszer (*székfü*), a főlérendelt fogalommal (*virág*) hétszer, a *gyógynövény* szóval kétszer van helyettesítve, egyszer viszont ez a szó nemcsak erre a virágra vonatkozik. És összetételekben is előfordul: *kamillaszedés, kamillaszedők, kamillamag, kamillapénz, kamillail-*

lat. De a fogalmi háló ennél összetettebb, mert pl. a *kamillaszedés* is ismétlődik általános fogalommal (*munka, szedés*), a *kamillaszedők* is (szedők, fiatalok, lányok, lányserreg) stb. És ez csak az egyik, igaz, a legfontosabb korreferáló elem, amely jelentéssikot indít el a szövegben. A szemantikai progresszió, mint több másik publicisztikai írásban a következő: jelen idővel indul a szöveg, de általános érvénye van, a közelmúltra tekintéssel váltás történik (*az ideai tavasz*), a folytatás a meghatározatlan távoli múlt (*Valamikor a falu népe...* – erre utal vissza az *Abban az időben* szerkezet), aztán közeledés történik a mához (*A hatvanas években*), ez után szól a szerző a jelenről (*a ma* szót jelen idejű idealakok követik), hogy aztán az utolsó mondategésszel a jövőre utaljon (*Bizhatunk hát abban, hogy eljön még az az idő...*). Az időszerkezet persze másmilyen módon is alakulhat, pl. a múlttal indul, a jövővel folytatódik, majd a jelen helyzetéről értesülünk. (parafrázissal élve: Kiemelték a lebombázott Péterváradhi híd egyik nagy elemét, a jövő hét végéig a partra viszik a másik hidroncsot is, a nagyobb szerkezetet most darabolják a parton stb.: *Partra emelik a hidroncsot*, MSz., 2002. jún. 22.) A variációk alakulásával is érdemes foglalkozni.

3. A leggyakoribb ismétlési forma a változatlan ismétlésnek a szinonim szóval történő kombinálása: a *földrengés* hatszor ismétlődik, de felváltják a *rengés, földlökés, talajmozgás* szavak az *Erős földrengés Kosovóban* című és *Egy halálos áldozat is van, Gnjanében mintegy százan megsérültek* alcímet viselő hírben (MSz., 2002. ápr. 25.). Más példák: *hidrogénmeghajtású kocsikat, hidrogénüzemű járműveket, autók, kocsik, hidrogéncellás autók, kísérleti kocsival, hidrogénautó, kocsit, járművek* – s csak egyszer utal az autóra az *őket* névmás (Hidrogénüzemű Mercedes, Msz. 2002. okt. 25.); jó megoldások a következők is: *szennyvízelvezető gyűjtőcsatornának, új rendszer, új csatornarendszer, gyűjtőcsatorna* (Elkészült a csatorna, MSz., 2002. okt. 11.); *kémkedési botrány, kémbotrány* (Kísért a múlt, MSz., 2002. ápr. 3.); a főnevet az ige is helyettesíti: *terménybetakarítással, takarították be, betakarították, betakarítása, betakarított (szójatermés), betakarítást, (édes gyökér) szedése, terménybetakarítás* (MSz., 2002. okt. 17.).

4. Az elemzések alapján megállapítható, hogy bizonyos publicisztikai műfajokra (tudósításra, hírre) nem jellemzők az olyan puszta névmással történő utalások, ismétlések, amelyek a mondategészeket kapcsolják egymáshoz (vannak viszont a mondategészekben belül utalószói és kötőszói szerepben). Fellelhetők viszont a kommentárokból, jegyzetben, tárcákban, ahol is szinte mindig anaforák, a visszautalás pedig történhet valamelyik tartalmas szóra, mondatra vagy egész bekezdésre. Pl. *Amit viszont én kifogásolok, az*

aligha az érdekeltek érdektelenségén múltott – ezen ugyanis gyorsan lehet javítani –, ... A bevezetőben beharangozták, hogy az említett kategóriákban minden releváns művelődési intézményt feltérképeznek, de ez nem így történt. (Szerbia kulturális térképe, Msz., 2002. jún. 20.) Másrészt viszont a várakozással ellentétben, nem írtak ki pályázatot magyar első osztály megnyitására például az egészségügyi, közgazdasági vagy villamosági szakközépiskola hároméves szakán. Tették ezt annak ellenére is, ... (A helyzet változatlan, Msz. 2002. jún. 20.) A következő példákban mondatra vagy nagyobb szerkezetre utalnak a névmások: Ebből arra lehet következtetni..., Ezzel egyidőben... (Civilizációk harca fenyeget? MSz., 2002. május 22.).

A névmás legtöbbször a tartalmas szóval szerkezetet alkot, a tartalmas szó pedig vagy változatlan ismétlése a témát jelző szónak, vagy annak más szóval történő visszatérése. Pl. ... *ennek a tábornoknak (Pavkovićnak), ennek az alkotmánynak (az 1992-ben meghozottnak), ezt a lépést (A NATO-ba való belépés) (Kísért a múlt, MSz, 2002, ápr. 3.). Az újraemlítés vagy hiponímia, vagy hiperonímia, de lehet szinonim szó is. Pl. hiperonímia, azaz a szűkebb fogalmi körű szónak szélesebb körűvel történő helyettesítése: ezek a tanok nem tudtak győzedelmeskedni; a privatizációra utal az egy ilyen lépés; az ennek a vállalkozásnak szerkezet visszautal a következőkre: minden áron megszabadulni Slobodan Miloševićtől és a nevével fémjelzett népellenes-országromboló rezsimtől. Ezt a megpróbáltatást..., ezt a küzdelmet...* Más példák: *az ügy (kémkedési botrány), ebben a belharcban (belpolitikai és pártpolitikai erőpróba), az egész esetet, kétes ügylet (a kémbotrányval kapcsolatban levő dolgok) (Kísért a múlt, MSz, 2002, ápr. 3.).*

Általános fogalommal történő helyettesítések: *ez a gond (a betegségek megelőzése) (A megelőzés elsődleges feladat, MSz., 2022. ápr. 21.), dolgot, kérdésével (kizárták a képviselői csoportból a baloldal három képviselőjét) (A bíróságé a szó, MSz., 2002. ápr.4.), járandóság, támogatás (Családi pótlék) (A családi pótlék kérelmezőinek figyelmébe, MSz., 2002. ápr. 4.). A hiperoníma megelőzi a konkrét jelentésű szót: (a kalózok) tevékenysége (támadásaik) (Még mindig aktívak a kalózok, MSz, 2002. júl. 25.), privatizáció (folyamatok), a két szó a továbbiakban össze is kapcsolódik: privatizációs folyamatok, ilyen lépés (a privatizációs folyamatok elindítása) (Elkerülhetetlen a privatizáció, MSz., 2002. júl. 21.).*

Fontos követelmény, hogy egyértelmű legyen, mire történik a visszautalás. Az átnézett szövegekben általában világos, mire utal vissza a korreferens szó, de arra is vannak példák, amikor az olvasó találgathat. Pl. *Az a tény ugyanis, hogy a katonaság kémelhárító szolgálatának bevezetésével kira-*

katpert konstruál a politikai ellenfelekkel való leszámolásra, az valójában az évtizedekkel ezelőtt suttogva emlegetett módszereket eleveníti föl, amikor is az egypárti rendszerben a társadalom pillérei közül hol a katonai, hol a nemzetbiztosági szolgálat tevékenységére alapoztak politikai perek levezetésében. Úgy tűnik, hogy ez a gyakorlat már régen megszűnt... (Kísért a múlt, MSz, 2002, ápr. 3.). A kirakatperre vonatkozhat a gyakorlat, csak hogy messze esnek egymástól, nem könnyű megtalálni közöttük a kapcsolatot. De értheti úgylis az olvasó, hogy a tevékenységére alapoztak szerkezete utal vissza.

A névmással alakult szerkezettel való visszautalás minősítés is: *Ekkora badarságot valóban csak azok állíthatnak... A badarság pedig: az elmúlt két év alatt semmi sem változott, rosszabb, mint volt stb. (Két évvel később. Msz., 2002. okt. 5.).*

Ha visszautaló szerkezet messze van attól, amire utal, nem könnyű az egymásra vonatkoztatás. Mint pl. A következő példában: *A Nyugdíjasok Szövetsége az alkotmánybírósághoz fordult azzal a kéréssel, vizsgálják felül a nyugdíjakról szóló törvény alkotmányosságát. A jogszabály meghozatalakor egyeztették az érintettek szervezeteivel csakúgy, mint a szakszervezetekkel illetve a vállalatvezetőkkel, ám a módosításokat, amelyek ellen tulajdonképpen kifogásuk van a járandóságot élvezőknek, már a szerb parlament képviselői szavazzák meg. A szabadkai nyugdíjasok támogatták ezt a kezdeményezést. (Alkotmánybírósághoz fordultak a nyugdíjasok, MSz. 2002. jún. 20.)*

Ugyanennek a szövegnek az utolsó mondata 9 tagmondatból áll. Az ilyen hosszú mondatokban nemcsak a grammatikai viszonyok bonyolultak, a szemantikai kapcsolatokat sem tudja az olvasó egykönnyen nyomon követni:

A szabadkai nyugdíjasegyesületből kapott információk szerint amennyiben az alkotmánybíróság kimondja, hogy a kérdéses törvény alkotmányellenes, akkor a parlamentnek mihamabb módosítania kell a jelenleg érvényben levő jogszabályt, ha viszont nem tartja ezt alkotmányellenesnek, akkor a nyugdíjas szervezetnek Szerbia illetve Vajdaság egész területén össze kell hívniuk tagságukat, hogy megbeszéljék, az érintettek egyénenként indítsanak pert a kormány illetve a szerb képviselőház ellen, továbbá értesíteni fogják a nemzetközi szervezeteket, ugyanis a nyugdíjasok érdekképviselői szerve az ilyen kifizetést az emberi jogok megsértésének tartja. (Az illetve előtt egyik helyen sincs vessző.) Az ilyen kifizetés visszautalás szintén távol került attól, amire vonatkozik. A kifizetéssel kapcsolatos rész után volna a helye, s aztán következhetne az, hogy mit szándékoznak tenni, de a hosszú mondatot fel kellene szabdalni ahhoz, hogy könnyen át lehessen tekinteni.

5. Az elemzés szempontja volt az is, hogy miként valósul meg a cím beszerkesztettsége a szövegbe.

A szöveg kulcsszava sokszor már a címben benne van. Az *Elkészült a csatorna* című hír kulcsszava természetesen a *csatorna* (MSz., 2002. okt. 11.), a *Töknapok Temerinben* c. írásé a *tök* stb. Persze ez a logika félre is vezetheti az olvasót, ha nincs tisztában azzal, hogy a címadás másként is alakul. A *versenyhez nekünk is van lovunk* c. cikknek a lovakhoz semmi köze, egy akciósorozatról értesülünk, melynek lényege az együttműködés és egy akkumulátorgyár termékeinek a népszerűsítése. Egy *új munkafilozófia népszerűsítése* (MSz., 2000. okt. 11.), s íme egy hiperonímia! (A kérdés csak az, hogy van-e a munkának filozófiája. De ez már nem szövegtani kérdés.)

De megismétlődhet a szövegben a teljes cím is. Pl. A *Csapadékmentes idő kellene* cím (MSz., 2002. okt. 17.) a szöveg befejezésében új elemekkel bővülve ismétlődik: *A hátralevő mezőgazdasági munkák végzéséhez csapadékmentes idő kellene*.

Van, amikor a cím névszója a szövegnek csak egy kis részére utal, azaz nem fogja egybe az egészet. Ez az ülésekről szóló tudósításokra, illetékes személyek nyilatkozatának ismertetésére, sajtótájékoztatóra jellemző. A tartományi és községi szervek ülésein ugyanis sok mindenről szó esik, nem is lehet eredményesen megoldani, hogy a címnek globális kohéziót biztosító szerepe legyen. Vagyis volna rá mód, de akkor éppen az a tartalmi rész sikadna el, amelyet a tudósító fontosnak tartott. Például:

Locsolási tilalom / A kishegyési községi végrehajtó bizottság üléséről (MSz., 2000. jún. 22.) – a főcím csak az első bekezdésre vonatkozik, és tkp. a tartalom szempontjából nem lényeges elemét magában foglaló alcím teremti meg a globális össztartozást.

Óvatosan a fürdőzéssel / Május folyamán az újvidéki fürdőhelyeken vett vízminták nem feleltek meg a követelményeknek (MSz., 2000. jún. 22.) – mindkét cím a 2. bekezdés két mondatára vonatkozik, az első hosszú, 7 mondategészből álló bekezdés egész másról szól: a kifogásolható élelmiszerekről (fagylalt és pizza), a harmadik bekezdés viszont a zaj mértékéről és az artézi kutak vizének minőségéről tájékoztat.

Jegyzetek

1 Robert de Beaugrande–Wilfgang Dressler: Bevezetés a szövegnyelvészetbe, Bp., Corvina, 2000. 73.o.

2 i.m. 80. o.

3 i.m. 89. o.

PÁSZTOR KICSJ MÁRIA

INTONÁCIÓ ÉS INFORMÁCIÓ

A folyamatban levő három éves projektumi időszakban a tömegtájékoztatási szövegek mondatszerkesztésének informatív jellemzőit vizsgálom.

Ezen belül az eddigi kutatások során a sajtószövegek mondatainak aktuális tagolásával, majd a sajtószövegek hírértékével foglalkoztam (melyek közül mindkét téma további elmélyítésre vár). Harmadik fejezetként viszont meg kell vizsgálnom a hangzó médiaszövegek intonációs jellemzőit, és azok befolyását a szöveg hírértékére.

A szöveg hírértéke ugyanis – mint eddig kiderült – nagymértékben függ nyelvi formájától, mert a nem megfelelő lexikai és grammatikai eszközök önmagukra terelvén a figyelmet elvonják a befogadó koncentrációját a szöveg közvetítette információ voltaképpeni lényegéről.

Az elektronikus média híradóiban viszont a nyelvi formához a bemondók szöveg-interpretációjának intonációs jellemzői is társulnak.

Varga László szerint „intonáción a prozodikus eszközök kisebb-nagyobb csoportját szokás érteni, azzal a funkcionális megszorítással, hogy a csoportba bevett eszközök jelentősége ne a szavak, hanem a mondatok (megnyilatkozások) megformálásában és megkülönböztetésében legyen, azaz hogy az ilyen eszközök ne szó-, hanem mondat szintű funkciókat (röviden: mondatfunkciókat) lássanak el”.¹

Az intonációhoz sorolható prozodikus eszközök mondatfunkciói pedig „abban állnak, hogy a hordozó szöveggel kölcsönhatásba lépve abból megnyilatkozást (kiejtett mondatot) hoznak létre, miközben tükrözik a mondat attitűdtartalmát, logikai jelentését, tematikus jelentését és kommunikatív mondat típusát”.²

Ilyen szempontból „az attitűdök a beszélőnek saját magával, hallgatóságával, mondanivalójával és a beszédhelyezettel kapcsolatos magatartásformái, állásfoglalásai, amelyekben érzelmi és akaratú mozzanatok mellett a beszélő és hallgatósága közötti társadalmi viszonylatok és a beszédalkalom »műfajával« járó sajátosságok is tükröződnek”; „a logikai jelentés a mondat igazságfeltételekkel megragadható jelentése”; „a tematikus jelentés a mondat egyes elemeinek új, ismert vagy szembeállított jellegére utaló információ”; a kommunikatív mondat típus pedig a mondat tartalmi-módbeli jellegén (grammatikai típusán) belül azokra a finomabb változatokra utal, amelyeket a beszélő kommunikatív szándéka és a szövegösszefüggés determinál”.³

A hétköznapi beszélt nyelvben a beszélőnek nem kell azon törnie fejét, hogy attitűdjeit megfelelő intonációs eszközökkel fejezze ki, az ember természetes megnyilatkozásának ugyanis épp oly szerves (ám többnyire ösztönös) részét képezi az intonáció, mint az általa kísért nyelvi forma. Felolvasott szövegek esetében viszont az intonációs eszközök társítása a nyelvi formához (hordozó szöveghez) nem annyira egyértelmű eljárás, mint ahogyan azt sokan feltételeznék. Az intonáció ugyanis felolvasott szövegek esetében az interpretáció közvetlen függvényét képezi. Megfelelő szöveginterpretáció nélkül nincs megfelelően intonált felolvasás sem. Az elhangzó szövegekben az intonációnak értelemmegkülönböztető szerepe van, ezért a rosszul intonált szöveg éppen úgy meghamisíthatja a szövegalkotó által kódolt információt, mint egy nem megfelelő fordítás.

Aki tehát egy leírt szöveget megfelelő intonációval kíván felolvasni, előzőleg elemeznie kell annak mikro- és makrostruktúráját: megállapítania minden egyes mondatnak attitűdtartalmát, logikai jelentését, tematikus jelentését és kommunikatív mondattípusát.

Sajnos, a rádió és televízió bemondóiról ez nem mindig mondható el. Sok esetben a hangsúlyok és szünetek nem megfelelő helyre kerülnek, a hanglejtés pedig inkább divatos hangzásra törekszik, mint a mondatoknak megfelelő árnyalására. Egyszóval a hallgatónak leginkább az az érzése, hogy a bemondó éppen most ismerkedik a szöveggel, még ha ötödször hangzik is az el a nap folyamán.

A kutatás azonban nyilván nem a bemondók személyiségének feltárására és egyéb külső körülményekre kell, hogy irányuljon, hanem egyrészt azokra a szövegszerkezeti tényezőkre, melyek segíthetik vagy megnehezíthetik egy felolvasásra szánt publicisztikai szöveg hangos interpretációját, másrészt azokra a leggyakrabban előforduló intonációs hibákra, melyek meggátolják az információ optimális befogadhatóságát.

A szövegszerkezeti tényezők közül itt elsősorban a mondatok aktuális tagolására szeretnék összpontosítani, s arra, hogy milyen összefüggésben áll a tematikus progresszió a szöveg felolvashatóságával. Feltételezésem szerint ugyanis azokat a mondatláncokat, melyeknél a mondatok téma-réma szerkezete nem illik bele a szöveggörnyezetbe, felolvasni is nehezebb, mert az efféle törések logikai töréssel is járnak, melyeket első felolvasáskor (különösen blattolás esetén) igen nehéz értően és érthetően áthidalni.

Mindezt viszont azért tartom lényegesnek, mert eddigi vizsgálataim során, amikor az élőbeszéd szövegszerkesztésének hangtani (intonációs) sajátosságait kutattam, arra a felismerésre jutottam, hogy az élőbeszéd – ha az

írott szövegek szempontjából szemlélve nem is mindig tökéletes szórenddel – éppen az intonáció segítségével érezteti mondanivalójának sarkalatos elemeit, anélkül, hogy félreértés történne akörül, a beszélő mit is akart pontosan kihangsúlyozni. S éppen ezért szeretnék valamiképpen továbblépni azon az úton, melyen a Magyar Rádió nyelvi bizottsága⁴ az elmúlt század záró évtizedeiben haladt, azokat a problémákat fejtegetvén, hogy mi teszi a rádiós szöveget rádiós szöveggé, a bemondói interpretációt optimális információközvetítővé, s mi az, ami mindezt meggátolja. Környezetünkben ugyanis a beszélt és írott nyelv különbségei mellett a kétnyelvűségből adódó mondatszerkesztési és intonációs problémák is folyamatosan jelen vannak, s nemcsak a hétköznapi kommunikáció során, hanem a média nyelvhasználatában is nap mint nap elmélyülnek. Tudatosításuk révén viszont, ha nem is leküzdhetőkké, de visszaszoríthatókká válhatnak.

Jegyzetek

- 1 Varga László: A hanglejtés. = Kiefer Ferenc (szerk.): Strukturális magyar nyelvtan. Fonetika. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994; 470.o.
- 2 Varga L., 1994.; 470.
- 3 Uo. 470–471.
- 4 Vö. Benczédy József (szerk.), A hatékony rádiózásért. A rádió nyelvi bizottságának elemzéseiből (1976–1991). Bp., Magyar Rádió nyelvi bizottsága, 1993.

KÖZÉLETI SZEREPLÉSEK

BÁNYAI JÁNOS

MERRE TARTUNK?

*Az után- és az utódképzés gondjai meg esélyei a vajdasági felsőoktatásban (magyar) kisebbségi nézőpontból**

A Környező Országok Magyar Tudományos Műhelyeinek 6. Fóruma a tudósképzés, továbbképzés, tudományos utánpótlás kérdéseinek áttekintését és vizsgálatát vállalta fel, azzal a nem rejtett szándékkal, hogy a felmerülő kérdésekre választ adjon, megoldásukra pedig javaslatot tegyen. Hozzászólásom lemarad e szándék mögött, mert csak néhány, de a tanácskozás témájához közvetlenül kapcsolódó három kérdést érinthet. Először két szerbiai magyar nyelvi és irodalmi tanszék, más néven két szerbiai hungarológiai szak tudományos utánpótlási gyakorlatáról számolok be. Majd a második részben két, várhatóan hasznos kezdeményezés alapján a tudományos után- és utódképzésről feltételes módban és jövő időben szólok. A harmadikban pedig arról a majdnem konfliktusról, ami a tegnapi Elnöki Bizottság ülésén merült fel, majd Glatz Ferenc itt elhangzott előadásában is szóba került: a humanóriák és a reáliák közötti összefüggésről kisebbségi helyzetben, mert éppen ez a sajátos helyzete a tudományosságnak hozza előtérbe e rejtetten is működő konfliktust.

Minderről egyetlen adatnak a fényében: Szerbiában ma a felsőoktatás gyökeres átalakítására van kilátás, esetleg olyan mélyreható reformokra, amelyek az egyetemek életét és működését az európai gyakorlat és normák felé közelíthetik. Persze eddig is mindenkinek tele volt a szája Európával, közben meg mindenki váltig ragaszkodott egy idejét múlt, alkalmatlan és nehézkes egyetemi oktatási gyakorlathoz, amely szigorúan előírja, hogy mely félévben mely tárgyat kell tanulni, és amelyről most még szinte senki sem akar lemondani. Mégis, úgy látom, éppen ez a legalkalmasabb időpont a szerbiai (a vajdasági) magyar nyelvű felsőoktatás gondjai, köztük a posztgraduális képzés, illetve az után- és utódképzés gondjai megoldásának keresésére. A gondokkal nem most találkozunk, már rég szembesülhettünk velük. De amikor maga a rendszer alapjaiban változik, lehetőség mutatkozik

* Elhangzott a Tudósképzés, továbbképzés, tudományos utánpótlás címmel Debrecenben 2003. október 16–17-én tartott tanácskozáson.

arra is, hogy a rendszerbe körvonalazásakor még nem tervezett elemek és részek is bekerüljenek. Erre azért is mutatkozik éppen most esély, mert a tervezet többek között kimondja, Szerbiában a felsőoktatás nyelve a szerb, de a kisebbségek (így a magyarok) nyelvén, valamint idegen nyelven is lehet oktatni. A tervezet kiemeli ugyan a szerbet mint a felsőoktatás nyelvét, de különbséget tesz a kisebbségek és az idegen nyelvek között, ami nyilván azt jelenti, hogy a szerbiai egyetemeken, itt most természetesen az újvidéki egyetemre kell gondolni, a törvény más, az oktatói létszámmra, a rangfokozatokra, az akkreditációra stb. vonatkozó rendelkezéseinek betartásával megszervezhető a magyar nyelvű egyetemi oktatás. Ezt a lehetőséget erősíti az a tény, hogy egy-két éve már az újvidéki egyetemnek szinte minden kárán anyanyelvükön felvételezhetnek a diákok, amennyiben erre igényt tartanak. Egyre többen élnek is ezzel a lehetőséggel.

Ennek a lehetőségnek a keretében beszélek tehát a fenti három kérdésről, mégpedig azért ebben a keretben, és ezt hangsúlyozni kívánom, mert hozzászólásom alapgondolata, hogy a tudományos utánpótlás képzése vagy továbbképzése mély meggyőződésem szerint az egyetemekre tartozik, egyetemi vagy akadémiai kutatóintézetekre, mert ott dolgoznak a tudósok, akiknek nem pusztán szakmai és tudományos, hanem erkölcsi feladata is az utódképzés. Minden más egyetemen vagy tudományos intézeten kívüli képzés csak kiegészítő, előkészítő lehet. Már csak azért is, mert igazi tudósképzést és rangot csupán az egyetem vagy akadémiai intézet adhat és nem más, se civil társaság, se bő politikai támogatást élvező egyesület.

1. Ma Szerbiában két magyar nyelvet és irodalmat oktató tanszék, más néven hungarológia szak működik. Mindkét tanszék vagy szak „önellátó”, hiszen egyiknek sem áll rendelkezésére „káderpiac”. Amiből logikusan következik, hogy csak maguk képezhetik ki a tanári és tudós utódaikat, az utánpótlásukat. Ami azt jelenti, hogy fiatal diplomásokat kellene a pillanatnyi szükségleteken felül is alkalmazni, hogy közöttük felnőhessenek a tudós és szakmai utódok. Erre az elmúlt egy, másfél évtizedben új munkahelyek hiányában alig volt lehetőség. Csak az egyetemi tanár eltávozása (jó esetben nyugdíjba vonulása) esetén nyílik lehetőség új szakemberek alkalmazására, de ekkor már késő van, hiszen egy-egy tanárutód képzésére majd egy évtized megy rá. Így történhetett meg, hogy a belgrádi hungarológiai szakon, ahol a magyart mint idegen nyelvet tanítják, vendégtanárok oktatnak, és csupán három magiszteri dolgozat készül, mert az egyetlen főállású nyelvi és a kiküldött lektor mellett még hárman, három tanársegéd-gyakornok van

állásban. Az újvidéki – az anyanyelvi – magyar nyelvet és irodalmat oktató tanszéken a magyar nyelvű magiszterképzésnek hosszú és gazdag hagyománya van. Ezideig majd ötvenen szereztek magiszteri rangot, ami az eddigi gyakorlat szerint a doktori disszertáció témája bejelentésének és elfogadásának feltétele. Ezt a következő lépést már kevesebben tették meg, de így is harmincnál többen szereztek meg a nyelv- vagy irodalomtudományok doktora címet. Az újvidéki magyar tanszéken ennek ellenére csökken a tanárok száma, és az elkövetkező években a kötelező nyugdíjaztatások folytán rohamosan fog csökkenni. Aligha lehet majd a másfél évtizedes kényszerű lemaradást megfelelő szakmai szinten és megfelelő rangfokozatokkal pótolni. Ezért is oly sürgető éppen most a tudományos utánképzés kérdésének felvetése. Annál is inkább, mert az eddigi és az új felsőoktatási törvény is pontosan meghatározza, hogy hány főállású egyetemi tanárra (docensre, rendkívüli és rendes egyetemi tanárra) van szükség ahhoz, hogy valamely tanszék vagy kar megalapítható vagy működtethető legyen.

2. Az új felsőoktatási törvény a korábitól lényegesen eltérő módon szabályozza a posztgraduális képzést. Többé a magiszteri fokozat nem lesz feltétele a doktori disszertáció bejelentésének, ugyanakkor teljesen átalakul a doktorképzés, ami doktori stúdiumok keretében folyik majd, tehát csak a doktori stúdium elvégzése után lesz lehetséges a doktorálás, nem úgy, mint eddig, amikor is a doktorandus öt évet kapott az értekezés megírására, mentor segítségével, amennyiben a jelölt igényt tartott a mentorálásra. Az új felsőoktatási törvény tervezete megőrzi a magiszterképzést mint a posztgraduális képzés egyik formáját, ezzel együtt bevezeti a két féléven át tartó specialisták képzését, valamint a hat féléven át tartó doktori stúdiumot. A három posztgraduális szint önálló, nincsenek egymással függőségi viszonyban, de egyetemi oktatásra csak a doktori stúdium elvégzése, illetve a doktori rang megszerzése ad jogot. További újdonság, hogy a tervezet megszünteti a tanársegédi státust. A tanársegédi munkát a doktori stúdiumok ösztöndíj mellett tanuló hallgatói végzik. Ezek a még el nem fogadott, de tervbe vett rendelkezések újabb nehézségeket jelentenek az utódképzésben, ugyanakkor egyértelműsítik, hogy a tudósképzés, a tudományos után- és utódképzés csakis az egyetemi, illetve tudományos intézmények keretében lehetséges.

3. A kisebbségi tudományosság vélt egyoldalúságát többen és sokszor hozzák szóba. Azt panaszolják fel, hogy a kisebbségi műveltség elsősorban humán, gyakorta kimondottan irodalmi kultúra. Ennek a nem egyszer szí-

tokszóként használt „egyoldalúságnak” a magyarázata éppen a kisebbségi helyzetben keresendő, amely helyzet a kisebbség önazonossága megőrzésének egyik, de talán legfontosabb feltételeként a humán, legtöbbször irodalmi kultúrát nevezi meg, mert ez magában foglalja az irodalom mellett a színművészetet, a beszédművészet minden változatát, a folklórt és a népművészet megjelenési formáit, melyek a kisebbség látható sajátossága és megkülönböztető jegyei is. Ezeknek vannak vagy lehetnek intézményei, és megvannak mind az anyaországitól, mind a többségi kultúrától eltérő kapcsolatai, igényei és vonatkozásai. Ebben a keretben nemcsak az irodalom-, hanem általában a humán tudományok művelésének kitétetett szerep jut. És ez így van jól. Ami természetesen nem zárja ki a reáliák anyanyelvi művelésének szükségességét, de számára nem alakít ki önálló intézményi hátteret, hanem a meglévő és viszonylag jól felszerelt „többségi” tudományos intézményhálózat, laboratóriumok és kutatóhelyek használatára ösztönzi a kisebbségi tudósokat és kutatókat. Nem pusztán a racionalis megoldások keresésének jegyében, hanem azért is, mert ezekben az egyetemi és akadémiái intézményekben, sok helyütt, kiváló szakemberek és tudósok dolgoznak, akiktől sok mindent megtanulhat a kisebbségi kezdő tudós anélkül, hogy anyanyelvét vagy nemzeti önazonosságát feladná. Ezt jó lenne szem előtt tartani akkor is, amikor kisebbségi felsőoktatási hálózatokról gondolkodunk. Ezáltal nem kerülhető meg a humán- és a reáltudományok néha rejtett, de gyakorta egyáltalán nem rejtett konfliktusa, ami a kisebbségi kultúrában és tudományosságban is kifejezésre jut, sőt időnként még táplált is a kisebbségi politikai elit részéről. Akik erre a konfliktusra számítanak, nem veszik figyelembe, hogy a humanóriák és a reáliák két különböző nyelv, annak ellenére, hogy a reáltudományok mára igencsak közel kerültek a filozófia nyelvéhez, és hogy a két nyelvnek két különböző működési területe van, meg hogy akár összevonásuk, akár ütköztetésük csak veszteséggel járhat.

Hogyan tervezhető a vajdasági magyar tudományos után- és utódképzés? Nehéz a kérdésre választ adni. Főként azért ütközik a válaszadás szinte áttörhetetlen akadályokba, mert a vajdasági magyar felsőoktatásnak nincs még körvonalazott stratégiája. Az elképzelések egyelőre szélsőségek között mozognak. Vannak, akik nagy hangon hirdetik a több karból álló önálló magyar egyetem alapításának elvét. Vannak, akik ezzel ellentétben az újvidéki egyetem karain, főként a Bölcsészettudományin, a Természettudományin, a Jogin és a Közgazdaságin mutatkozó lehetőségek jobb kihasználására vagy kialakítására helyezik a hangsúlyt. Több tervezet készült az elmúlt időszakban, sőt megszületett egy törvénytervezet is a vajdasági magyar egyetem

alapításáról, de a javaslatok igazán széleskörű, elsősorban a tudományosság elveit és mércéit szem előtt tartó megbeszélésére még nem került sor. Éppen ezért nem tud a vajdasági magyar akár humán-, akár reáltudományosság olyan biztos javaslatokat adni fiatal tudósoknak és szakembereknek, amely javaslatok tervezhetővé tennék a tudományos életpályát kisebbségi helyzetben, például ösztöndíjak juttatásával, pályázati lehetőségekkel, a szakképzéshez nélkülözhetetlen mobilitás biztosításával, a részképzés sokféle változatával, a kettős tanári vezetés elvének elfogadásával, és így tovább.

Eközben arról sem szabad megfeledkezni, hogy nemcsak a kisebbségi, de a többségi helyzet sem biztosít szilárd alapú távlatokat az utánpótlásra vállalkozók számára. És nem mellékes körülmény az sem, hogy nem mértük fel, mennyiben, milyen mértékben hajlandó a vajdasági magyar anyagi javak befektetésével támogatni a vajdasági magyar (kisebbségi) felsőoktatást, amely semmiképpen sem építhető pusztán az anyaországi támogatásokra, sem pedig a többségi állam által esetleg alkalmazandó pozitív diszkriminációra. Mind a „kintről” érkező donáció, mind a „belső” pozitív megkülönböztetés elveszíti hatékonyságát, amennyiben nem kíséri azt az önerőből származó támogatás. Erre pedig, az eddigi tapasztalatok ezt mutatják, se számottevő lehetőség, se kifejezett hajlandóság.

BÁNYAI JÁNOS

VITAINDÍTÓ A VAJDASÁGI MAGYAR FELSŐOKTATÁSI
KONFERENCIA SZEKCIÓÜLÉSÉN*

Hölgyeim és uraim!
Tisztelt tanácskozók!

Bevezetöm, vagy ahogyan legtöbbször mondják, vitaindítóm nagyon, majdnem szokatlanul rövid lesz. Mert ha súlyos gonddal nézünk szembe, és még sürget is a gond enyhítése, illik röviden szólni.

Évek óta tudjuk, általános- és középiskoláink tanárhiánnyal küszködnek. A hiányzó szaktanárok mellett a tankönyvekkel sem állunk igazán jól, és az iskolák nyújtotta élet- meg tanulási körülmények se mindig felelnek meg az igényeknek és az elvárásoknak. Minderről – a hiányokról – az elmúlt évek során tiszteletreméltó és hasznos elemzések, felmérések, kimutatások készültek. Ezeket mindannyian jól ismerjük, ismételtetésük csak időpazarlás lenne. Annyit azonban meg kell állapítani, és ezt senki se tekintse panaszkodásnak, hogy a vajdasági magyar, illetve a magyarul is oktató általános és középiskolák elszegényedtek, tanárhiányban szenvednek és ezért nem egyszer kénytelenek szakmai és pedagógiai szempontból egyaránt kétes hitelű megoldásokhoz folyamodni, hogy az oktatás legalább valamennyire zökkenőmentek lehessen. Amiből nyilván az oktatás színvonalának csökkenése, a nevelés gyakorlatának elhanyagolása következik, aminek megint egyenes következménye, hogy egyre kevesebben tanulhatnak tovább az egyetemeken, mert be sem jutnak, és ha bejutnak, akkor is csak bukdácsolva jutnak előre...

Ezzel a lehangoló képpel szemben „ellenkép” is megrajzolható. Mert a súlyos körülmények ellenére, ha kevesen is, de vannak kiváló általános és középiskolai tanáraink, vannak jól felszerelt iskoláink, olyanok is, ahol a tanárok hivatásból és nem kényszerből tanítanak. Ezekből az iskolákból kerülnek ki azok az egyetemi hallgatók, akik itthon vagy külföldön sikerrel tanulnak tovább.

Milyen megoldásokkal lehet számolni a gondok enyhítésére, az evidens tanárhiány legalább részleges kiküszöbölésére?

* Elhangzott 2003. november 21-én Szabadkán, a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Konferencia tanárképzéssel is foglalkozó társadalomtudományok és művészetek szekciójának ülésén.

Abból kell kiindulni, hogy a Vajdaságnak van univerzitása, Újvidéki Egyetem a neve. A leendő tanárok az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi és Természettudományi karán tanulnak. Viszonylag elfogadható körülmények között, és legtöbbször magasan képzett, szakterületükön és a tudományban is elismert tanároktól. Az Újvidéki Egyetem tanárképző karai viszonylag jól felszerelt laboratóriumokkal, könyvtárakkal rendelkeznek és lehetőséget biztosítanak a diákoknak a következő tananyagon túli továbbképzésre is.

Az egyetem életét, mint minden felsőoktatási intézményét, az éppen hatályos felsőoktatási törvény határozza meg. Ennek a törvénynek a keretei között kellene megkeresni a magyar nyelvű tanárképzés lehetőségeit. Annál is inkább, mert a régi törvényből a most készülő új törvény átveszi azt a rendelkezést, miszerint a szerbiai egyetemeken az oktatás nyelve természetesen a szerb, de nyomban hozzáteszi, hogy az egyetemi oktatás a szerbiai kisebbségek nyelvén és idegen nyelven is megszervezhető. És ezt nem köti semmiféle további, megszorító rendelkezéshez. De fontos tényezőként kell számon tartani, hogy a törvény különbséget tesz az idegen nyelv és a kisebbségek nyelve között, amiből – némi talán nem indokolatlan derűlátással – az is kiolvasható, hogy amíg az idegen nyelvű oktatás csakis önköltséges lehet, a kisebbségek nyelvén megszervezett oktatás viszont a szerb nyelvűvel azonos elbírálásban részesülhet. Természetesen nem csak abban, hogy megszervezhető, hanem abban is, hogy milyen feltételek mellett akkreditálható.

Az Újvidéki Egyetem tehát a saját rendszerében és a hatályos törvényes rendelkezések alapján lehetőséget teremthet(ne) a kisebbségei, leginkább nyilván a magyar nyelvű oktatás megszervezésére. Hogy ez ezideig nem történt meg, illetve hogy csupán magyar vagy magyarul is tudó tanárok jóindulatán és érdekeltségén múlt, de akkor is legfeljebb szorványosan, és főként szervezetlenül, nem pusztán a rendszer vagy a jogi keret következménye, hanem a többség sokszor rejtett, de hatékony, adminisztratív vagy csupán érzelmi ellenállásnak tudható be. Ez utóbbival a legnehezebb szembeszállni, mert az érvek a legkevésbé sem érdeklik. Jól volt ez látható a magyar nyelvű felvételi vizsgák megszervezése körüli halogatásokon és lassító körülményeskedésen. A legtöbb helyen végül is sikerült letörni az ilyen ellenállásokat. És lehetővé vált az anyanyelvű felvételizés, amennyiben erre az egyetemre jelentkező diák igényt tart. Számára a választás lehetőségét biztosították, ami rendkívül fontos eredmény.

Éz arra figyelmeztet bennünket, hogy az akadályoztatások ellenére is van, lehet esély a magyar nyelvű tanárképzés megszervezésére az Újvidéki Egyetemen. Csak fel kell kutatni, meg kell találni a megfelelő kereteket.

Amely keret nem feltétlenül önálló magyar nyelvű tanárképző kar létesítése. Ez a lehetőség sem zárható ki természetesen, de úgy látszik, ebben a pillanatban túl sok, objektívnek is vehető akadályba ütközik. Többek között a valóban színvonalas – akadémiai – képzés anyagi feltételei, az egyetemi, kari tanszéki infrastruktúra keretébe tartozó feltételek biztosításának akadályába. Székházak, laboratóriumok, könyvtárak, digitális hálózatok nélkül az egyetemalapítás gondolata illúzió lehet csupán. Annál is inkább, mert a gazdasági magyarság nincs olyan gazdasági helyzetben, hogy anyaországi és más forrásokból érkező támogatásokkal ugyan, de legalább részben önerőből egyetemet vagy egyetemi kart tartson fenn.

Ezért gondolom azt, hogy az Újvidéki Egyetem nyújtotta lehetőségeket kellene kihasználni vagy jobban kihasználni. Mégpedig nem hagyományos egyetemi intézmény alapításával, hanem az új képzési formákat meg az új európai elvárásokat is figyelembe vevő, mozgékony, az igényekhez mérten könnyen alakítható intézményes háttérrel biztosítva a magyar nyelvű tanárképzésnek. Igen, az intézményes háttér biztosításáról van itt szó. Hiszen nélküle nincs és nem lehet színvonalas egyetemi oktatás. Az egyetemi oktatás intézményes háttérére pedig, éppen a korszerű oktatási formák és igények alapján mondható, nem csupán a hagyományos felsőoktatási intézmény, kar vagy egyetem.

Az az intézményes háttér, amelyről én beszélek, és amely nem elsősorban az önálló (magyar) állami- vagy magánegyetem gondolatát részesíti előnyben, bár ezt sem zárja ki, ha fennállnak az alapítás nélkülözhetetlen szakmai és anyagi feltételei, egy olyan elképzelésre épül, amely egyrésztől mindenképpen biztosítja a képzés magas szakmai és tudományos színvonalát, ugyanakkor és másrésztől biztosítja a magyar nyelvűséget is. Ez utóbbi, a magyar nyelvűség, nemcsak azt jelenti, hogy a leendő tanár tud magyar, hanem azt elsősorban, hogy a magyar kultúra, többek között azt oktatási kultúra aktív részese tud lenni.

Évekkel ezelőtt javasoltam már, de úgy látszik nem jó helyen kopogtatam a javaslatommal, hogy az Újvidéki Egyetem keretében hozzunk létre egy magyar nyelvű kulturális és szakmai stúdióközpontot, amely az egyetemen folyó oktatási rendre épülve nyújtana a magyar vagy magyarul is jól tudó, tehát előadásképes diákok számára magyar nyelven szakmai, tudományos, nyelvi és kulturális képzést. A stúdióközpont szervezettségének alaposságától függően nemcsak a leendő tanárok szaknyelvi képzését láthatná el, ami egyébként igencsak szükséges, hanem egyúttal szakelőadók meghívásával a magyar nyelvű szakirodalomban és szaknyelvben való tájékozott-

ságot is biztosítani tudná. Ezzel együtt, és ez végképp el nem hanyagolható körülmény, magyar műveltségi alapot biztosítana a tanárok részére, amely alap nélkül a szaktudás kevesebbet vagy éppen semmit sem ér. Nem elég tudni vagy éppen jól tudni magyarul, és nem elég jól ismerni a szakmát, hiszen ahhoz, hogy valaki jó tanár legyen nélkülözhetetlen a viselkedést, a beszédmódot, a gondolkodást egyaránt meghatározó széleskörűen nyitott, nemcsak a nemzetit, hanem az európaiakat is magába foglaló műveltségi alap.

A szakmai, nyelvi és kulturális képzést a stúdiumközpont nemcsak a tanárnak tanuló diák számára, hanem az igényektől és a lehetőségektől függően az egyetem más karain tanuló diákok számára is biztosítaná. Ezért talán nem is egyetlen ilyen tanulmányi központ működhetne az Újvidéki Egyetemen. Jó példa arra, hogy ez megvalósítható, az a magyar nyelvű jogi iskola, amelynek kezdő lépéseiről és első magyar nyelvű előadás-sorozatáról nemrégiben értesülhettünk. Ha jól értettem az újsághírt, az újvidéki Jogi Karon neves magyar jogásztanárok és szakemberek tartottak magyar nyelvű előadásokat, szakmaiakat természetesen, amivel a joghallgatók tudásszintjét emelték, tájékozottságukat bővítették, ugyanakkor éppen azzal, hogy a joghallgatók hallhatták a magyar jogásznyelvet, semmivel sem, nyelvi lektorátussal sem pótolható szaknyelvi képzésben részesültek. Ezen túlmenően pedig akár a magyar jog- és jogász kultúrával is találkozhattak. Ilyen jellegű és természetű tanulmányi központok vagy egy tanulmányi központ kialakítása és működtetése tölthetné be a széles értelemben felfogott magyar nyelvűség szerepét a vajdasági egyetemi oktatásban. Ezért kell figyelembe venni, ezzel együtt ki is használni, hogy van a Vajdaságban univerzitás.

A másik rendkívül fontos feltétele az egyetemi szintű magyar nyelvűség ilyen irányú kialakításának a diákmobilitás. Vagyis szervezett formában tenni lehetővé az egyetemen tanuló diákok számára a hazai és külföldi egyetemek, karok, akadémiai intézetek közötti mozgás feltételeit. Leginkább nyilván a részképzés formáinak intézményesítésével. A diákok vándorlása az európai egyetemi oktatás nagymúltú formája, amelynek a különféle egyetemközi megállapodások vagy az egész térségre érvényes szabályozás ad intézményes keretet. Az Újvidéki Egyetemen tanuló magyar vagy magyarul is előadásképes tanulók számára éppen a fenn említett tanulmányi vagy stúdiumközpontok révén, esetleg szervezésében biztosítani lehetne a külföldi, főként magyarországi, de más egyetemeken való individuális részképzést. Hangsúlyozom, az individuális részképzést, mert a diákmobilitás éppen az egyéni teljesítményeket célozza meg és erősíti, vagy azt, hogy a diák számára éppen az általa választott szakterületen kell biztosítani a szak-

mában és a tudományban való jártasság, tájékozódás és elmélyülés lehetőségét. A részképzésben való részesülés feltételeinek – ösztöndíjak biztosítása, a másik egyetemen töltött hónapok, félévek elismertetése, a fogadóhelyek biztosítása és az onnan kapott visszajelzések a diák teljesítményéről – megteremtése is a magyar nyelvű tanulmányi vagy stúdiumközpont, illetve – központok feladata és illetékessége lehetne.

Az ilyen feladatokkal felruházott központot vagy központokat az egyetem alapítaná és az egyetem keretében működnének, erre a most készülő felsőoktatási törvény nyújt (vagy nyújthat, amennyiben képviselőink ezt ki-harcolják) jogi és adminisztratív lehetőséget, ugyanakkor nem tartozna, nem tartoznának bele a hagyományos egyetemi struktúrákba. Önállóan működnének, fenntartásukat pedig részben az alapító, részben a pályázatokon való részvétel biztosítaná. Lényege a központoknak az, hogy maguk is nagyon mozgékonyak, az újításokra figyelnek és sok-sok szállal kapcsolódnak közvetlenül vagy közvetve az európai egyetemi gyakorlathoz.

Nincsen más lehetőségünk, „vigyázó szemünket” Európára kell vetnünk, mert kisebbségként csak így léphetünk át az önmagunkba zárkózás csupán befogadó pozíciójából az értékteremtő (kisebbségi) közösség kibocsátásra is képes, aktív pozíciójába.

BÁNYAI JÁNOS

MATIJEVICS LAJOS EMLÉKTÁBLÁJA ELŐTT*

Matijevics Lajosra emlékezünk ma az őt ábrázoló dombormű és emléktábla előtt abban az iskolában, ahol első iskolai éveit töltötte. Mindannyiunk számára megható és egyben felemelő érzés, hogy az őt útjára bocsátó iskola emlékét és művét ily módon is számon tartja. Ez számomra azért is torokszorító érzés, mert hosszú évekig éltünk és dolgoztunk egymás közelében. Az ötvenes évek legvégén, az éppen megalapított magyar tanszéken együtt tanultunk olyan kiváló és példamutató professzoroknál irodalmat és nyelvészetet, mint Sinkó Ervin, B. Szabó György, Penavin Olga. Együtt tanultuk meg, és éppen tőlük, hogy az irodalomtudomány és a nyelvészet tiszteletet érdemlő szakma ugyan, de több is annál, hivatás és vállalkozás, amiért áldozatot is érdemes, sőt áldozatot kell hozni. Matijevics Lajos egész életében ezt az elvet követte, rendkívül magas szinten művelte a szakmát, közben meg emberségből, megértésből, együttérzésből, a Másik iránti tiszteletből, a párbeszédre való készségből mindannyiunknak példát mutatott.

Matijevics Lajos nyelvész volt, de őt a nyelvészetnek nem elvont elmélete vonzotta, hanem a nyelv használata, mert meggyőződése volt, hogy a nyelv a beszédben él, és a beszéd személyiséget formál, ezen túl pedig közösséget tart fenn, az együvé tartozás nemes érzését táplálja. Rétegnyelvi, elsősorban a diáknyelvre és az argóra irányuló kutatásai, tanulmányai és a szótár azt bizonyítják, hogy szerinte a nyelvhasználat útján közösségek belső, sokszor titokban tartott kapcsolatai figyelhetők meg, és hogy amíg ezek a kapcsolatok élnek a nyelvben, addig van valóságos közösségi élet. Valószínűleg ez a megfontolás vezette Matijevics Lajost a népnyelvi kutatások felé is. Különös figyelemmel fordult a települések, Topolya, Szabadka, Kishegyes, Ada, Temerin, Becse, Gombos földrajzi neveinek gyűjtése és kutatása felé, mert a földrajzi nevek egy közösség nyelvi és nem csak nyelvi emlékezetét őrzik. A földrajzi nevek kutatása ezért az ő értelmezésében nyelvhasználati, nyelvtörténeti, de egyben művelődéstörténeti, sőt – erről sem kell megfeledkezni –, mentalitástörténeti kutatások is. Ezért tekinthető

* Elhangzott 2003. október 25-én Szabadkán, dr. Matijevics Lajos emléktáblájának leleplezése alkalmából tartott ünnepségen.

magától értetődőnek, hogy a nyelvhasználat vizsgálata, a toponímiák gyűjtése és értelmezése Matijevics Lajos figyelmét és érdeklődését a néprajz felé irányította. A földrajzi nevekkel párhuzamosan balladákat, mondókákat gyűjtött, néprajzi tanulmányokat válogatott, és közölt hozzájuk értő meg igazító előszót. Mindezt, a diáknyelvet, az argót, a víz- és helyneveket, a névtani adatokat és szokásokat, azonban nemcsak gyűjtötte és leltározta, hanem történeti perspektívába is állította. Így aztán tudományos érdeklődése az alkalmazott nyelvészet és a néprajz mellett a nyelvtörténetre is kiterjedt, ami azt bizonyítja, hogy Matijevics Lajos egységes, belső koherenciával építkező életművet hagyott hátra, amelynek feldolgozása még várat magára.

Megemlítem azt is, hogy Matijevics Lajos gazdag nyelvészeti munkássága mellett az irodalmi alkotást sem tartotta magától idegennek. Emlékezetesek irodalmi rögtönzései, versformába öntött alkalmi megszólalásai, amelyek nemcsak nyelvi és irodalmi képzettségéről szólnak, hanem arról is, hogy nyitott szemmel járt a világban, könnyen felismerte akár tanártársaiban, akár tanítványaiban a személyiséget és az egyéniséget megkülönböztető vonásokat. Gyakran figyelmeztetések voltak ezek, akár azt is mondhatom, a jobbítás szándékával nevettek meg a célbavetett és környezetét is. De nem hagyhatom szó nélkül azt sem, hogy napilapunk hagyományos novellapályázatán munkájával első díjat is nyert, ami csak azok számára lehetett meglepetés, akik őt csupán nyelvészként tartották számon, és nem ismerték közelebbről sem műveltségét, sem irodalmi érdeklődését és tájékozottságát.

Érzékeny, időnként légiességű tűnő alakja, arcáról soha el nem tűnő megértő mosolya, barátságot árasztó mozdulatai mostanáig felidézhetők, együtt érzelmi világának csak önmaga számára őrzött titkaival, amelyekkel nemcsak nyelv- és néprajztudományunkban hagyott maga mögött mély nyomokat, hanem életrajzával is, amely bár állandó emelkedésről szól az egyetemi számárlétrán, és ezért mintha semmi ismeretlent nem tartalmazna, pedig az ő életrajza is, mint minden emberi élet telve van ismeretlenekkel és titkokkal. Ám az is bizonyos, az élet és a mű együtt jár, a mű, a tanárember és a tudós műve is az életről meg az életrajzról szól, ezért beszélünk életműről.

Matijevics Lajos életműve Matijevics Lajost, a fájdalmasan korán eltávozott ember, tanuló- és tanártárs semmivel és senkiével össze nem téveszthető emlékét őrzi.

GEROLD LÁSZLÓ

**BEVEZETŐ ELŐADÁS A VAJDASÁGI MAGYAR
FELSŐOKTATÁSI KONFERENCIA PLENÁRIS ÜLÉSÉN***

Hölgyeim és Uraim, Tisztelt Miniszter Úr, Poštovani gospodine ministre, Elnök Úr, Tisztelt Vendégek, Kolléganő és Kollégák, Kedves Barátaim!

Engedjék meg, hogy a kiszabott időkeretben felvessek néhány olyan gondolatot, amelyek talán segítségünkre lehetnek/lesznek abban, hogy konferenciánk sikeres legyen.

„Csak az a valóságos bölcs Hazafi, ki lehetőt kíván.”

(Széchenyi István: *Hitel*)

Az utóbbi majd másfél évtizedben, amint azt hiszem, kivétel nélkül tudjuk, egzisztenciális kérdéseink mellett, de mondhatnám, létkérdéseink között kiemelt, megkülönböztetett helyet kapott a magyar nyelvű oktatás ügye, mind a közoktatásé, mind a felsőfokú oktatásé. Azt is tudjuk, sokan megpróbálták valamit tenni a kisebbségi fenn- és megmaradás szempontjából lényeges kérdés megnyugtató rendezése érdekében. Minden igyekezet ellenére, sajnos nem sok sikerrel, az azonban vitathatatlan, hogy zsrnaliszta közhellyel élve, napirenden tartottuk a kérdést. Kétségtelen, minden próbálkozást, kezdve a ma történetinek nevezett VMDK adai tanácskozásától, jó szándék övezett. De az sem tagadható, hogy igyekezetünk kissé szertelen, szervezetlen volt, nélkülözötte az intézményes formát. Inkább tisztességes szándékú magánakciók voltak, attól függetlenül, hogy pártok vagy szervezetek álltak mögöttünk. Minden egyes kísérlet fontos volt, függetlenül attól, hogy mennyire volt reális vagy kevésbé reális kiindulópontja. Azt hiszem, mindenkit köszönet illet, aki eddig bármit is tett vagy csak próbált tenni a magyar nyelvű oktatás ügyében.

Most azonban, hogy az MNT szervezésében ilyen tömeges konferenciát tarthatunk, nem is a kérdéskör teljes, hanem csak egy részének, a felsőfokú oktatás helyzetének megvitatása érdekében, jelzi, hogy rendelkezünk olyan

* Elhangzott 2003. november 21-én a Szabadkán megrendezett Vajdasági Magyar Felsőoktatási Konferencia plenáris ülésén.

egységes kisebbségvédelmi testülettel, amely mind szakmai, mind kisebbségpolitikai tekintetben mérvadó lehet a kérdés rendezésében, s amelyet partnerként fogadnak el a szerbiai oktatási instanciák. Éppen ezért az MNT felsőoktatási megbízottjaként köszönöm mindenkinek, aki bokros teendőit félretéve eljött konferenciánkra, s így segíti elképzelésünket, hogy közösen áttekintsük objektív adottságainkat és szubjektív lehetőségeinket, és összegezzük elképzeléseinket. Hogy kialakítsuk azt a stratégiát, amely irányadó lehet a magyar nyelvű felsőoktatást rendezendő igyekezetünkben. A közösen kialakított és ezért követendőnek tekinthető (elnézést az ismétlésért, de jobb szót nem találok) stratégia elfogadása természetesen azzal jár, hogy esetleg részint vagy egészben fel kell adnunk eddigi elképzeléseinket, mert kiderül(t), hogy vannak jobbak, realisabbak, célszerűbbek.

Ez a konferencia, megítélésem szerint alkalom arra, hogy rendezzük sorainkat és elképzeléseinket.

A cél, amely bennünket ezúttal összehozott: a minél teljesebb magyar nyelvű felsőoktatás. Ezért kérem, ha a szekciókon belüli beszélgetések, sőt viták során olyan véleményekkel szembesülünk, amelyek nem egészen azonosak a mi elképzeléseinkkel, ne vessük el eleve ezeket, főleg ne úgy, hogy a másféle elképzeléseket kifejtőket megvádoljuk, hogy ügyünk elárulói, kevésbé jó magyarok nálunknál, ahogy – sajnos – az utóbbi másfél évtizedben ez sokszor megtörtént. Legyünk egymás iránt toleránsak, konstruktív vitapartnerek, akik nem csak érvelni tudnak, hanem akik meggyőzni is hagyják magukat. Minden oktatási diszciplínában próbáljuk megtalálni a legcélszerűbb, a leginkább megvalósítható változatot, mert az bizonyos, hogy egységes modell nincs. Így érhető el a cél: a közös stratégia, amely irányadó lehet szakmának és a szakma véleményét elfogadó és érvényesítő politikának.

Amint jeleztem, szerintem nincs egységes modell, bár lenne. Van azonban olyan egységes elv, amely nélkül elképzelhetetlen oktatásunk. Ez az elv, amely nyelvtől, régiótól, kultúrától függetlenül minden (felső)oktatás kizárólagos értékmérője – a minőség. Ez kell, hogy vezéreljen bennünket akkor is, amikor szakterületünk vonatkozásában keressük a szerbiai magyar nyelvű felsőfokú oktatás legmegfelelőbb opcióit. Kiindulópontunk természetesen a magyar nyelvű oktatás maximális lehetőségeinek megnevezése. Így van ugyanis értelme anyanyelvű közoktatásunknak, s annak is, hogy a mostanihoz hasonló összefogás keretében foglalkozzunk az üggyel. De nem lehet, nem is szabad kizárólag s kivált nem vakon nemzeti szempontokat követni. Nem lehet ugyanis figyelmen kívül hagyni azt a célt, amely érdekében (felső)oktatásunk egészének munkálkodnia kell: a szakmájában kiváló,

gondolkodásában és viselkedésében felelős értelmiség kinevelése, amit az utóbbi másfél évtized kisebbségi értelmiségi vérvesztése különösképpen megkövetel. Mi szavatolja, hogy felsőfokú oktatásunk kiművelt emberfőkkel gazdagodjék? Az, ha szakmáját, hivatását az egyes tudományos diszciplínákban magas szinten, korszerűen ismeri, műveli s képes továbbadni anyanyelvén, államnyelven és egy világnyelven. Akkor tud mindenhol és minden körülmény között helytállni. Következésképpen nem lehet, nem szabad, mert értelmetlen, mert öncsonkítás, bezárkózni kisebbségi önkörünkbe. A kisebbségi helyzet/sors adottság, amiből nem hátrányt, hanem előnyt kell és lehet szerezni. A kisebbség sansza, hogy egy nyelvvel többet tud. Ne elégedjünk meg tehát azzal, hogy kisebbségiek vagyunk, s ezért szegényebbek legyünk, kevesebb ismerettel rendelkezünk, alacsonyabb színvonalon és korszerűtlen körülmények között oktassunk és tanuljunk. Ebben a valóban szédületesen változó/fejlődő világban az merő illúzió, hogy majd felzárkózunk. A mi hallgatóinknak már a startnál kell azonos feltételeket biztosítani. Kérem, vegyék ezt figyelembe, amikor a legmegfelelőbb oktatási formákat keresik.

Oktatási formákat említettem. megismétlem, szerintem a magyar nyelvű kisebbségi felsőfokú oktatás nem rendezhető egyetlen egységes modell szerint. Persze könnyebb megnevezni, miféle opciók léteznek, mint ezek közül kiválasztani az igazit. Tudjuk, létezik néhány karból álló önálló magyar nyelvű egyetem opciója, létezik a karokon belül létrehozandó tanszékek lehetősége, akár úgy is, hogy a meglévő szerb nyelvű tanszékek párhuzamosan alakuljon magyar nyelvű tanszék, elképzelhető a szerb nyelvű tanszéken belül bizonyos tárgyak/kurzusok magyarul (is) történő oktatása, voltak s lehetnének ismét nyelvi lektorátusok, s talán nem utolsósorban afféle különfoglalkozás a magyar ajkú hallgatókkal.

Más opció, bár lehet hogy van, nem jut eszembe. De talán ez a néhány is elegendő, hogy megtaláljuk a leginkább alkalmasat, azt, amelyhez rendelkezünk szakemberekkel is és hallgatókkal is. Ugyanakkor az oktatási forma kiválasztásakor nem feledkezhetünk meg két megkerülhetetlen mozzanatról: kisebbségünk létszámáról és arról a perspektíváról, amely egy-egy szakma, hivatás létjogosultságát hosszabb vagy rövidebb távon meghatározhatja. Más szóval: milyen szakemberre van szükség jelenleg és a következő években/évtizedekben.

Hogy a lehető opciók ne csak elképzelések, vágyak maradjanak, hanem sikerüljön ezeket alkalmazni is, ahhoz kétségtelenül szükségünk van mind szerbiai, mind pedig magyarországi támogatásra, nemcsak anyagi, hanem

politikai/szellemi tekintetben is. Mire gondolok? Arra, hogy a hazai illetékes szervek, testületek, intézmények (parlamentek, minisztériumok, titkárságok, egyetemi s kari vezetőségek) nemcsak ne gátolják a magyar nyelvű felsőfokú oktatás lehetséges formáit, se rendelkezésekkel, se személyes viszonyulással, hanem igyekezzenek segítségünkre lenni, kezdeményeséseinket abból kiindulva fogadják megértéssel, hogy a színvonalas kisebbségi felsőfokú oktatás az egész közösség érdeke kell(ene) hogy legyen, nemcsak a nemzetközi megítélés és elbírálás miatt, hanem a jó állami és magánemberi közérzet megteremtése érdekében is. Hogy kisebbségként érezzük, egyenrangú, nem pedig másodrendű polgárai vagyunk az országnak, melynek területén igencsak régóta, még az ország létrehozása előttről élünk. Ez a tudomány mögé rejtőző tévéműsorokban hallható, újságban, sőt tankönyvekben is újfent megnyilvánuló szerb nacionalizmus előretörésének napjaiban semmiképpen sem mellőzhető veszély, amit a hatalomnak tudnia kellene megnyugtató módon kezelni. S ennek egyik, ha nem éppen leghitelesebb megnyilvánulása lehetne a kisebbségi oktatás megértő, toleráns támogatása, a felelős kisebbségi elképzelések tiszteletben tartása, segítése.

Egészen más jellegű volt és lehet a magyarországi segítség mind politikai, mind anyagi és szakmai szempontból. Ismerjük a külföldi, európai példákat, tudjuk, hogy vannak látványos határon túli (romániai és szlovákiai) kezdeményezések, sőt eredmények is, amelyekre egyesek lelkesedve hivatkoznak, mások viszont nem kevés szkepszissel néznek. Nem a mi dolgunk itt és most megítélni, kiknek és milyen mértékben van igazuk, tény azonban, hogy a mi helyzetünk, populáció és egyéb adottságok tekintetében sajátos, más, mint másutt. És nekünk ebből kell kiindulni. Persze, hogy vannak vágyak, de vannak realitások is. És ezeket egyeztetni, szinkronba kell hozni. Ezt azért is említem, mert szerintem a mi dolgunk most, s ettől a konferenciától számítva, hogy felelősséggel vegyük számba azt is, ami kell, s azt is, amit elsősorban önerőnkől megvalósíthatunk. Egyáltalán nem biztos, hogy az ún. kihelyezett hétvégi iskolák és tagozatok elfogadhatók, színvonaluk megfelelő, kivált, ha az okleveleket itt el sem ismerik, arról nem is szólva, hogy a tetemes tandíjat fizető hallgatók joggal érezhetik becsapottnak magukat. S azon sem ártana elgondolkodni, hogy a mi viszonyaink között éppen az önálló magyar egyetem lenne mindenáron a legcélszerűbb megoldás, azon kívül, hogy dagadhatna a mellünk, ami szép, csak önmagában kevés.

Nem szeretném a szekciókon belül felmerülhető elképzelések elől elszívni az oxigént, csak jelzek néhányat a magyarországi segítség igen széles skálájáról, ahogy én látom. Csupán felsorolom a már létező formákat,

mint az ösztöndíjazás, de felemlíthető a hallgatók magyarországi és európai részképzésének támogatása, a magyar hallgatókkal külön foglalkozó tanárok munkájának honorálása, sőt – uram bocsáss – diákothonok építése, működtetése is. S talán nem utolsósorban egy olyan ellenőrző mechanizmus kialakítása és működtetése, amely tudományos műhelyeknek, projektumoknak, kollektív és egyéni pályázóknak alapítványok útján juttatott most sem jelentéktelen anyagi támogatást nemcsak megítélné, hanem az eredményeket, a minőséget is számon kérné, ellenőrizné, ami tudtommal eleddig nem gyakorlat. Nem hiszem, hogy az alapítványi támogatások a legszerencsésebben történnek. Sok pénz jön be, bár – tudjuk – sohasem elég, de ennek a támogatásnak a hozadéka csekélyebb, mint lehetne. ezért természetesen mi vagyunk elsősorban a hibásak. Ügyeskedünk. Nem csoda, ha alig létező „műhelyek”, kétes színvonalú rendezvények kapnak, nyilván nem kevés lobbizás mellett támogatást.

Végezetül: tudom, hogy nagyon fontos lenne egy-egy tudományterület aktuális szakkérdéseinek vizsgálata és megvitatása, de most itt mégis arra kérek mindenkit, hogy egyetlen témával foglalkozzunk: a magyar nyelvű felsőfokú oktatással, ennek pillanatnyi helyzetével, eredményeivel és sikerelenségeivel, illetve azzal, hogy hol miféle opció szerint lehetne teljes felelősséggel maximálisan, de mindenképpen magas szakmai színvonalon és legkorszerűbb körülmények között rendezni ezt a kisebbségi lét szempontjából sorsdöntő kérdést.

Ehhez szerettem volna, mintegy felvezetésként és ösztönzésként, néhány gondolatot felvetni. Köszönöm.

SZAKDOLGOZATOK

FERENC HAJNALKA

**BESZÉDVI LÁGOK NÁDAS PÉTER
EGY CSALÁDREGÉNY VÉGE CÍMŰ REGÉNYÉBEN***

„A kisregény és a regény kevéssé definiálható határpontjára helyezhető koncentráltan kis méretű családregény nagyon is regényszerűen nagy formátumú témája egy ötvenes évek elején élő, még a századforduló táján aszimilálódott magyar zsidó család legfiatalabb tagjának, Simon Péternek a sorsa, története. Anyja meghalt, a szülei nevelik, apja többnyire távol van, lévén magas beosztású elhárító tiszt. Szinte egyszerre hal meg a két nagyszülő, miután az apa belekeveredik egy koncepciós perbe, amelyben maga is barátja és munkatársa ellen tanúskodik. A főszereplő kisfiú egy, a terror, illetve a rendszer árváit átnevelő intézetbe kerül.” – vázolja fel a mű cselekményét nagy vonalakban Balassa Péter Nádas Péterről szóló monográfiájában. A regényt három fő vonulat, a három főszereplőnek három egymástól eltérő beszédmódja határozza meg, teszi érdekessé, színessé. E három szereplő: Simon Péter, a kisfiú, a nagymama és a nagypapa.

A műben a kisfiú elbeszélését olvassuk a közvetlen jelen eseményeiről. Gyermekszempvel, a gyermeki gondolatvilág szemüvegén át látunk bele Simon Péter életébe. Az ő fülével halljuk a nagypapa meséjét, a nagymama zsörtölődéseit, a családi veszekedéseket, az ő szemével látjuk játékait, csínytevéseit, leszünk tanúi a megidézett történelmi korszak eseményeinek, hatásainak. Általa rajzolódik ki előttünk egy számunkra már letűnt világ, legyen szó akár a bemutatott történelmi vagy a gyermekkorról.

Az ő világán belül beszél a nagypapa, aki e család történetét mondja el unokájának úgy, ahogyan valaha ő hallotta saját nagyapjától. A regénytörténet másik rétegét ez a népmesékből, mondákból, mítoszokból és a zsidó néptörténetből összeálló családtörténet alkotja.

A harmadik sajátos beszédmód a nagymamáé, azé a jelenben élő, tetterekész, egyszerű gondolkodású asszonyé, aki megpróbál egyensúlyt teremteni a különböző családi erőviszonyok között, aki megpróbálja a család szétrepedező részeit összefogni, összetartani, az életeket, életmódokat megsemmisítő bizonytalan történelmi–politikai időszakban.

* Mentor: Cseh Márta

A regény szótani vizsgálatával a célom az, hogy bemutassam és különböző szótani szempontok alapján (alaktan, jelentéstan, etimológia) elemezzem e három eltérő beszédmód beszédvilágot alkotó elemeit. A cél meghatározása lett vizsgálódásaim szempontjának meghatározója is, tehát hogy azokat a szavakat vizsgáljam, amelyek egyedítik Simon Péter, a nagymama valamint a nagypapa megnyilatkozásait. Persze vannak átfedések a különböző szóhasználatok között, de mégsem olyan mértékben, hogy ne lehessen elkülöníteni egymástól a sajátosságoknak nevezhető vonásokat.

A kisfiú világa az állandó mozgás világa. A gyermeki megszemélyesítő tekintet hatására itt minden él, minden színesebb, nagyobb vagy épp kisebb, érdekesebb, sejtelmesebb, minden hatás hatványozottabb, minden valamiféle naiv többletet tartalmaz.

A mozzanatos, ezen belül pillanatnyi és kezdő mozgást jelölő és a tartós huzamos, ezen belül is a gyakorító igék hatására válik ez a világ oly elevenné. Hangutánzó és hangulatfestő szavakból képzett igék ezek. Ilyen pl. „A barack leve az ujjamra *csurrant*.” (48. o.) mondatban a *csurrant* egyes szám harmadik személyű, múlt idejű, alanyi ragozású ige, amely a *csurr-* hangutánzó tőhöz járuló *-an* pillanatnyi cselekvésre utaló képző hatására válik mozzanatos igévé (a *-t* a múlt idő jele).

A „De akkor *odaszökkent* az egyik huszárom” (9. o.) mondatban az *odaszökkent* szó esetében az *oda-* igekötő mellett a *sökk-* hangulatfestő tőhöz járuló *-en* képző is az ige mozzanatoságára utal, pillanatnyi cselekvést jelöl.

A *suhintottam suh-* hangutánzó tőhöz járuló *-int* képző segítségével képzett *-ottam* egyes szám első személyű személyraggal ellátott, múlt idejű, pillanatnyi cselekvést jelölő ige a következő kontextusban fordul elő: „De jöttek is a polipok! Száz. Minden polipnak ötven karja volt. *Suhintottam!* Láták, nem tudnak mit kezdeni velünk.” (11. o.)

A kisfiúval együtt játszó lányka nem egyszerűen hosszú szoknyáját megemelve, hanem: „Hosszú szoknyáját könnyedén *fölcsippentve* táncolt.” (12. o.) Itt a *fölcsippent* mozzanatos igéből *-ve* képzővel képzett határozói igenévvel találkozunk.

Előfordulnak pillanatnyi történést jelölő igéből képzett főnevek is. Ilyen például a *zörrenés, suhintás*, ahol az első szó esetében a *zörr-* hangutánzó szóból *-en* képzővel képzett igéből az *-és* képző, a második szó esetében pedig a már említett *suh-* tőhöz járuló *-int* képzővel keletkezett ige az *-ás* képző hatására válik főnévvé. E főnevek funkciója azonos a kiemelt igékével, hiszen megjelenésük szintén a gyermekies elevenség hangulatának előidézői.

A mozzanatos igék sora tovább folytatható. A *megroggyantom* igében a *roggy-* hangulatfestő szó előtt álló *meg-* igekötő és az *-an* igeképző az ige mozzanatoságának, pillanatnyiségének jelölője. A *nyisszantotta* esetében a *nyissz-* hangutánzó tőhöz járuló pillanatnyi cselekvésre utaló képző az *-ant*, az *-ott* előhangzós múltidőjel, az *-a* egyes szám harmadik személyű személyrag.

„De azok, akik ott *sunyítanak* most a sorok védelmében, nehogy azt higgyék!” (156. o.) mondatról így, a regény kontextusán kívül is tudjuk, gyerekekhez szól, hiszen ők szoktak lapulni, lapítani a szülői, tanári szidást, fenyegetést hallgatva. A *sunyítanak* szó esetében a *suny-* hangulatfestő tőhöz járuló *-ít* képző képez mozzanatos igét, amelyhez az *-anak* személyrag többes szám harmadik személyre, jelen időre, alanyi ragozásra utal.

Mozzanatos kezdő ige az „ajka ráncba *facsarodott*” (66. o.) kifejezésben fordul elő. A *facsarodott* ige *facsar-* tövéhez járuló *-od* kezdő értelmet kifejező igeképzővel jön létre.

A gyakorító igék is ennek a fokozott mozgású világnak az ábrázolói.

A *cuppogott* egyes szám harmadik személyű, múlt idejű, alanyi ragozású ige a *cupp-* hangutánzó tőhöz járuló *-og* tartós cselekvést jelölő gyakorítóképzővel jön létre. A *-g*, *-og*, *-eg*, *-ög* gyakorítóképzők megfelelő alakjával képződnek a *mocorog*, *fityegtek* igék is. Az *-öl* gyakorító képző *csörömp-* hangutánzó tőhöz járulása hozza létre a *csörömpöl* igét.

A „*Kipp-kopp*, furcsán kopogtak a léptek.” (50. o.) mondat a példa arra, hogy a hangutánzó szók nemcsak az igékben, hanem önállóan is megjelennek, színeznék.

A kisfiú beszédére nem jellemzőek a gyermeknyelvnek tartott szavak, ami természetes is, hiszen a hatéves gyermeknek már fejlett szókincese van. Ám ő is sokszor használja a *nagymama*, *nagypapa* szavakat, melyek gyermeknyelvi eredetűek. A *papa*, *mama*, amely e két szó alapja, azoknak a kisgyermek első artikulált hangjait utánzó szavaknak a sorába tartozik, melyek a gyermekkel először kapcsolatba kerülő személyek, tárgyak, fogalmak megnevezésére szolgálnak. Az ilyenek sok más nyelvben is előfordulnak anélkül, hogy szótörténeti-etimológiai szempontból föltétlen összefüggének egymással. A *papa*, *mama* apát, anyát is jelent, a *nagymama*, *nagypapa* pedig csak a nagyszülőkre vonatkozik.

Gyerekesen játékos szóalkotásra egyetlen példát találtam: „A nagymama a nagypapa kezébe adta a *húspotyolót*; azzal üsse agyon [ti. a halat].” (123. o.) A *húspotyoló* klopfolót jelent, ami mindjárt a következő mondatok egyikéből ki is derül: „A nagypapa felemelte a *klopfolót* és ütött.” (123. o.)

A regényben a nagypapa a család történetét meséli el unokájának, amely mondákból, mítoszokból, népmesékből és a zsidó nép történetéből tevődik össze. A zsidó család történetét mesélve jelentős számban bukkannak fel zsidó műveltségű szók, a vallással kapcsolatosak. Ahhoz, hogy magyarázatot találjunk arra, hogyan tudtak megmaradni e szavak az asszimilálódott zsidóság szóhasználatában, rövid betekintést kell tennünk a zsidó nép történetébe.

A zsidó szemita nép, amely talán Mezopotámiából származik, ahonnan Egyiptomba vándorolt, majd i. e. a 12. század közepén Kánaánba. A diaszpórát megelőzően az ókori Palesztina területén éltek. A zsidó történet korai szakaszáról az Ószövetség tudósít. A zsidók földjét több ókori birodalom igázta le. Az idegen hódítások és többszöri száműzetésük idején is megtartották nyelvi és kulturális különállásukat, amiben nagy szerepe volt monotheista vallásuknak. A babiloni fogság óta az óhébert mint beszélt nyelvet fokozatosan fölváltotta az arámi, a hellén világban pedig a görög. A valódi diaszpóra a középkor évszázadaiban jött létre; a zsidóság nyelvileg és kulturálisan is két ágra szakadt. Az *askenázi* ághoz tartozók Németországban, a Rajna mentén, és Franciaországnak a Rajna vidékkel érintkező területén telepedtek le, s kialakították a jiddis nyelvet. A kereszteshadjáratok (11–13. sz.) alatti üldöztetések hatására továbbvándoroltak, s Lengyelországban, Oroszországban, Litvániában és Ukrajnában telepedtek le (14. sz.). Innen a tizenhetedik században egy részük Nyugat-Európába menekült, és beolvadt a helyi lakosságba. A másik ágat alkotó *szefárd* zsidók főként Spanyolországban, Portugáliában, Franciaországban, Hollandiában, Angliában, Palesztinában és Észak-Afrikában telepedtek le. Az európai államokban a polgári forradalmak idején váltak egyenjogú állampolgárokká. Magyarországon a zsidók emancipációja 1848-ban kezdődött, polgári egyenjogúsításukat 1867-ben iktatták törvényvédelembe, 1895-ben a zsidó vallás ún. bevett vallás lett. Tehát a vallással együtt őrződtek meg szóhasználatukban a héber szavak, történetük a történelem folyamatait tükrözik.

A regénybeli család történetét, amely szinte a bibliai özönvizet követő újjáéledésig visszanyúl, folyamatosan alakította a történelem. A nagypapa elbeszéléséből tudjuk, a család ahhoz a bizonyos askenázi ághoz tartozott: „mi, akik németek voltunk mostanáig, askenázok, így lettünk angolok” (116. o.) Az *askenázi* héber eredetű szó, közép- és kelet-európai, jiddis nyelvű, a középkorban Németországból elszármazott zsidót jelöl az értelmező szótár szerint is.

„A *Misnából* kiolvasható, hogy bűn ez is.” (89. o.) A *Misna* a Talmud alapját képező szövegmagyarázatok összessége, az Ószövetség kora utáni

zsidó műveltségi hagyomány. A héber *rabbi* nemzetközi szó, 'mesterem, tanítóm' megszólító forma. A görög közvetítésével kerül a latinba, ahol mestert, tanítót, törvényt magyarázót, zsidó papot jelöl. A magyarban a zsidó lelkészt nevezzük rabbinak.

A *gáon* nagy tekintélyű zsidó főpap.

A nagypapa egy helyütt így mesél: „Egyszer játszottunk a szederfa alatt és potyogott a szeder és mi kitaláltunk valamit. *Széder* este kivirágzott szederfa!” (77. o.) A *széder* a kovásztalan kenyér ünnepének első két estéjén vacsora keretében történő szertartás a családi asztalnál.

E vacsora a *páskavacsora*. „...aki nem vesz a *páskavacsorából*, bárány helyett és édes kásába mártott keserű fű helyett: halált egyen!” (79.o) A *pászka* szó a vacsora két legfontosabb elemét jelöli: a kenyér helyett süített vékony kovásztalan tésztát, melynek tájnyelvi megfelelője a húsvéti kalács, valamint a húsvéti bárányt, mint ahogy arról a mondat is tanúskodik. A szó végső forrása a héber *pesah*, ill. az arámi *pasha*: 'tavaszi áldozat az Egyiptomból való menekülés emlékére, tavaszi (húsvéti) ünnep'. A magyarba 'húsvét' és 'húsvéti bárány' jelentésben kerülhetett át. A 'kalács, húsvéti kalács' és a 'macesz' jelentés valószínűleg jelentéstapadás eredménye egy *pászkakalács*-, *pászkakenyér-féle* jelzős összetétel alapján.

A nagymama egyik kérdésében fordul elő a már említett *macesz* szó, amely szinonimája a *páskának*, amennyiben a 'kovásztalan kenyér' jelentésre gondolunk. „Maceszt adjak a kávéhoz vagy kalácsot?” (91. o.)

Egy ízben így szól az unokához a tanítás: „Te eleven élő boldogság vagy, aki akkor kap, ha nem kér, akkor élvez, ha nem akar. A *manna* lehull az égről. Vigyázz! Ha akarod, nem hull. Nem várni. Lesni.” (27.o.)

A *manna* a Biblia szerint csodálatos módon az égből hullott eledel. Jórészt az egyházi latinon át került be számos európai nyelvbe. A hétköznapi szóhasználatban mindig valami elérhetetlennek tűnő, épp hiányzó dolgot jelölünk vele, amelynek megszerzéséhez valami felső erő közbenjárása szükséges. A *manna* valószínűleg létező növény, amely a Közel-Kelet pusztáin él, kényszerűségből emberi tápláléknak is megfelel. Latin neve *Aspicilia esculenta*.

A nagypapa beszédében a köznyelvitől eltérő családias, tájnyelvi, régies szóhasználattal is találkozunk.

Régies, ma már igen ritkán hallható szó az *iszák*: „iszákjába tette, hazavitte.” (63. o.) Átalvetőt, tarisznyát jelent. Vándorszó, amelynek végső forrása a kései latin *bisaccum* 'kettős zsák'. A magyarba a bizánci görög megfelelő, vagy esetleg egy nyugati szláv *visák* kerülhetett át.

A *latrina* is ritkán használatos manapság a nyitott illemhely megjelölésére.

A *lesz* jövő idejű létigét egy régies formájában használja a következő mondatban: „Átkozott *leszesz* bejöttödben és átkozott *leszesz* kimentedben.” (72. o.)

Megjelenik a jövő idő kifejezésének még egy régies formája: „Csak halld, amit *mondandó leszek*.” (68.o.)

A köznyelvi *csorog* helyett *csurog*, a *fojtani* helyett *fujtani*, a *miatt* helyett *miján*, az *amelyiknek* helyett *améknék* regionális változat jelenik meg.

A *kóceráj* bizalmas nyelvhasználatban előforduló szó, gúnyos árnyalattal: „A király értem küld, adjam el ezt az ócska *kócerájt*, mert ő már úgyis régen jó titkárt keres.” (112. o.) Gyatra, elhanyagolt kis boltot jelöl itt, de vonatkozhat elhanyagolt műhelyre is. Töve a 'kisiparos, kiskereskedő' jelentésű *kócos*-ból csonkítással nyert *kóc*-. Képzője a *krájléráj*-, *kupleráj*-, *suszteráj*-féle német jövevényszavakból elvont pejoratív árnyalatú *-eráj*.

Pejoratív árnyalatú szó a *pondró* is: „Nézd, te ocsmány *pondró*, hogy én, aki ugyanolyan anyagból vagyok, mégis milyen tökéletes!” (109. o.) Ez tulajdonképpen egyes rovaroknak főleg gyümölcsben vagy más ételneműben élő lárvája. A TESZ. szerint az e jelentéshez kapcsolódó átvitt értelmű használatra a 17. sz. közepétől van példánk: „az o sok illetlenségeiknek *pondroival pasgo* álmodozásaikat.”

A nagymama a jelenben élő, egyszerű gondolkodású, tettekre asszony, kinek nyelvhasználatára jellemző a gazdasági változásokkal érkező, meghonosodott idegen szavak használata, hiszen ő az, aki a városba utazik, aki nem ül taxiba, inkább vonattal utazik, ott találkozik a kalauzzal, vagy más-kor telefonál.

A *taxi* nemzetközi szó, egy 1929-es forrás szerint: taksamérővel ellátott bérautó. A franciából terjedt el, a francia *taximètre* 'taksamérő' szóösszetételből rövidült. Előbb még a bérautóban felszerelt taksamérőt jelölte, majd magát a bérautót. A magyarba elsősorban a németből kerülhetett át.

A *kalauz* feltételezésem ellenére nem egy, a gazdasági fejlődés hozta idegen szó. Elsődleges forrása egy kun vagy besenyő *qilavuz*, *qilayuz* lehetett. Meghonosodásában szerepet játszott az oszmán-török, sőt talán a szerb-horvát is. Az oszmán *kilavuz* útmutatót, vezetőt jelent. A mai magyar jelentés: 'vonaton, villamoson stb. az utasok jegyét kezelő alkalmazott'. Az 1613-ban lejegyzett 'útbaigazítást, tájékoztatást adó könyv', vagy az 1759-ben lejegyzett 'méhkirálynő' jelentésben ma már nem használatos.

A *telefon*, *telefonál* szavak 19. században terjedtek el. Mind a főnév, mind az ige a németből kerülhettek a magyarba. A szócsalád alapja, a *tele-*

fon főnév mesterséges műszóként a franciában keletkezett a görög *téle* 'messze, nagy távolságra' és a *foün* 'hang, beszéd' alapján a francia *télégraphe* mintájára. A *telefonál* a föltehetően korábbi *telefoniroz* képzőcserés módosulataként fogható fel.

A *protézis* a regényben fogakat pótló készítmény, de orvosi szakszóként nemcsak fogakat, hanem eltávolított testrészt, különböző végtagot pótló készítményt is jelöl.

Érdekes a története a *pepita* melléknévnek. Tulajdonnévi eredetű, Pepita de Ortega spanyol táncosnő keresztnevének köznevesülésével keletkezett. A névadás a táncosnő jellegzetes ruhadarabjával: kockás kendőjével kapcsolatos. Pepita de Ortega nagy sikerű európai körútja során 1853-ban Pesten is fellépett. Lehet, hogy a magyar *pepita* német jövevényszó, de az is lehet, hogy magyar fejleményként a *Pepita* személynevet tartalmazó szókapcsolatból vált ki. A *pepita* melléknév tehát apró, sötét és világos kockákból álló minta. A *pepita ruhá*-ból jelentéstapadás révén a *pepita* szó főnévként is használatos.

„Papa, de kérlek vigyázz! össze ne törd az *eternitet!*” (123. o.) – hangzik a nagymama kérése. Az *eternit* építészeti, műszaki szó. A németből terjedt el, mint védjegyzett márkanév. Nemzetközi szóvá lett. Jelentése: 'azbesztbetonból kemény lemezzé sajtolt, tűz- és vízálló építőanyag'. A jelenetből nem derül ki, hogy vajon a padlóról, vagy az ebből az anyagból készült asztalt pótló „bütordarabról” van-e szó.

„A vízből a homlokára *spriccelt.*” (42. o.) A *spriccel* szó első magyar megjelenése egy 1896-os feljegyzésben található 'fröcsköl' jelentésben. Bajor-osztrák eredetű.

A *zsalu* ablakredőnyt jelent. Szintén bajor-osztrák eredetű. Végso forrását a görögig lehet visszavezetni, ahol a forrásszó buzgalmat, féltékenységet jelent. Ezt a latin valamint az újlatin nyelvek vitték tovább. A latin *zelus* szó jelentése 'aggódó, féltékeny', a francia *joloux*-é 'irigy, féltékeny, szerelemféltő', a *jalousie*-é 'buzgalom, féltékenység, ablakredőny, zsalu'. Az érintkezésen alapuló jelentésváltozás (a féltékenység és a lehúzott ablakredőny összefüggése) az olaszban ment végbe, s innen vette át a francia. A németbe a szó a franciából került, de már csak 'ablakredőny' jelentésben. A magyar nyelv innen vette át.

A *zsalugáter* szó jelentése megegyezik a *zsaluéval*: ablakredőny. Bécsi német eredetű. Voltaképpen tautologikus összetétel, hiszen a *schallugatter* német alak előtagja a német *Jalousie* 'ablakredőny' nyelvjárási változata, utótagja a német *Gatter*, melynek jelentése: 'rács, keret, állvány'.

A bemutatottak alapján összegzésképp elmondhatom, Simon Péternek, a gyermeknek a beszédvilága a legegységesebb, legérdekesebb. A három szereplő három különböző beszédvilága jól példázza azt, hogy az egyén szókincsének, szóhasználatának leginkább az életkor, a környezet, a tevékenység, az érdeklődési kör a befolyásoló tényezője.

Irodalom

- Balassa Péter: Nadas Péter, Pozsony, Kalligram, 1997.
Magyar értelmező kéziszótár, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.
A magyar nyelv történeti etimológiai szótára, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.
Akadémiai Kislexikon, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991.
Nadas Péter: Egy családrégény vége, Pécs, Jelenkor, 1983.

SAMU JÁNOS VILMOS

TIEN TAN HADVEZÉR VALÓSÁGA*

*A figura egyetlen lépéséről***A fikció**

A birodalom északi határa mi(sz)tikus hely, egy töredezett tudatforma szaggatott és elérhetetlen referencialitású fiktív kontextusa, ahol a meg-megakadó jelölőfolyamatok a csönd és szegmentálatlan mormolás; a jelentő rendszert aktualizáló esemény görcsös, de kudarcos nekirugaszkodása és a kód terjedő burjánzása, a funkcionális egységek azonosságának földuzzadása közötti határon egyensúlyoznak, és ahol a vigasztalan homály ellenére tűnékeny szívárvány boltozódik és köti össze a földet (Erde), az elgondolható éggel (misztikum; egy strukturált rendszer működésmódjától független és ezért értelmezhetetlen találkozása egy másikkal, amely külsőlegessége révén transzcendens, viszont az érintkezés miatt nyomban elveszíti e jellegét, és a fogalmak összezavarásával dezorientál), tündöklő testéről pedig kétfejű kígyó (mitikum) acsarkodik, ám magányosan, mert az árnykergető pszichotikus éjszaka pereménél még az elátkozott rész (Baudrillard) démonai meg sárkányai is visszafordulnak.

Fönn, északon – a tájékozódás már csak egy helyét és rendeltetését vesztett odvas jel magányos csámborgását jelenti egy összekuszált és elutasító, valaha-volt rendszer felszínén, amely az észak „fönt”ségét a misztikumot kibontó és az orientációs kategóriákat hatástalanító ég jelentéskörébe vonja – egy feltehetőleg elhanyagolt, kissé szétcsúszott és meggömbült örtorony magasodik, széles kilátással a lopva megtett árny/koboldléptek meg fénytelen fekete szelek útjára, amelyeken egyszer, állítólag, „szétömlik a világosság (...) s a fényességnek ebben az ünnepi ragyogásában mindaz látható lesz, ami lehetne. A kopár fák, a sziszegő homokkal és fekete kövekkel fedett dombhátak, az üres kutak, a megroggyant házak, a paloták roncsai és a díszkertek ezen a reggelen étellel telnek meg, (...) ám ennek hinni mégsem szabad, mert egyetlen rizsszem sem igaz, csak az lehetne.”¹ Mindazonáltal e napnak még a lehetősége sem érkezett el, és bár a körülmények különös-furcsa alakulása révén, hosszadalmas és számos esemény után idevetődött

* Mentorálta Faragó Kornélia

Tien Tan hadvezér – aki egyébként egyetlen lépcsőfokkal a föld fölött álldogál a torony bejáratánál, és szája szegletében finom mosoly játszik – a legmegfelelőbb életúttal rendelkezik e lehetőség színes-kaleidoszkopikus, viszont természetesen időleges megnyitásához, egyelőre még türelemmel kell lennünk, mert a személynévi és textuális ontikumú hadvezér diszpozíciója (Befindlichkeit) hozzáférhetetlen.

Nem csak arról van szó, hogy a hozzá kötődő történet (histoire) és elbeszélés (récit) korelációjából kiemelkedő kétes érvényű narráció² a megidézett ponton még nem érkezett el addig a reggelig, amikor TienTan „arra ébredt, hogy forró a szemöldöke”³, és „látta gyermekeit az udvaron golyózni, látta, hogyan kefélik le kedvenc lovát a szolgák, látta rózsákkal, liliummal és lótuszvirággal ékes díszkertjét, roskadozó gyümölcsfáit, a kovácsműhelyt, hol a vértjét kalapálták éppen.”⁴, hiszen „másnap reggel még mindig őrtornya legalsó lépcsőfokán állt”⁵, tehát akár a derűs ígéretnap után is lehetnénk, hanem azokról az idővonatkozásokról és előzetességstruktúrával kapcsolatos nehézségekről, amelyek egy műfajtipológiailag novellának minősíthető értelemelrendeződés objektivitásával és interpretatorikus kibontakozásával/létével kapcsolatosak. Tien Tan száműzetés értékű utolsó feladatának teljesítése közben a homályt, a csöndet és a megvalósulatlanságot méri a birodalom legutolsó megnevezhető helyén; elfelejt beszélni, majd újra megtanul, elfelejti kicsoda, aztán újrateremti magát, mindazt, ami körülötte van, meg amiben reménykedik – a fényességes napot is –, az eszközei számára tagolhatatlan zord világra meredve *elképzeli*, és ebben a képzeletben alkalmasint jóval több helyet kap a változás és elmozdulás – az újra elgondolt Én elérhetlenné, sőt értelmetlenné teszi az elfelejtettet, amely így nem tekinthető eredetinek, hiszen ahol a kitörlés egyszer lehetséges, ott akárhányszor előfordulhat, és visszaigazolhatatlan, hogy hány ízben ment végbe –, a bizonytalanság és temporális transzformáció, az ontikum epifenomenális karaktereinek váltakozása, mint az integratív, akkumulálódó egységek vizsgálható szerkezetei.

Az elbeszélés (récit) vonatkozó tartalmainak egymásutánja, amelyek rekonstrukciójával adósak vagyunk, és amelyre a nehézségeink is vonatkoznak, a narráció fikcionális teljesítményének a működésmódját karakterizálják, ahol a nyelv egységeiből vett valós jelek és előfordulásuk környezetének dekomponálása, valamint a valóság mint jel – Wolfgang Iser-i értelemben vett – megismétlése az imaginatív szféra megnyitását szolgálja. A valós jel *A fikcionálás aktusainak*⁶ „reális”-a mint „azoknak a diszkurzusoknak a sokfélesége, amelyekre nézve az írónak a szöveg általi világhoz for-

dulása érvényesül”⁷ egy vonatkoztatási mező eleme, és amennyiben az ismétlésnek tárgya, a dekomponálási műveletnek támadáspontja lehet, érzékelhetőséget előfeltételez, ami megerősíti valamilyen formájú jel mivoltát már a fikcionálást megelőzőleg is.

Az érzékelhetőség átfogó struktúrája, a megalapozó előnyelv tehát, amelyben mind a kialakuló fikcionális, mind az „adott” reális jelentéskohérenca belefoglaltatik (az, amit külvilágnak nevezhetnénk, de amelyet ha megnevezünk, szövegbe kerül és nyomban textuális lesz, és amelyet másként mint szövegszerűen, másként mint a nyelven keresztül nem érhetünk el, úgyhogy a megragadására Heidegger Rede-fogalma talán a legalkalmasabb, mint egy olyan tagolatlan előnyelv, amelyet a nyelv artikulál) és a maga helyén fejt ki sajátos hatását, nem dekomponálódik, és nem is konfrontálódik egy eltérő jellegű (imaginárius) rendszerrel (a világhoz/valósághoz hozzátartozik az a fikcionális szerkesztmény is, amelyet belőle/benne előállítunk), hanem a nevezett elemek révén egészen egyszerűen csupán megvalósul és természetének megfelelően létezik. Ez a lét összetett és temporális, nem létezőkből összeálló (természetesen heideggeri értelemben vett létezőkből, statikus, előfeltételezett ontikus létmódokból), de inkább ontologikus (az egyedi megvalósult létezők helyett a mindig éppen megvalósuló Létre koncentráló), és ha a kauzális determinizmus szabályai esetleg érvényesek vele kapcsolatosan (a szubjektum és objektum kettéosztottságával számoló kartézianus gondolkodásmód szerint, amelyben az okozatiságnak valóság- és igazságkonstituáló szerepe van, és amelyben a lét objektumszerű pl. szövegobjektum), akkor az az akut módon kialakuló kauzális értelem önállításának (jelenlétének, annak a ténynek, hogy ez az értelem kialakul és így létté lesz, pl.létrehozunk egy strukturalista interpretációt), és eme állítás tartamszerűségének köszönhető (az értelem mindig a megértésben megvalósuló léte időben-lét, a strukturalista interpretáció és „igazságai” addig érvényesek amíg aktualizáljuk őket). A „fikcionális szöveg a valóságra vonatkozik ugyan, de nem merül ki annak jelölésében, (...) kieszközli az életvilágbeli valóság visszatérését a szövegben, és épp ebben az ismétlésben kölcsönöz alakot az imagináriusnak, miáltal a megismételt realitás jellé, az imaginárius pedig az ezáltal jelöltek elképzelhetőségévé alakul.”⁸ Amikor a fikcionálás aktusában a reális elemek az imaginárius referenciátlanságába emelkednek, miközben az imaginárius, mely „úgy jelenik meg tapasztalatainkban mint diffúz, formátlan, rögzítetlen és tárgyreferencia nélküli dolog”⁹, amely azonban „különbözik a fantazmáktól, projekcióktól és a nappali álmoktól”¹⁰, úgyhogy a határátlépési aktusokban történő koncentrá-

ciója „a diffúztól a meghatározott felé vezet”¹¹, a kialakuló affirmáció az elbeszélés (récit) szintje helyett a narrációjét idézi meg. Az elért narráció egy-egy lényegű az érzékelt imaginárius eseményével, és az iseri határátlépési aktusokat és kifeszülő viszonyaik fönntartó pólusait, a realist és imaginatívát, a fikcionalizáló szelekció révén kialakult megismételt jelszerű valóságot meg annak perspektivikus aktualizáltját, a kívül maradt környezeti rendszert homogenizálja, és fölfüggeszti a megkülönböztetést. A narráció mindig az említett előnyelv szintjén mozog, annak valamilyen módozatú megvalósulását jelenti – az előnyelv, még egyszer mondjuk, nem valamiféle tartály, vagy előzetesen létező entitás, hanem az a változó Lét, amely csak a megvalósulásban, a heideggeri értelemben vett ontológiai megértés révén bontakozik ki – és annak valamennyi predikátumát hordozza. Amikor az imaginárius kiépül, a fikcionális szöveg kibontakozik, úgy maga is ennek az előnyelvnek mintegy azonnal a részévé válik, hasonlóképpen ahhoz a valósághoz (reális), amelynek elemeit a szövegbe emelve jellé avatja, és így mindkettő egyazon entitás ontológiai történésebe foglalódik, tehát elkülöníthetetlen lesz/homogenizálódik. A szöveg ilyen módon elveszíti a térszerűség attribútumait, hogy tágabb vagy szűkebb értelemhelye egy átfogó ontológiai történéés részeként kinetizálódjék.

A hadvezér pozíciója – mint már említettük –, nem csak a roppant türelmet igénylő kontemplatív ácsorgás miatt olyan jelentős és kényes, hanem mert a vázolt mechanizmus/folyamat – a reális szelektív imagináriusba fordulása és az összerendezett imaginárius kialakította affirmáció a vonatkozási mezőként kirekesztett valós elemek kívülállását megszüntetve alakul – egyik súlypontját jelenti.

Tien Tan hadvezér világföltáró/fönntartó fikcionáló produkciója a befogadó ontológiai fedezetére alapozva a beindított narráció egy sematikus terében megismétli – *megismételné*, ha az imént nem éppen ez bizonyult volna ellentmondásosnak! – az elképzelt/hető fölnyitását, és minthogy az eseménytermészet homogenizációja megszünteti a logikai-szemantikai szinteket, az opponáló (esetleg kívül álló) struktúrák elemezhetőségét, saját magát és saját narrációját foglalja diszkurzusba.

A szöveg tartalmi egységeit követve – ha fölsorolható/stabil mivoltuktól nem tekintünk el mindjárt a kezdetekkor –, ez a következőképp néz ki:

A fikcionális szövegen belüli viszonyba állításnak van egy szintje, „ahol az irodalmi szövegben a már meghatározott szemantikai terek szerveződnek meg (...) E szerveződésből szövegen belüli vonatkozási mezők képződnek, melyek a szövegbe betokozódott elemek viszonyba állításán alapulnak.”¹²

A vizsgált szövegben öt efféle szemantikai teret illetve tartalmi egységet különíthetünk el Tien Tan küldetéseinek helyszínei szerint.

I. „Tien Tan hadvezér bámulta a vékony derekú, ferdén nőtt fát, a lombján átszűrődő selyemzöld fényt, és nem mozdult. S ekkor mintha végigsimítottak volna az arcán. Már nem látta a fát, a foltos törzset, a lombzat fény áztatta selymét, csupán egy levelet látott a fából. A levélke ezüstösen didergett verébláb vastagságú szárán. Tien Tan bólított, s az oldalánál toporgó alvezéréhez fordult.

Aki mozdul és aki mozdulatlan, mondta.

Az alvezér sápadtan hallgatott.

Hiszen végül alászáll mind, szólt újra Tien Tan.

(...)

Aki mozdul, hová mozdul, kérdezte.”¹³

Aztán kiadja a parancsot, és a birodalom legkiválóbb harcosait számláló serege, összhangban az alvezér rossz előérzetével (hegy nagyságú alvó sárkányokkal álmodott) vesztés csatába indul: a szurdokba alágörgő kövek meg az ellenség elpusztítják mindahány katonát, de a vezér megmenekül, és miközben az égen vijjogva köröznek a madarak, titokzatosan mosolyog.

II. A császári kegyelem után „a keleti partokra indult, hol kalózzok fosztogatták a kikötőket, gyerekeket raboltak, és meglékeltek a kereskedők hajóit.”¹⁴ A csönd a ragyogás és töprenkedés nominalisztikus kalandja után – mintha a jelentés kiszóródása az univerzálék széthullásával kezdődne, az általános megkérdőjeleződése után a levél nem tud szinekdochikus szerkezetbe rendeződni fájával –, a hadvezér az ég aranyos csillámain furdetű tengeret bámulja. „A legfőbb jóság olyan, mint a víz, jutottak eszébe a Mester szavai.”¹⁵ A Mester természetesen Lao-ce, aki még ilyeneket is mond: „a víz jósága (san) az, hogy hasznára van minden létezőnek, anélkül, hogy küzdene”¹⁶, meg hogy „az igazán jó (hadvezér) (...) nem vetemedik arra, hogy erőszakot alkalmazzon”¹⁷. Tien Tan ezt a csatát is elveszíti, de szándékai – merjük-e gondolni? – összhangban vannak a hajói legénységére vihart küldő égiekével, mert újabb megmenekülése után „úgy lépett a tengeri hulladéktól mocskos parti fövényre, hogy arcán földöntúli mosoly tükröződött.”¹⁸

III. A nője rabszolga, a magvát kiirtották, és a telepen, ahol nőket őriz, szürke felhők takarják az eget, majd hetekig tartó pizskos eső szakad. A (né-

melykor) megbomlott elméjű törvényen kívüli nők elzártan és fegyelemben éltek, amíg őrzőjük, aki „olyan egyedül érezte magát mint soha még”¹⁹, ismét kudarcot nem vallot, és nem érkezett meg az áthelyezési parancs.

A gyűrött arcú fáradt-elgyötört vezér mosolyogva kilovagolt a telep kapuján. „Nem kellett hátranéznie, hogy tudja, éhes lángok csapnak föl a telepről, ahol tiltva volt a születés, mégis szülni kezdtek a nők.”²⁰

IV. „Egyszeriben arra jött rá, nem ő őrzi a könyveket, hanem a könyvek vigyázzák őt.”²¹ „Kifestett cserépedények, teknőchéjak és lapockacsontok, versekkel összekarcolt bronzlemezek ezrei alatt roskadoztak a polcok. Por szitált fényesen. A jóscsontokon a birodalom titokzatos helyeinek a nevei ragyogtak. Akadtak a gyűjteményben viharkönyvek is. (...) a viharkönyv íródhat villám által, a mennydörgést fordíthatják emberi szavakra, s a fémhúrok erejével alázuhogó tavaszi zápor is könyvet ír sziklahátakba.”²²

Árulás történik, a sebhelyes arcú szolgálja a csupán mosolygó ura elől a fővárosba menekül néhány viharkönyvvel; sárkányok hangjától visszhangzik az ég, vad szelek tombolnak.

Az áthelyezési paranccsal érkező futár az északi határról beszél.

V. Az utolsó egységet ismerjük, mivel egy igen problémás helyénél csatlakoztunk a szövegre.

A vezér az utolsó lépcsőfokon áll, nem lép le a földre, csak elképzeli, ami nem igaz, de az lehetne.

A befogadói pozíció szövegaktualizáló részvétele az eseménytermészeti értelemmegnyílások temporális változásának keretként (az egzisztenciál-ontológia egyik alap gondolata; a jelentés/értelem a megértés eseménye, amelynek során a Lét tárul föl mint változó, eme változást az idő természete diktálja) a folyó interpretációban az V. egység egy jelentősnek tűnő mozzanatát állítja, amely diszkurzusba foglalásának egész időszelét elfoglalja. Minthogy a szöveg objektivitása, a lehetséges vonatkoztatási mezőktől való elkülönítése éppúgy lehetetlen (amint aktualizáljuk értelmét a történő előnyelv részévé lesz, amely nem főnnálló, hanem az elemei működése révén kialakuló; maga ad létet az elemeknek, miközben azok főnntartják), mint egy tetszőleges értelmezői vagy csupán befogadói (érzékelői) hatástól függetlenített vizsgálata (a Lét tere a heideggeri ontológiai megértés), a korpuszába mindaz beletartozik, ami kibontásának feltételeként/körülményeként/eszközöként szerepel, vagyis a történő affirmáció egész jelrepertoárja.

Az V. rész fikcionalizáló helyzete visszaul a megelőző egységek tartalmaira, amelyeket potenciálisan a saját produkciójaként tételez, és a narráció hatásmechanizmusait magába foglalva gyakorlatilag tulajdon alapjait bizonytalanítja el. A fikcióban megmunkált valóságszegmentumok – nevezzük őket inkább nyelvi tereknek – viszonyba állítása²³, a megtaláltatásuk kontextusától való leválasztás és eme szelekció révén történő jelszerűsítés, amely a velük kapcsolatos természetes beállítódások fölfüggesztését eredményezi, valamint a kiépülő imagináriusban való kombinációjuk révén egy új szintagmatikát állít föl²⁴, a viszonyítottak főntebb említett homogenizációja miatt *közvetlenül* épül a narrációba. Mindaz tehát, ami megelőzi és előtörténetét képezi a vizsgált pillanatnak, voltaképp folyománnyá válik, amely egy szignifikációs körpályán mozogva újra és újra eléri az elbeszélés vonatkozó pontjait, hogy utólagosan építse ki saját elindítóját/okát, és ez a keringés ráadásul maga a narráció mint az interpretáció függvénye. Ez a sajátos jelölőmozgás a szöveg mélyén olyan tartalmi egységeket jár végig, amelyek – egyébként igazodva a homogenizációs esemény időbeliségéhez – a belőlük kibontakozó értelem révén elveszítik megformált identitásukat – a négy szemantikai tér előbb elvezet az ötödikhez, majd ott megalapozóból következménnyé lesz –, majd az illetén inkonzisztenciából következő restrukturálódás változó, a tájékozódás céljaira alighanem alkalmatlan koordinátáivá válnak. Az eredeti struktúra föltárása reménytelen – éppúgy értelmetlen mint Tien Tan eredeti énje –, mert a viszonyított szemantikai terrek határátlépő aktusa, valamint a még a belső kombinációt is képlékennyé tevő identitásmódosulás nyelvileg megjeleníthetetlen – épphogy a nyelvi megjelenítést mint elcsúszó folyamatot jelenti! –, úgyhogy a tériesítési eljárásoknak mindig ellenálló szövegtörténés önnön időlegesen – vagy bizonyos értelemalakulásokban: – objektumként megjelenő alapját, fakticitását, abban a kommunikálhatatlan eseményben találja meg, amely összefügg Tien Tan utolsó küldetésével, de amelyről azt mondja „szót nem találtam rá, (...) és nem tudom mi az.”²⁵

Egy külső struktúra, a mindig-előzetes jeleket rakosgató Idő hatol a császár képzeletbeli birodalmának szerkezetébe, és ellehetetleníti Tien Tan hadvezér világának (Welt) elbeszélhetőségét: az interiorizál(hat)atlan jelek testisége, a kifejezés szubsztrátumának transzcendentális bizonytalanság-tényezője, amiként a mitikus tudatformák történetyszerű titokműködése, vagy a Tao végtelenjének-megnevezhetetlenjének nyomasztó birtoklása, ráereszkedik az északi határkörnyékre, száműzött figuránk pedig – akinek taoista

megközelítését egy jelentékenyebb elrejttség esemény föltárása érdekében, meg a textuális/teremtett mivoltából ez esetben okvetlenül következő ellentmondások miatt mellőztük – makacsul ragaszkodik lépcsőfokához²⁶, amely az önmagára ébredő artikulált/koncentrált ontológiai (szöveg)értelem előfeltétele, a föld (Erde) fölött tartja.

A lépcsőn

Ha a négy egység egymásutánját az őrtorony lét-pillanatának önállítása-ként, mind az egymásrakövetkezés, mind pedig a fönntartó-fönntartott viszony fölbomlásaként értelmezzük, úgy a fölbomlás mint a narrációvá/ba alakulás ontológiai mechanizmusa a IV. egységben jut diadalra/megfelelő előzetesség-struktúrához, hiszen ott a valóság minden egyes elemének megtapasztalása alkotott/képzeltbeli jeleket előfeltételez, amelyek létmódja a továbbiakban az egész szövegre is rátelepszik. És természetesen nemcsak azért, mert a szöveg az értelmezés középponti kategóriáját képező tartalom-egység fakticitásának határosványa, hanem a következők miatt is:

Az V. egység hátralévő részében, az igazságos, pragmatikus és rendkívül kimért – gyaníthatóan konfucionista – császár, aki indulatait ellenőrzendő fűrjtojáást tart jobbjában, meglátogatja a hadvezért és miután az nem talál szót arra, amit őriz, meg ennél fogva nem is tudja odaajándékozni, kampós botjával a *földet* ütögetve visszaparancsolná eredeti posztjába. „De Tien Tan hadvezér csak állt mozdulatlanul az őrtornya legalsó fokán.”, és bár néhány sorral korábban megértette, hogy nem álmodik, a császár valódi, az északi világ törvényei továbbra is érvényesek.

A kibontakozó narrációban, a szubjektív participáció aleatorikus eseménye az önteremtő physis spontaneitását a megalkotottság (esetünkben fikció-teremtés) irányába mozdítja el, ami a hermeneutikai-ontológiai megértésnek az alapját a földet (Erde) is megidézi. A szöveg utal az elrejttségre és benne (Heidegger művészetfilozófiáját tekintve) az önteremtő természet, a physis alkotottként/befogadottként (a megalkotás voltaképp megértés) jelenik meg, és föltárulhat. Eme föltárultság pedig a földre vonatkozik, ahová – mint Heidegger mondja –, minden kibomló kibomlása kibomlasként visszanyúlik A föld megjelenése, ami a világ (Welt) kibomlásával mint az elrejtett elrejttségének fölismerésével történik, a végeérhetetlen hermeneutikus folyamat fönntartója, amennyiben a világ értelemartikuláló világlása éppen a föld elrejttségét állítja. Ilyeténképp a világban a föld, a földön a világ mutatkozik meg, amely ha eléri tulajdon földre vonatkoztatottságát – itt „a föld elrejtőként van jelen”²⁷ – úgy az aletheiában megmutakozó

physis egy újabb elrejtettséghez érkezik és a dinamizált kibomlás folytatódhat/továbbléphet.

Amiként ha a nietzschei értelemben vett kockadobást szemléljük: a két elkülönülő táblán (Égen és Földön) lejátszódó esemény, amely egyszerre zár le és nyit föl, hallgattat el és biztat beszédre, állítja a változást és a változás létét, egymásra irányul – amikor a *földön* a magasba dobjuk a kockákat az eget, és a véletlent/pluralitást idézzük meg, amikor meg lefelé hullanak a kockák és végcélként a stabilizáló földet jelölik meg, az *égen* vannak! –, és természetüket csak a másikban találják meg.

A Tien Tan hadvezér elbeszéléseként megjelenített világ, amely a narráció homogenizációs és aleatorikus tendenciáiból kifolyólag a fikcióba koncentrálódik, tulajdon érvényességét csak abban az esetben tudja fönntartani, ha a császárt is a maga (Welt) részeként jeleníti meg, vagyis ha az a világ/ön/szövegteremtő lépcsőfoki álldogálás után megjelenve, mégiscsak álmoknak bizonyul. És Tien Tan alighanem evégből nem érinti a földet sem most, sem korábban – a vele megtörténő események a Változások könyvének (Ji-king) trigrammái által megjelenített természeti erők jelentéseit felhasználva építkeznek (az I. egységben a hegy, az ég; a II.-ban a tenger, az ég; a III.-ban az eső, a tűz; a IV.-ben a mennydörgés, a szél, az eső; az utolsóban a föld), és így ha eltekintünk is az értelemzői csomópont a tartalmat imaginativizáló kiindulásától, a földolgozott szemantikai egységek a referenciájukra kiható jelentős szimbolikus teherrel jelentkeznek, és nem bomlasztják az imagináriust –, hanem óvja az éppen folyó szöveg keretében érzékelt aletheiát.

A császár szellem-lény, amíg Tien Tan a lépcsőn áll. A kockadobásnak két aspektusa van: az elsőben (Ég) a forgó-repülő kocka a véletlent, meghatározatlanságot affirmálja, amelyben a kötetlen fikció is szárnyalhat, de természetesen a földre vonatkozva, a másodikban pedig (Föld) a szükségszerűség/tagoltságot erdményezi, és bár ezzel a következő dobás is lehetővé válik – a kikristályosodó valóságdarab, a dobás értéke a fikcionálás aktusának megmunkálандó/viszonyba állítandó alapja –, lényegében véglegesít egy mozgássort – értelemeseményt.

Egyszer egy uralkodó egy tükröt és egy maszkot ajándékozott a költőnek, aki titkos szavakat rebegett a fülébe, majd odahagyva mindenét az őratoronyéhoz hasonló vidékre vándorolt, és alattvalói nem látták többet. Tien Tan ismeri a titkos szót, amelynek nyomán, minthogy a narráció és imaginárius kibogozhatatlanul egymásba fonódnak és a világ meg a dolgok közötti különbségtevéből (Unter-Schied) fölszakadó nyelv folyamával a

csend meg valamiféle nyugalom irányában sodródni, egy szövevényes, uralhatatlan-ontologikus és személytelen értelem kilobbanó világába, amely éppen a megvalósulás révén (a kocka a földre hull, a dobás újra lehetséges!) vonul vissza a physis elől, és rögzült ontikus létező helyett változó aletheiává lesz, nos szóval ismeri a titkos formulát, és amikor az interpretáció eléri tulajdon lehetőségeit – az összecsomósodó narráció egy pillanatra fölfénylik! –, tudja mit kell tennie.

A hadvezér mosolyog, és most már a földre lép.

Jegyzetek

- 1 Darvasi László: Tien Tan hadvezér. In: Jelenkor 2000/10 (a továbbiakban Jelenkor), 968–969.o.
- 2 Gérarde Genette: Az elbeszélő diszkurzus. In: Az irodalom elméletei I. Pécs, Jelenkor Kiadó, 1966. 61–63.o.
- 3 Jelenkor, 969.o.
- 4 Uo.
- 5 Uo.
- 6 Wolfgang Iser: A fikcionálás aktusai. In: Az irodalom elméletei IV. Pécs, Jelenkor Kiadó, 1996. 61–63.o.
- 7 I.m. 53.o. 2. lábjegyzet
- 8 I.m. 53.o.
- 9 I.m. 54.o.
- 10 Uo.
- 11 I.m. 55.o.
- 12 I.m. 64.o.
- 13 Jelenkor, 965.o.
- 14 Jelenkor, 966.o.
- 15 Uo.
- 16 Lao-ce: Tao Te King. Budapest, Tercium Kiadó, 1994. 112.o.
- 17 uo. 113.o
- 18 Jelenkor, 966.o.
- 19 Jelenkor, 967.o
- 20 Uo.
- 21 Jelenkor, 968.o.
- 22 Uo.
- 23 Wolfgang Iser: A fikcionálás aktusai. In: Az irodalom elméletei IV. Pécs, Jelenkor Kiadó, 1996. 56–60.o.
- 24 I.m. 60–62.o
- 25 Jelenkor, 969.o
- 26 „Tien Tan hadvezér csak állt mozdulatlanul az őrtornya legalsó fokán.”, Jelenkor, 969.o.
- 27 Martin Heidegger: A műalkotás eredete. Budapest, Európa Kiadó, 1988. 70.o.

A TANSZÉK ÉLETÉBŐL

A MAGYAR TANSZÉK TANÁRAI ÉS MUNKATÁRSAI

1. Dr. Bagi Ferenc, rendkívüli egyetemi tanár
(A magyar nyelv és irodalom tanításának módszertana,
Mai magyar nyelv) – október 1-től nyugalmazott egyetemi rendes tanár
2. Dr. Balázs Mihály, egyetemi tanár, Szeged
(Régi magyar irodalom)
3. Dr. Bányai János, egyetemi rendes tanár, tanszékvezető
(Irodalomelmélet, Esztétikatörténet)
4. Dr. Csáky S. Piroska, egyetemi rendes tanár
(Szakirodalmi tájékoztató, Könyvtárтан)
5. Dr. Gerold László, egyetemi rendes tanár
(A XIX. század magyar irodalma, Dramaturgia)
6. Dr. Göncz Lajos, egyetemi rendes tanár
(Pszichológia, Pszicholingvisztika)
7. Dr. Jung Károly, egyetemi rendes tanár
(Népköltészet, Etnológia)
8. Dr. Káich Katalin, egyetemi rendes tanár
(A magyar nép története, Művelődéstörténet)
9. Dr. Láncz Irén, egyetemi rendes tanár
(Bevezetés az általános és magyar nyelvészetbe)
10. Dr. Molnár Csikós László, egyetemi rendes tanár
(Fonetika, Mondattan)
11. Dr. Papp György, egyetemi rendes tanár
(Nyelvművelés és helyesírás, Kontrasztív nyelvészet)
12. Dr. Rajsli Ilona, egyetemi rendes tanár
(A magyar nyelv története, Dialektológia)
13. Dr. Utsi Csaba, egyetemi rendes tanár
(A XX. század magyar irodalma)
14. Dr. Andrić Edit, egyetemi rendkívüli tanár
(Mai magyar nyelv, A magyar mint idegen nyelv)
15. Dr. Csányi Erzsébet, egyetemi rendkívüli tanár
(Világirodalom)
16. Dr. Cseh Márta, egyetemi rendkívüli tanár
(Szókészlettan és alaktan, Mai magyar nyelv)
17. Dr. Losoncz Alpár, egyetemi rendkívüli tanár
(Filozófia)

18. Dr. Faragó Kornélia, docens
(Irodalomelmélet)
19. Dr. Harkai Vass Éva, docens
(A XX. század magyar irodalma)
20. Dr. Hózsá Éva, docens
(A jugoszláviai magyar irodalom története,
A délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok története)
21. Dr. Katonai Edit, docens
(Nyelvművelés és helyesírás, Mondattan)
22. Bence Erika mgr., asszisztens
(A XIX. század magyar irodalma)
23. Ispánovics Csapó Julianna mgr., asszisztens
(Szakirodalmi tájékoztató)
24. Pásztor Kicsi Mária mgr., asszisztens
(Fonetika, Mai magyar nyelv)
25. Utasi Csilla mgr., asszisztens
(Régi magyar irodalom)
26. Futó Hargita, asszisztens-gyakornok
(A magyar nyelv és irodalom tanításának módszertana)
27. Csorba Béla, lektor
(Mai magyar nyelv)
28. Dr. Danyi Magdolna, szakmunkatárs
29. Móricz Tünde, könyvtáros
30. Milánovics Valéria, titkárnő

A TANSZÉK HALLGATÓI a 2003/2004-as tanévben

I. év

1. Balogh Adrienn	17. Majlát Ágota
2. Blahó Emerencia	18. Molnár Gábor Judit
3. Boldizsár Renáta	19. Novák Anikó
4. Crnkovity Gabriella	20. Nyíregyházi Elvira
5. Dékány Anita	21. Ördög Mónika
6. Dulka Gyöngyi	22. Palásti Andrea
7. Fekete Ágnes	23. Papp Melinda

8. Garai Zsófia
9. Gombár Judit
10. Gyurcsik Róbert
11. Hajnal Anna
12. Huszák Zoltán
13. Jenei D. Tamara
14. Joó Renáta
15. Kovács Ágnes
16. Laskovity Ervin

24. Samu Barbara
25. Sári Orsolya
26. Seffer Róbert
27. Szakács Áron
28. Szungyi Erika
29. Tarkó Lilla
30. Tóth Anita
31. Túri Gabriella

II. év

1. Báлинд Éva
2. Bartók Rudolf
3. Bazsó Ágnes
4. Berta Hermina
5. Csőke Csilla
6. Hugyik Ella
7. Kormos Ferenc
8. Kószó Krisztina
9. Kulhanek Edina
10. Lénárd Róbert
11. Lennert Ágota
12. Linder Emese

13. Munkás Melinda
14. Parti Andrea
15. Rice Ágota
16. Szecsei Kamilla
17. Szeli Ágnes
18. Sutus Áron
19. Táborosi Margaréta
20. Tápai Renáta
21. Tóth Klára
22. Urbán Zsuzsanna
23. Vangner László
24. Vörös Beáta

III. év

1. Beke Ottó
2. Bese Tímea
3. Bordás Tímea
4. Dudás Diana
5. Fehér Ábel Andrea
6. Fekete Szuzanna
7. Ferenc Hajnalka
8. Hevér Edit
9. Horvát Hilda
10. Hugyik Richárd
11. Huszár Gabriella

18. Lenkes László
19. Lipót Georgina
20. Lőrinc Natália
21. Máriás Endre
22. Mucsi Katalin
23. Orovec Krisztina
24. Pásztor Ágnes
25. Rác Teodóra
26. Szabó Edit
27. Szabó Szilvia
28. Szakács Patricia

12. Jenei Klementina
13. Klemm Katalin
14. Kovács Hanna
15. Krizsán Mónika
16. Lajkó Sára
17. Laki Boglárka

29. Sirbik Attila
30. Török Arnold
31. Vajda Lajos
32. Vastag Enikő
33. Virág Árpád
34. Viszmeg Adriána

IV. év

1. Erdélyi Zsuzsanna
2. Faragó Szilvia
3. Gombos Ildikó
4. Hicsik Dóra
5. Holló Karolina

6. Klajner Vilma
7. Papp Anita
8. Szücs Zsuzsanna
9. Tornai Erika

Abszolvensek

1. Bilicki Renáta
2. Burány Hajnalka
3. Dudás Viola
4. Gluvakov Lenke
5. Meoželj Sonja
6. Nagy Kornélia

7. Orosz Jázminka
8. Pastyik Edit
9. Pintér Andrea
10. Samu János
11. Varmuzsa Ildikó

III. fokozat

I. év

1. Mackó Zsuzsa
2. Molnár Márta
3. Kovács Rác Eleonóra

II. év

1. Kecsenovics Szabó Dóra
2. Kormányos Katona Gyöngyi

Diplomáltak

1. Cigura Mónika („Méregből és mézből összeszűrve”)
2. Pandurcsek Bettina (Csokonai: A Háfiz sírhalma)

Tudományos tanácskozások

Nyelvészkonferencia

December 2-án és 3-án rendeztük meg a X. Egyetemi Nyelvészeti Napokat. A tudományos tanácskozáson a tanszék tanárai és munkatársai mellett magyarországi nyelvészek is résztvettek: Antalné Szabó Ágnes A helyesírási készségek felmérésének, befolyásolásának időszerű gondjai és Zelliger Erzsébet A Vajdaság tarka magyar nyelvjárási képe és ennek következményei címmel tartott előadást. A hazai kutatók közül Mikes Melánia és Bálizs Jutka A környezeti magyar nyelv elsajátítása a korai gyermekkorban című előadást tartotta, és résztvett a tanácskozáson Kormányos Katona Gyöngyi is A bizalmas stílusú szavak terjedése a mai magyar köznyelvben című előadással.

A tanácskozás második napján a tanszék tanárai és munkatársai beszámolót tartottak projektumi kutatásaikról:

Andrić Edit: A birtokviszony kifejezése a magyar és a szerb nyelvben

Bagi Ferenc: A magyar szavak fonetikája és fonológiája

Cseh Márta: A magyar–szerb nagyszótár folyamatban levő munkálatairól

Katona Edit: A mozzanatosság kifejezése a szerb és magyar igéknél

Láncz Irén: A szándékok és szándéktulajdonítás a megnyilatkozásokban (Dialóguselemzések)

Molnár Csikós László: Régi szavak megújítása

Papp György: A tartalmi-stilisztikai kompenzálás a szerb–magyar viszonylatú műfordításban

Pásztor Kicsi Mária: Az aktuális tagolás kutatásának terminológiai kérdései

Rajslí Ilona: Nyelviattitűd-vizsgálatok

Hallgatóink tudományos tanácskozásokon

A Rákóczi-szabadságharc történelmi és irodalomtörténeti jelentősége különös tekintettel a mai Vajdaságra címmel november 22-én Újvidéken a Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság szervezésében rendezett tudományos tanácskozáson két hallgatónk tartott előadást:

Herbut Anikó: Mikszáth Kálmán Fekete város című regénye és Rákóczi Ferenc

Hicsik Dóra: Bottyán generális, avagy a vidéki tanár esete a Rákóczi-szabadságharccal.

A X. Egyetemi Nyelvészeti Napokon, mely december 2-án és 3-án volt a tanszéken, négy nyelvészeti szakosodású hallgató tartott előadást:

Ferenc Hajnalka: Beszédvilágok Nádas Péter Egy családrégény vége c. művében

Laki Boglárka: A vajdasági magyar diáknyelv jellemzői egy pacseri kérdőíves vizsgálat alapján

Miklós Csongor: Ellenőrző szóeredet-vizsgálat a Magyar Szófejtő Szótár anyagán

Nagy Kornélia: Bemondóink beszédjellemzőiről.

Tanítók és magyartanárok továbbképzése

Április 25-én a tanítók és a magyartanárok számára tartott szemináriumon, amelyet a tanszék és az Újvidéki Módszertani Központ szervezett, a következő előadások hangzottak el:

Bányai János: Márai Sándor és Kertész Imre

Harkai Vass Éva: Kultusz és interpretáció (József Attila: Harmatocska)

Hózsa Éva: Szövegértés és szövegértelmezés az általános iskolában

Káich Katalin: Az elő- és ősmagyar kor művelődéstörténete

Láncz Irén: Az új magyar nyelvi tantervről

Emelt szintű képzés gimnáziumok számára

A tanév folyamán a tanszék emelt szintű oktatást szervez a Vajdaság három gimnáziumában. A tanárok és munkatársak az újvidéki Svetozar Marković Gimnázium, a topolyai Dositej Obradović Gimnázium és az óbecsei Gimnázium tanulói számára tartottak előadást.

Előadások és tanárok

Dositej Obradović Gimnázium, Topolya

1. Az olvasás öröme. A mai magyar költészet

Harkai Vass Éva egyetemi docens

2. A mai Jókai-értés. „Jókai-remek”. A Jókai-irodalom történeti utóélete
Bence Erika egyetemi tanársegéd

3. Fordítástudomány. Az értelmezés jelentősége a kultúraközvetítésben.
A kulturális reáliák és a fordítás
Papp György egyetemi rendes tanár

4. A kortárs magyar dráma és színház. Beszélgetés: a diákszínház problémaköre
Gerold László egyetemi rendes tanár

5. A magyar irodalmias filmkultúra. (Filmvetítések, filmértelmezések)
Faragó Kornélia egyetemi docens

Óbecsei Gimnázium

A képzés nyitó előadása: *Bányai János egyetemi rendes tanár*
Kultúraismeret is irodalomértés.

1. A kortárs magyar dráma és színház. (Beszélgetés: a diákszínház problémaköre)
Gerold László egyetemi rendes tanár

2. A magyar könyvtári kultúra kezdetei
Csáky S. Piroska egyetemi rendes tanár

3. Hogyan és miért olvasunk ma régi magyar irodalmat?
Utasi Csilla egyetemi tanársegéd

4. A magyar irodalmias filmkultúra (filmvetítések, filmértelmezések)
Faragó Kornélia egyetemi docens

5. A nemzeti kultúra és a digitális civilizáció kapcsolatáról. Digitális szakadék – tudásszakadék
Losonc Alpár egyetemi rendkívüli tanár

6. Az ország amelyben élünk - kisebbségi-jogi nézőpontból
Kartag Ódry Ágnes egyetemi rendkívüli tanár

7. Folklor és nemzeti kultúra

Jung Károly egyetemi rendes tanár

8. A kolostorlakók mindennapjai nyelvtörténeti megközelítésben

Rajslí Ilona egyetemi rendes tanár

9. Népismeret, honismeret, magyarságismeret

Káich Katalin egyetemi rendes tanár

10. Az ezredforduló magyar nyelvhasználatáról

Cseh Márta egyetemi rendkívüli tanár

Zárórendezvény:

A kortárs magyar költészet szavalóművészeti prezentációja

Újvidéki Gimnázium

1. Az olvasás öröme: a mai magyar költészet

Harkai Vass Éva egyetemi docens

2. Népismeret, honismeret, magyarságismeret

Káich Katalin egyetemi rendes tanár

3. Bevezetés a múzeumi kultúrába. A múzeumi gyűjteményi- és kutatómunka

Ózer Ágnes múzeumi szakmunkatárs

4. A könyvtári kultúra hagyományának őrzése. Könyvtáralapítás, könyvtárgyarapítás, könyvtárhasználat

Csáky S. Piroska egyetemi rendes tanár

5. A magyar Shakespeare-kultusz dokumentumai a Vajdaságban

Csányi Erzsébet egyetemi rendkívüli tanár

6. Az ezredforduló magyar nyelvhasználatáról; a számítógépes nyelvészet lehetőségei

Láncz Irén egyetemi rendes tanár

Rendezvények

Költészetnap műsor

A tanszék és az Újvidéki Színház április 7-én **Versem, versed, verse...** címmel ünnepi műsort szervezett. A műsor keretében felléptek a tanszék hallgatói, valamint Pálfi Ervin és Boldizsár Márta (a Művészeti Akadémia hallgatói).

Bevezető előadást Faragó Kornélia tartott.

Faragó Kornélia

A VERS TÉR-IDEJE

A ma elhangzó versek úgy ünneplik a Magyar Költészet Napját, József Attila születésnapját, hogy miközben önmagukról és a költészetről szólnak, a költészet és a szerelem rokonértelműségéről, vers és emlékezet közeli kapcsolatáról, a vers és a virág lényegi különbségéről, köszöntik új s megszólítják kevésbé új versesköteteinket: **A változásom könyvét, a Mogorva Héphaisztoszt, a Balkáni babért és A város bejáratánál**, köszöntik Oravec Imrét hatvanadik születésnapja alkalmából, sőt, Kossuth-díjához is gratulálnak. Köszönhetünk-e költőt és verseskötetet jobbkor, mint a Költészet Napján? Szándéka szerint csupa gesztus ez az este.

Egy válogatás természeténél fogva mindig töredék, de a műsorterv szerint valamiképpen egésznek képvisel: alkalmi eseményként a *mai magyar költészet* előtt tiszteleg. Természetesen a méreteiben és minőségében egyaránt lenyűgöző termésnek pusztán csak egy szelete. Mikroszelete.

E műsor keretében a versek úgy szólnak egymáshoz, úgy beszélnek önmagukról, versről és verstanról, irodalomról, nyelvről és olvasásról, az itteni, a peremhelyzetű beszéd úgy erősíti fel a „centrum költészetét”, vagy éppen fordítva, hogy közben a mi létérzésünk váljon kibonthatóvá utalásokból, hangzásokból, rímekből, formákból egyaránt. A miénk, akik a személyes idő történetét a balkáni idő történeteként éljük meg. Hogy kimondassék: a vers és az időérzék elválaszthatatlan. „A vers ugyanis nem időtlen” – mondja Celan híres brémai beszédében. A költészet azonban egészen különleges létértelmezés, mindaz, amit a vers megteremt, nem egyszerű helyzetmagyarázat, nem lefordítás, nem szociográfia, amennyiben az, akkor nem költészet

többé. „A versben a dolgok egy sajátos művészi módon válnak bizonyító erejűvé, ahogyan azok a tanú számára sohasem lehetnek.” (Bacsó Béla)

A költői termésnek az az íve, amelyet ez a válogatás reprezentál nyelvi, szemléleti és poétikai sokféleséget tükröz, hagyományokhoz való kapcsolódást, de módosulásokat és elmozdulásokat is érzékeltet, új beszédmódok felé nyitó lírafelfogással is szembesít. Izgalmas feladatnak bizonyult a mai vajdasági irodalmi közgondolkodás hiátusainak a kitöltése is, viszonylag ismeretlenebb nevekkal vagy sosem mondott versekkel. Ebben a műsorban, mint mostanság a verseskötetekben és a folyóiratok hasábjain is, különféle szövegjelenségek minősülnek versnek. Vannak versek, amelyek jobban megfelelnek a hagyományosabb olvasói elvárásoknak, normáknak, vannak, amelyek kevésbé, amelyek már nem a hagyományos versfogalom felől nézve láthatók be a leginkább, pl. a falfirkák talált szövegének „lírai igényességű” másolatai. Vannak jelentések, amelyek kifejezésére még mindig az újhordas költészet vagy annak párbeszédbe vonása a legalkalmasabb. Az egyik verstömb például Pilinszky-kultuszt kezdeményez. A válogatás természetesen nem vállalhatja azoknak a folyamatoknak a nyomkövetését, amelyek eredményeképpen kialakult a mai vers összetéveszthetetlen identitásalakzata, ezekre csupán utalni tud.

Az egyéni hangok sokszólamúságát felmutató szövegegyüttes, önmagáról szólva, Karafiáth Orsolya versének első sorával fogalmazhatja: „A hangom mindig újra más.” Egyszerűen dúskál a lírai megszólalás lehetőségeiben és a versmondói hangokban, felfogásokban. Sokfelé nyitó tendenciái nyomán mindegyik versmondó más és más regiszterbe, stílusminőségbe és műfaji konvencióba áll bele. Ha a vershallgató közvélemény túlságosan hagyományörző, túlságosan nosztalgikus, akkor bizonyos értelemben ez egy kockázatos program, ha azonban kimozdul versértési szokásaiból lehet, hogy megrendítő és kataraktikus.

Egy kissé talán szemben úszik az árral: a versidegen kultúrpolitikai elvárásokkal, a nálunk honos versmondói divatokkal. Az aktuálisan kötelező verseket nem mondjuk fel. Giccsesen emelkedett, provinciálisan szónokias, dörögdelmes és negédes hangokat nem hallanak. Ez talán – szerény reményeink szerint – biztosíthatja a műsor eseményszerűségét.

Bár a közösségi olvasatok a versek jelentés-lehetőségét az együttbeszélés irányába mozdítják ki, nem egyirányúsítják az értelmezést, lehetőséget kívánnak nyújtani a sokféleség meghallására.

Hallhatnak olyan verseket, amelyek a hagyományos versfogalom értelmében is versszerűek, szép hangzásúak, mives szerkezetűek, olyanokat,

amelyek játékosan léhák, rövidek, finomak, érzékenyek, vagy éppen terjedelmes hosszúversek és keményen provokálnak. Érzékeltetik, hogy a versírás feltételei megváltoztak, gyökeresen új az ezredváltó, globális-kultúraváltó versolvasói helyzet is. Az olvasót néha bizonytalanná teszik a versek „felforgató” alakzatai, nyelvhasználatuk helyenként trágár és pongyola, szlenges, végtelenen közhelyes, csúfondárosan bizarr vagy éppen cinikus. Az ilyen és hasonló szövegminőségeket erősítik fel, vagy éppen ellensúlyozzák, a mintegy kontrasztosan beépülő késő romantikus zenedarabok.

Megjelenik itt a kiábrándult versfelfogás és a vers mágikus erejébe, a varázslástól, a bájolástól elválaszthatatlan sztereotípiá nyelviségébe vetett hit is.

Megnyilvánul a szó-mágia gyakorata, a két- és többváltozós alakzatok, az ismétlések, a jelentésmódosító variációk cselekvésereje. A lírai magánbeszéd és a közösségi kódok előtt egyaránt nyitott ez a szövegegyüttes. Hisszük, hogy ebből valamiféle rend, versek közötti összetartozás, aktuálisan értelmezhető szerkesztettség olvasható ki, amely kiépíti a hallgatói folyamatosságérzetet is.

A műsor szemléletében stabil, de középtájt egyre keményebb beszédét húsz fiatal hangereje jelzi. A morális olvasati lehetőség, a kérdező egzisztencia megjelenésére, a vers arrogáns szintaktikai és formai struktúrájára, az ismétlés poétikai jegyeinek felerősödésére, változatos, lényegretörő retorikájára sajátos kórusbeszéd reagál. Nem hagyja, hogy a gondolkodási és verskonvenciók fölforgatásának izgalmá elsikkadjon, halkságában elveszítse súlyát, vonzóerejét. Felhangosítja azokat a szavakat, amelyek bár vulgaritásukban vagy éppen idegenségükben kontrasztot alkotnak az alkalommal, vitathatatlanul legsúlyosabb létélményeinkkel szembesítenek.

A versek sokrétűen izgalmas viszonya úgy idézi meg a sajátosan középkelet-európai és még sajátosabban balkáni történelmi katalizmust, ahogyan az egyébként nem látható. „A költészet az ismeretlenhez érkezik meg” – mondja Heidegger, megragadja azt, ami költészet hiányában megfoghatatlan, ráirányítja tekintetünket valamire, amiről minden tudásunk ellenére sincs tudomásunk.

*

A műsor a Magyar Tanszék hallgatóinak kezdeményezése és munkája nyomán jött létre. Külön köszönjük Boldizsár Mártának és Pálfi Ervinnek a fellépést, az Újvidéki Színháznak az együttműködést és a szívélyes befogadói készséget.

Az ünnepi műsor programja:

Versem, versed, verse ...

Vörös István: Teoréma – Tornai Erika

Oravecz Imre: Téli este – Máriás Endre

Vörös István: A darázs tanításai – Táborosi Margaréta

Oravecz Imre: Irodalom – Máriás Endre

Varró Dániel: Ó, az Ügyész utcán – Lénárd Róbert

Karafiáth Orsolya: Lotte Lenya titkos éneke – Orovec Krisztina

Kemény István: Tanultam győnni – Táborosi Margaréta

**Gabriel Fauré-Urbain: Elegie. Klemm Katalin – cselló, Boldizsár Márta
– zongora**

Tandori Dezső: Verstan és vers – Orovec Krisztina

Baka István: Tájkép fohással – Holló Karolina

Vörös István: Olvasástan – Hugi Ella

Márton László: Lopakodó költészet I. – Urbán Zsuzsanna

Jász Attila: Eltűnési gyakorlat – Sutus Áron

Márton László: Lopakodó költészet II. – Virág Árpád

Domonkos István: Kuplé – énekel és gitározik: Pálfi Ervin

Böndör Pál: Kezdeti nehézség – Ferenc Hajnalka

Tolnai Ottó: Pilinszky Újvidéken – Máriás Endre

Pilinszky János: Négysoros – Tornai Erika

Jung Károly: Változatok Pilinszky négysorosára

**(Ócska kuplé, de szerettük – énekli Ferenc Hajnalka, Mely csalóka
szimmetria – Kovács Hanna Részlet egy elfelejtett népballadából –
Hugi Ella, Transcriptio et taranslatio textorum – szavalókórus)**

Nemes Nagy Ágnes: Amikor – Tornai Erika

Vörös István: Se háború, se béke – Csőke Csilla

Kemény István: Két körkérdés (szavalókórus)

Kemény István: Nem dőlt össze a világ – Csőke Csilla

Kányádi Sándor: Dunamenti mondóka (szavalókórus)

Nemes Nagy Ágnes: Amikor – Tornai Erika

**Szergej Rahmanyinov: Vocalise. Klemm Katalin – cselló, Boldizsár
Márta – zongora**

Kemény István: A tévé – Máriás Endre
Harkai Vass Éva: A költészet dicsérete – Holló Karolina
Pap József: Vers és virág – Hugyik Ella
Tolnai Ottó: A vers lám – Mészáros Árpád

Tóth Krisztina: Ráolvasó – Ferenc Hajnalka
Tóth Krisztina: Anyai lista – Lőrinc Natália
Tandori Dezső: Búcsúdal – Török Arnold

Tanszéknap

Október 24-én tartottuk a hagyományos tanszéknapi rendezvényt. A rendezvény díszvendége volt Konrád György, akit tanszékünk és a Szerb Irodalmi Tanszék javaslatára az Újvidéki Egyetem díszdoktorrá avatott.

Bányai János tanszékvezető bevezetőt mondott, majd beszélgetett az íróval. (A beszélgetés szövege, a díszdoktori cím odaítélésének indoklása, valamint Konrád György esszéje, melyet a díszdoktorrá avatás alkalmából olvasott fel, megtalálható a Hungarológiai Közlemények idei első számában.)

Az ünnepség keretében került sor a 2003. évi Sinkó Ervin Irodalmi Díj átadására, melyet *A szellem magánya* című tanulmánykötet szerzőinek: Búrány Ágotának, G. Csákváry Hajnalkának, Huszta Rózsának és Smit Editnek ítélte oda a bizottság, melynek tagjai Utasi Csilla, Bence Erika és Ispánovics Csapó Julianna.

Az idén *Szenteleky Kornél (1893–1933). Az ember és az író* címmel készített kiállítást Csáky S. Piroska Ispánovics Csapó Julianna közreműködésével az író születésének 100. és halálának 70. évfordulója alkalmából. A kiállítást Csáky S. Piroska nyitotta meg.

Bence Erika

JEGYZŐKÖNYV ÉS LAUDÁCIÓ

Sinkó Ervin Irodalmi Díj bírálóbizottsága (Utasi Csilla elnök, Ispánovics Csapó Julianna és Bence Erika) 2003. október 13-án megtartott ülésén az 2003. évi díjat egyhangúlag *A szellem magánya* című tanulmánykötet szerzőinek – Búrány Ágotának, G. Csákvári Hajnalkának, Huszta Rózsának és Smit Editnek – ítélte oda.

A kötet egyrészt szakmai színvonala, másrészt a fiatal kutatók munkájának reprezentatív bemutatása révén érdemesült az elismerésre.

*

„Kallódnak a költők idegen helyeken” (Jung Károly), „míg...félve alszik a dal” és „hallgatnak a múzsák” (Harkai Vass Éva) – idézhetném tovább költőinket, utalva az irodalomunk égisze alatt mutatkozó alkotói hiátus(ok)ra, hogy elkerüljem az utóbbi évek során e helyen rendre megismélt, már-már közhelyszerűvé váló gondolatot, miszerint irodalmunk „levegőjének” és „lélekszámának” megritkulása/megfogyatkozása következtében „nehéz dolga volt volt” a bírálóbizottságnak, amikor a fiatal korosztály irodalmát/íróit támogató és jutalmazó Sinkó-díj odaítéléséről döntött. Nem mondom ezt, nemcsak az ünneprontást elkerülendő, de azért sem, mert e megállapítás ezúttal csak részben állja meg a helyét. Való igaz, hogy az elmúlt egy év során sem a fiatal írók teremtette jelenségekkel, sem nevük fémjelezte címszavakkal nem lett lényegesen gazdagabb irodalomunk – legalábbis mennyiségi értelemben nem. S ismét egy vonzónak tűnő közhely közelébe érkeztem, amikor a mennyiséggel, illetve az anyagi mércével szembeállított minőségi és szellemi érték fogalmára utalok. A négy fiatal kutató (Búrány Ágota, G. Csákvári Hajnalka, Huszta Rózsa és Smit Edit) munkáját Gerold László szerkesztésében reprezentáló tanulmánykötet ugyanis az itteni magyar irodalmat egymagában-önmagában is jelentékeny értékekkel dúsító kiadvány. Egyedülállóságát azonban korántsem az emlegetett „irodalmilag ritka levegő”, hanem az irodalomról és jelenségeiről, az irodalmi hagyomány(ok)ról és előképekről, a költészetről és a költőkről, a versről és a versnyelvről, az alkotóról és az olvasóról, a hatásról és a befogadásról való gondolkodás és beszédmód magas színvonala magyarázza.

A szellem magánya a Forum Gemma Könyvek-sorozatának 36. darabjaként látott napvilágot. Az elsőkötetesek sorozatában természetszerűleg nem ez az első gyűjteményes kiadvány. Volt már egy adott korszak pályakezdő költőinek (**Te-leírt világ**, 1987) és prózairóinak (**A varázsszobor**, 1990) reprezentánsa, hogy ezúttal az irodalomtörténeti diskurzus terén kiemelkedő fiatalok munkáival gazdagodjék kiadványainak sora. A kötetben megjelentetett négy – látás- és beszédmód szempontjából természetszerűleg eltérő – tanulmányt a vizsgálat tárgyául választott korszak (a XIX. század) és műfajtypus (az ars poetica) fűzi össze, hogy a módszerek és beszédmódok sokszínűsége ellenére is – a számos értékes XIX. századi költői opus kö-

zül kiemelve a korszakváltó mozzanatokot: Kazinczy költészetfelfogását, Kölcseynek a költői létről szóló vallomását, Petőfi programversét és Arany János kései, szomorkás-ironikus költői hitvallását – egy teljes század költészetfelfogásának és költői létforma-variációinak fejlődését rajzolják meg a klasszicista irodalomszemlélettől a modern költő létérzékeléséig.

G. Csákvári Hajnalka „**Mi teszi a verset verssé?**” című tanulmányában Kazinczy Ferenc **Berzsenyihez** címzett, a személyes vallomás és a nyilvánossághoz fordulás attitűdjét egyaránt kifejező/kifejtő episztoláját állítja vizsgálatának középpontjába. A kitűnő érzéssel és tudással kiválasztott mű (műfaj és -forma) ugyanis egyaránt alkalmasnak bizonyult arra, hogy értékelése és értelmezése révén feleletet kapjunk egyrészt a költő vershez való viszonyának (poétikájának), másrészt egy korszak költészeteszményének mibenlétére; az egyéninek a közösségi izlésformákra gyakorolt hatása jelentősége.

Mást, Kölcsey Ferenc **Panasz** című költeményét, másként (más szemzőgből) és másféle esszényelv segítségével értelmezi a kötet másik szerzője, Smit Edit, akit elsősorban a versnek, Kölcsey mélyen személyes jellegű vallomásának, a költői opuson belüli helye, a **Vanitatum vanitasra** és a **Hymnusra** vonatkozó reflexiói érdekeltek.

Husza Rózsa Petőfi Sándor **A költészetéről** című versét a manifesztatív programvers megnyilatkozásaként értelmezi. Szövegvilágának retorikai-poétikai alakzatait a szuverén költői világ, másrészt a társadalomtörténelmileg és irodalomtörténetileg is különleges korszak irodalmi-közéleti, valamint társadalmi-politikai erővonalainak (történéseinek) tükrében látatja.

Búrany Ágota Arany János **Naturam furca expellas** című népies szonettjéről – vizsgálatának összegzéseként – megállapítja, miszerint az „a romantika ábrándjaitól eltávolodva egy új irány felé közeledett”, s noha azt programszerűen nem vállalta és nem vállalhatta még költészetében: a szimbolizmus forrásvidékén ténykedett. Konklúziójával azonban a tanulmányíró sem csak saját kutatásainak sommázatát fogalmazza meg, de a költészettörténeti fejlődésrajzzá szervesülő tanulmánysor végkövetkeztetését/végeredményét is. Az alakuló fejlődési ív utolsó pontját (láncszemét, mozzanatát etc.) jelölve meg valamely virtuális diagrammon.

„Az irodalom alig él, csak az imádság tartja benne a lelket” – idézi tanulmányszerzőnk Tompa Mihály 1851-ben papírra vetett gondolatát, amelyet akár az itteni kisebbségi irodalmi reprezentáció jelen állapotára is vonatkoztathatnánk, ugyanakkor megújító forrásait és erejét nem annyira az imádságban, sokkalta inkább **A szellem magánya** képviselte és felmutatta törekvésekben, munkálkodásokban ismerhetjük fel.

Csáky S. Piroska

ÉRTÉKEINKBŐL

Szenteleky, az ember és az író

Tárlatunkkal a Magyar Tanszék könyvtárában fellelhető dokumentumanyag alapján szeretnénk tisztelni a vajdasági magyar irodalom kimagasló egyéniségének emléke előtt, aki 110 éve született és 70 éve már halott.

Mit tudunk bemutatni?

Az ember dokumentumai nagyrészt elvesztek. Bori Imre Szentelekyről írt monográfiája – Szenteleky özvegye levele alapján – utal arra, hogy 1944-ben az orosz katonák részben megsemmisítették, részben elszórták a leveleket, kéziratokat, újságkivágásokat, fényképeket. Amit tisztelői utólag össze tudtak gyűjteni, az Szivácon, a Szenteleky emlékszobában látható, estleg lappang még néhány magánszemélynél. Az emlékszoba anyagát fotókkal érzékeltetjük. (A színes képek egy részét a Magyar Szó fotoriportere, Aleksandar Jovanović készítette). Kevés a tárgyi emlék: néhány levél, levelező lap, feljegyzés, családi vonatkozású fénykép, az írógépe, lemezjátszójának a tölcse, a telefonja, orvosi műszerei, és egyéb. A személyes tárgyak mellett az embert, a szervezőt, a tépelődő gondolkodót gazdag és szerteágazó levelezése alapján ismerhetjük meg. **Szenteleky Kornél irodalmi levelezése 1927–1933**, 1943-ban jelent meg (Zombor–Budapest), s ebből a kötetből válogatva próbáltuk felidézni személyét.

Az író műveiből ismerhetjük meg. Életében nem sok kötete jelent meg. A budapesti Táltos kiadásában a **Kesergő szerelem** (később u.e. az **Egy fáradt szív szerelmei** – egybegyűjtött írásai 1914–1920 – az újvidéki Forum Könyvkiadónál 1988-ban), a szabadkai Minerva nyomda kiadásában az **Úgy fáj az élet** (1925, később u.e. 1944-ben), a Vajdasági Írás kiadásában (Szabadka, 1929) **A fény felgyúl és ellobog**. A többi önálló kötete csak halála után került az olvasó kezébe. Sorozatnak tekinthetjük a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kiadásában megjelent öt könyvet (**Holnap, holnapután; Krónikák, Ugartörés, Útitarisznya, Isola Bella**, 1944). A Forum Könyvkiadó kétkötetes válogatást jelentetett meg Szenteleky műveiből Herceg János válogatásában 1963-ban (**Gesztenyevirágzás, Ugartörés** címen), majd a **Hagyományaink** sorozatban jelentek meg sorra egybegyűjtött írásai: tanulmányai, versei, versfordításai öt kötetben (a 13–17. kötet).

Eredeti írásai mellett folyóirat szerkesztőként is számontartjuk, hiszen az ő szerkesztésében jelentek meg a két világháború közötti időszakban a legfontosabb irodalmi mellékletek és lapok (**Vajdasági Írás, A Mi Irodalmunk, a Kalangya**).

Nem szabad figyelmen kívül hagyni az antológiák szerkesztőjét és megálmodóját sem. Az első vajdasági magyar novella-antológia anyagának begyűjtése, az intézményes könyvkiadási kísérlet ugyancsak az ő nevéhez fűződik. (**Kalangya Könyvtár, Jugoszláviai Magyar Könyvtár**, ahol az **Ákácok alatt** c. antológia is megjelent).

Az 1928-ban Debreczeni József és Szenteleky Kornél szerkesztésében és fordításában **Bazsalikom** címen megjelent kötetre külön szeretném felhívni a figyelmet. Részben a cirill betűs dedikáció miatt, részben pedig a célkitűzése miatt: „Célunk és vágyunk: a magyar olvasóval megismertetni a legújabb szerb alanyi költészetet. Megismertetni azokat az érzéseket, álmokat, sóhajokat, gondolatokat, vágyakat és könnyeket, melyek szerb költők lelkében fakadtak, és a szerb nyelv bronzában szilárd alakot öltöttek.” Ennek alapján megismerhetjük részben a műfordító Szentelekelyt is. Őt idézem: „A versfordítás nehéz munka: vagy a forma vagy a tartalom szépségén esik csorba, de minden esetben megbomlik az a titkos, belső kapcsolat, az a mély, rejtett harmónia, mely sok vers szépségét okozza... Két elv vezetett a fordításnál: a lényegesnek és az egyéninek átmentése.” S miért választották ezt a címet? „A bazsalikom, ez a szerény, szagos, szomorú virág nagy szerepet játszik a szerb nép életében. Bazsalikomból készül a bosiljkača, melylyel a szentelt vizet szórják szét, bazsalikom kerül a ládafiába, a fehérenemű közé, az ikon alá, az ünnepi kalács búbjára, az ételekbe fűszer gyanánt, és a bazsalikom bevonul a hasonlatokba, a dalokba, az álmok és szimbólumok világába. [...] A finomság, az eredeti illat, az egyszerűség, a szomorúság éppúgy ráillik a virágra, mint a poézisre.”

Az **Ákácok alatt** novella-antológia címe nem szorul magyarázatra.

Hogyan rendeztük az anyagot?

Az anyagrendezés követi az imént vázolt sorrendet: válogatás az életműből és a vonatkozó irodalomból, amit megtaláltunk a tanszék könyvtárában. Láthatóak a Szenteleky ihletésének eredményeként készült művek (Juhász Erzsébet: **Műkedvelők**, Bordás Győző: **Fűzfasíp** és **Csukódó zsilipek**, Tolnai vers stb.), az életét meghatározó tevékenységének emlékei (szabadkőműves volta), válogatás leveleiből. Mivel válogatnunk kellett a meglevő anyagból, szeretném felhívni a figyelmet a vonatkozó irodalom bibliográfiájára, amelyet Bori Imre Szenteleky-monográfiájában közölt. A mi

válogatásunk egyéni. Más bizonyára másként válogatott volna, ezért hát bírálható. És ha már bírál a szemlélő, akkor gondolkodik. S ha gondolkodásra készítettük, már elértük célunkat.

A kiállítás témája választásról már szóltunk.

A kettős jubileum alkalom arra, hogy ismét Szenteleky műveire irányítsuk az olvasók figyelmét. Akik már ismerik munkásságát, talán újraolvasásuk műveit, s bízom benne, hogy sikerül azok érdeklődését is felkeltenünk, akik még nem találkoztak ezekkel az alkotásokkal, és kézbeveszik őket. A mai olvasó ma, a 21. század elején másként olvassa Szenteleky műveit, mint amikor szerzőjük megírta. S hogy olvasásra serkentsem elsősorban az egyetemi hallgatókat, Szenteleky egyik gondolatával fejezem be tárlat-megnyitótmat:

„A gondolat tovább él a testnél. A gondolat az élet hatalmas kérdőjeleivel viaskodik, s bár igaz, hogy a harc meddő, mert a kérdőjelek örökké kérdőjelek maradnak, a gigászi miértekre sohasem kapunk feleletet, mégis a harcban van valami maradandó. A gondolat viaskodása nem hoz megnyugvást, nem hoz világosságot. De tartalmat ad tétova céltalannak tűnő életünknek. Evvel is távolodunk a hiábavalóság sivatagos érzésétől” (Szenteleky: A fény felgyúl és ellobog).

A dokumentumok összegyűjtésében és elrendezésében Ispánovicsné Csapó Julianna volt segítségemre.

Díjak

Bányai János a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Nemes Nagy Ágnes-esszédíjában részesült.

Bori Imre akadémikus, a tanszék nyugalmazott egyetemi rendes tanára Széchenyi-díjat kapott.

Szeli István akadémikus, a tanszék nyugalmazott egyetemi rendes tanára Péterfi Vilmos Irodalmi Díjat kapott.

Papp György kapta a Tisza menti Régió Újságíróinak Egyesülete Gyémánttoll Újságírói és Szerkesztői Díját.

Nagy Kornélia a magyarországi II. Országos Esszéversenyen második helyezett lett. (A nevekről c. esszéje megjelent A névtan oktatása és kutatása az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvtudományi Tanszékén 1984-2003 című kiadványban.)

Versenyek

Beszédverseny

A március 26-án megtartott beszédversenyen négy hallgatónk vett részt: Hügyik Ella, Máriás Endre, Nagy Kornélia és Orovec Krisztina. Nagy Kornélia első, Orovec Krisztina második helyezett lett.

A magyarországi országos versenyen a tanszéket Nagy Kornélia képviselte.

Nagy Kornélia résztvett a 13. Egyetemi Anyanyelvi Napok versmondó versenyén (Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány különdíját kapta), a 13. Egyetemi Anyanyelvi Napok Szép magyar beszéd versenyén (IV. díjban részesült), a főiskolai intézmények Kazinczy Ferencről elnevezett Szép magyar beszéd versenyének 31. országos döntőjén és a II. Országos egyetemi-főiskolai versmondó versenyen.

Szónokverseny

A november 7-én és 8-án Budapesten tartott 5. Országos Kossuth-szónokversenyen a tanszéket Nagy Kornélia képviselte. Különdíjat kapott. A felkészítő tanár Molnár Csikós László volt.

Előadás

November 5-én Fülöp Géza marosvásárhelyi nyugalmazott egyetemi tanár tartott előadást **Az információ és az ember** címmel.

Emléktábla Matijevics Lajos tiszteletére

Október 25-én dr. Matijevics Lajos, tanszékünk egyetemi rendes tanára tiszteletére halálának huszadik évfordulóján Szabadkán emléktáblát helyeztek el volt iskolájában, a Gróf Széchenyi István Általános Iskolában. Alkalmi beszédet Bányai János tanszékvezető mondott.

A tanszék dolgozói 2003-ban a következő tudományos tanácskozásokon és rendezvényeken tartottak előadást:

- *Módszertani Központ, Szabadka, jan. 17.*
Káich Katalin: A szakrális fejedelmektől a szent királyokig
- *Szakmai továbbképzés, Tanítóképző Egyetem, Szabadka, febr. 1.*
Káich Katalin: Vizsgaanyag történelemből (ismertetés, összefoglalás)
- *Svetozar Marković Gimnázium, Újvidék, febr. 12.*
Káich Katalin: Magyarok a honfoglalás előtt
- *A délvidéki magyar könyvtárak szerepe az információs társadalomban. A Vajdasági Magyar Könyvtárosok 11. szakmai tanácskozása, Zenta, febr. 21.*
Csáky S. Piroska: A nemzet könyvtárának szerepe művelődési életünkben c. kötet bemutatása
- *Könyvbemutató, Szabadka, febr. 20.*
Hózsa Éva: Jung Károly: Mogorva Héphaisztosz
- *Szaktanárok anyanyelvi találkozója, Ada, febr. 28.*
Molnár Csikós László: Magyar és idegen szakszavak a mai nyelvhasználatban
- *Szóláskonferencia, Szólásaink és közmondásaink élete, Kanizsa, márc. 28.*
Andrić Edit: Szólások és kétnyelvűség
Csorba Béla: Adalékok a hitvilág és a szólások kapcsolatához
Molnár Csikós László: Adai szólások és közmondások
Papp György: Geleta Piroska szólásai és szóláshasználati jellemzői
Rajslí Ilona: Egy tervezett Pázmány-szólásszótár munkálatairól
- *Gál László Emlékest, Újvidék, ápr. 2.*
Utasi Csaba: Bevezető előadás
- *A Költészet Napja, Újvidék, ápr. 7.*
Faragó Kornélia: A vers tér-ideje (bevezető előadás)

- *XIII. Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Győr, ápr. 14–16.*
Andrić Edit: A magyar mint idegen nyelv tanításának nehézségei
Katona Edit: A mozgató jelentő igék vonzatszerkezetei a magyar és a szerb nyelvben
- *Könyvbemutató, Nagybecskerek, ápr. 14.*
Hózsá Éva: Káich Katalin: Írások a lélek útjairól
- *Új tendenciák a komparatistikában IV. – Irodalmi műhelyek vonzásában, Szeged, ápr. 24–25.*
Bence Erika: A hagyományteremtés alternatívái és az Új Symposium első nemzedéke
- *Szociográfiai Műhely, Kanizsa, ápr. 25.*
Hózsá Éva: A líraértés szociográfiai szempontjai
Molnár Csikós László: Vállalati dolgozók nyelvhasználata
Rajslí Ilona: Középiskolásaink nyelvhasználati mintái
- *A Kerényi Kollégium konferenciája doktoranduszok számára, Pécs, május 1–2.*
Ispánovics Csapó Julianna: Egy szak(irodalmi) bibliográfia tanulságai
- *Gion-émlékest, Szenttamás, május 10.*
Hózsá Éva: A beszédes Török Ádámok zárt tárgyalása
- *A magyar nyelv hivatalos használata a közigazgatási szervezetekben és az igazságügyben, Szabadka, május 18.*
Molnár Csikós László: A hivatali szóhasználat nyelvhelyességi kérdései
- *Kosztolányi Dezső Napok, Szabadka, május 22.*
Csányi Erzsébet: A rajongó Kosztolányi
Láncz Irén: Kosztolányi gondolatai a nyelvről
- *Književnost na jezicima manjina u Podunavlju, Belgrád, május 28–30.*
Bányai János: Postoji li teorija manjinskih književnosti?
- *A rehabilitációs programok esélyei a romániai és a Kárpát-medencei szórványokban, Románia, Zsombok, jún. 20–22.*
Faragó Kornélia: Az irodalmi-kulturális visszahelyeződés

– *Szép Magyar Beszéd. Tanári Továbbképző Tanfolyam. Békés, jún. 28–júl. 5.*

Bányai János: A peremvidék (a Vajdaság irodalma): ábra Közép-Európáról

– *Nyári Akadémia, Szabadka, aug. 7.*

Rajslí Ilona: Mikes Kelemen Leveleskönyvéről

– *A vajdasági magyar tájházak múltja, jelene és jövője, Kúla, aug. 22.*

Csorba Béla: A temerini tájház létrejötte, jellege és működtetési formája

– *Újvidéki Módszertani Központ, Újvidék, aug. 29.*

Hózsa Éva: A képolvasástól az irodalomig

– *Szociográfiai Műhely, Kanizsa, szept. 5.*

Hózsa Éva: A hiány szociográfiája

Papp György: Általános és középiskola tanulóinak családképe

Rajslí Ilona: A férfiak és a nők foglalkoztatási esélyeiről

– *A Határon túli Magyar Könyvtárosok VIII. találkozója. Sárospatak, szept. 9–11.*

Csáky S. Piroska: A vajdasági könyvtárak tudományos érték közvetítő tevékenysége

– *Topolyai Napok, Topolya, szept. 11.*

Faragó Kornélia: A „tősgyökeres idegen”. Távlatok Juhász Erzsébet esszéprójájában

Gerold László: Könyvtől könyvig (Juhász Erzsébet, az olvasó).

Harkai Vass Éva: Szülőhely-mítosz, kisvárosélmény – tágabb horizontok

– *Magyar Orpheus. Weöres-konferencia, Szombathely, szept. 18–19.*

Hózsa Éva: Weöres Sándor és a vajdasági magyar irodalom

– *VI. Herczeg Ferenc Napok, Versec, szept. 19–21.*

Faragó Kornélia: „a hazugságomban is én leszek...” – Egy mikroműfaj tanulmányai

Molnár Csikós László: Herczeg Ferenc szerkesztői üzenetei

– *Szerbia és Montenegró Alkalmazott Nyelvészeti Társaságának I. Kongresszusa, Herceg Novi, szept. 24–27.*

Andrić Edit: Izražavanje prisvojnog odnosa u mađarskom i srpskom jeziku

– *Kárpát-medencei Háló-találkozó, Tóthfalu, szept. 27.*

Molnár Csikós László: A kommunikáció jelentősége a családban és a társadalomban

– *Csépe Imre Emléknap, Kishegyes, szept. 26.*

Csáky S. Piroska: 70 éves a vajdasági Sancho Panza (Bada István köszöntése)

Hózsa Éva: Harminc éve jelennek meg az Életjel Könyvek

Káich Katalin: A becskerekai Ady-társaság (1923–1925)

Utasi Csaba: Egy antológiáról, hetven év után

– *Merre tart a kritika? Berzsenyi Dániel Főiskola Bölcsészettudományi Kara, Szombathely, szept. 26–27.*

Bányai János: Kritikairás kisebbségben

Faragó Kornélia: A kritika helyzettudata

– *Szenteleky-napok, Szivác, okt. 4.*

Csáky S. Piroska: Szenteleky, az ember és az író (kiállítás és megnyitója)

Faragó Kornélia: Kulturális emlékezet és hagyományteremtés

Utasi Csaba: Kettős évfordulón

– *Danilo Kiš kávéházi sarok, Szeged, okt. 8.*

Hózsa Éva: Danilo Kiš és a magyar irodalom

– *Életjel, Szabadka, okt. 9.*

Hózsa Éva: Lokális emlékezet

– *Az Európai Unió és a magyarok. A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület Magyar Intézete, Felsőőr – Oberwart, okt. 10.*

Bányai János: Nemzeti kisebbség: Európa védett vesztese

– *Vetésforgó, Nyiregyháza, okt. 10–11.*

Gerold László: Filológiai kérdések Berzsenyi Dániel életművében

- *Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, okt. 11.*
 Láncz Irén: A megértés folyamata a nyelvi kommunikációban. A szándékok és a szándékfelismerés
 Molnár Csikós László: Kommunikáció a mai társadalomban
 Csáky S. Piroska: A hírközlés történetéből (kiállítás és megnyitója)
- *Könyvbemutató, Forum és Ženske studije, Újvidék, okt. 15.*
 Hózsza Éva: Börcsök Erzsébet: Eszter (szerb kiadás)
- *Délvidéki Magyar Korpusz-tanácskozás, Kanizsa, okt. 17.*
 Molnár Csikós László: Neologizmusok kutatása a vajdasági magyar nyelvhasználatban
 Papp György: A fordításkorpusz kialakításának elvi, módszertani kérdései
 Rajslí Ilona: A vajdasági nyelvjárások és a regionális köznyelvek korpuszának gyűjtése
- *A Nyelv Európai Napja, Szabadka, okt. 17.*
 Katona Edit: „Néped nyelve fürdik a fényben”
- *Tudósképzés, továbbképzés, tudományos utánpótlás. A Környező Országok Magyar Tudományos Műhelyeinek 6. Fóruma, Debrecen, okt. 16–17.*
 Bányai János: Merre tartunk? Az után- és az utódképzés gondjai meg esélyei a vajdasági felsőoktatásban (magyar) kisebbségi nézőpontból
- *Matijevics Lajos-émléknep, Szabadka, október 25.*
 Molnár Csikós László: A földrajzi nevek változása
 Papp György: A vajdasági diáknyelv jelenlegi állásáról
- *Az 1944-45-ös délvidéki magyarellenes atrocitások feltárása. Újvidék, okt. 25.*
 Csorba Béla: A helyi monográfiák jelentősége és nehézségei
- *Remények és aggodalmak az Európai Unió köszöbén. Természet- és Társadalombarát Fejlődésért Közalapítvány Kölcsey Intézete, Budapest, okt. 30–31.*
 Bányai János: Európa: álmkép, csillagok

– *Vajdasági Magyar Felsőoktatási Konferencia, Szabadka, nov. 21-22.*

Bányai János: Vitaindító a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Konferencia szekcióülésén

Gerold László: Bevezető előadás a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Konferencia plenáris ülésén

– *A Rákóczi-szabadságharc történelmi és irodalomtörténeti jelentősége különös tekintettel a mai Vajdaságra, Újvidék, nov. 22.*

Csáky S. Piroska: Hírközlés a Rákóczi-szabadságharc idején

Csányi Erzsébet: Arcképfestés és mondatlélegzet (Rákóczi portréja Saint-Simon herceg Emlékirataiban)

Hózsza Éva: Toncs Gusztáv Mikes-olvasása

Ispánovics Csapó Julianna: Rákóczi-szobor Zomborban

Káich Katalin: Szabadságharc és tárogató

Utasi Csilla: *A Buga Jakab énekének énszemlélete*

– *Egyetemi Nyelvészeti Napok, Újvidék, dec. 2-3.*

Andrić Edit: A szerb–magyar párhuzamos korpuszról

Cseh Márta: Új és megújított címszók az Értelmező Kéziszótár második kiadásában

Csorba Béla: Szerb(horvát) és magyar történettudományi munkák földrajzi- és személynévhasználatának összevetése

Katona Edit: A frazeologizmusok összevető szerkezeti vizsgálata

Láncz Irén: Penavin Olga hagyatékáról/hagyatékából

Molnár Csikós László: A vajdasági magyar nyelv rétegeiről

Pásztor Kicsi Mária: Aktuális tagolás – intonáció. A bemondói szöveg-olvasás információs jellemzői

Papp György: Milyen legyen a vajdasági szólásszótár?

Rajslí Ilona: Egy délvidéki regionális tájnyelvi szótár elvi és módszertani kérdései

– *Tandori Dezső munkássága, Budapest, dec. 2-3.*

Bányai János: Kételkedés és bizonyosság a dalban (a kései Tandori-líra)

Csányi Erzsébet: Az objektív és a konkrét játéka

Faragó Kornélia: A Tandori-kánon

Gerold László: „csak a dráma, ott nem / volt tehetségem”. A színműíró Tandori

Harkai Vass Éva: A Tandori-szonett

Hózsza Éva: Túlmásolás és törlődés Tandori Dezső lírai gondolkodásában
 Utasi Csaba: A költői indulás éve

– *Deák-tanácskozás, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, dec. 6.*

Csorba Béla: Ady Endre Deák-képe

– *B. Szabó György Emléknepok, Nagybecskerek, dec. 18.*

Csáky S. Piroska: B. Szabó György, az ember és alkotó; B. Szabó György tevékenysége könyvkiadásunkban

Ispánovics Csapó Julianna: B. Szabó György ma?

Káich Katalin: B. Szabó György, a tanár

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Andrić Edit

Leksikologija i morfologija mađarskog jezika. Novi Sad, Odsek za hungarologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 2002.

A szerb nyelv hatása a kétnyelvű gyerekek magyar nyelvhasználatára Vajdaságban. = (V. Pszicholingvisztikai Nyári Egyetem, Balatonalmádi, 2002. május 26–30. – Jubileumi kötet CD-n, szerk.: Dr. Lengyel Zsolt – Dr. Navracsik Judit, VE Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék)

Sa mađarskim u svet – izgovor. (Koautor: Laslo Molnar Čikoš), Beograd, Agencija Matić, 2003.

Uticaj srpskog jezika na mađarski u govoru školske dece (VII simpozijum Kontrastivna, teorijska i primenjena jezička istraživanja, Filozofski fakultet, Novi Sad, Jugoslovensko društvo za primenjenu lingvistiku – na CD-u)

A szerb nyelv hatása a magyar általános iskolás tanulók nyelvére a Vajdaságban. = Gábrityné dr. Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa (szerk.): Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások, Szabadka, 2003. 193–213.

Melanija Mikeš: Kad su granice samo tarabe. Hungarológiai Közlemények, 2002. [2003.] 3. sz., 166–170.

A vajdasági magyar diákok nyelvi hibáiról. Hungarológiai Közlemények. 2002. [2003.], 4. sz., 48–58.

A *Gyurkovics-lányok* szerb fordításáról. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 109–128.

Bagi Ferenc

Dr. Ivan Bojničić pl. Kninski magyar nyelvkönyvének nyelvtani anyagáról. *Hungarológiai Közlemények*. 2002. [2003.], 4. sz., 59–69.

Herczeg Ferenc tudományos tanácskozás, Versec. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 1–6.

A XIX. század utolsó negyede gyermeknevelési elveinek nyomai Herczeg Ferenc *Emlékezéseinek* első kötetében, *A Várhegyben*. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 153–170.

A finnugor–szláv nyelvi kapcsolatok kutatásáról, azaz néhány szó Pacsai Imre új könyvéről. *Új Kép*, 2003. 4. sz., 14–15.

A tanár–diák viszony Herczeg Ferenc *Emlékezéseinek* első kötetében *A Várhegyben*. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 171–190.

Bányai János

Egyre kevesebb talán. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003. 195 o.

Képek a csend albumából. *Híd*, 2003. 1. sz., 104–106.

Közép-Európa kisebbségi nézőpontból. *Híd*, 2003. 2. sz., 183–189.

Derű vigasz nélkül (Esterházy Péter: Javított kiadás). *Holmi*, 2003. 2. sz., 255–160.

A Kalangya vége. *Híd*, 2003. 5. sz., 528–532.

Bevezető. *Hungarológiai Közlemények*. 2002. [2003.], 4. sz., 7–8.

Európa-dimenziók (Losoncz Alpár: Európa-dimenziók). *Híd*, 2003. 6. sz., 713–715.

Börtönsgaz Európa közepén és keleti felén (Bodor Ádám: A börtön szaga. Válaszok Balla Zsófia kérdéseire), *Alföld*, 2003. 7. sz., 101–106.

A saját és az idegen. *Híd*, 2003. 7–8. sz., 751–758.

Balassa Péter (1947–2003). *Híd*, 2003. 7–8. sz., 842–846.

Bence Erika

Egy könyv, amely látni tanít (Secesija u Subotici – A szecesszió Szabadkán. Szerk. Boško Krstić). *Híd*, 2003. 1. sz., 122–130.

A népmese és a modern mese között: új meseírás (Szijj Ferenc: Szuromberek királyfi). *Híd*, 2003. 2. sz., 282–285.

Szöveggyűjtemény óvodai neveléshez (Szőke Anna: Volt egy pajta). *Híd*, 2003. 5. sz., 583–586.

A két Arany. *Hungarológiai Közlemények*. 2002. [2003.], 4. sz., 105–108.

Mesterek és tanítványok. *Híd*, 2003. 6. sz., 672–683.

A kert árnyéka: a vers (Pap József: Vesződésgek). *Híd*, 2003. 6. sz., 726–729.

Betszabé és Judit a Rákóczi-korban. *Híd*, 2003. 10. sz., 1156–1170.

A Kálvária télen (Harkai Vass Éva: A város bejáratánál). *Híd*, 2003. 11. sz., 1331–1336.

Csáky S. Piroska

Herczeg Ferenc a vajdasági köztudatban. *Hungarológiai Közlemények*, 2002. [2003.] 3. sz., 130–136.

Id. Szinyei József emlékezete. *Hungarológiai Közlemények*. 2002. [2003.], 4. sz., 112–114.

Értékeink. *Kalangya 1932–1944*. = *Tanulmányok*, 35. 2002. [2003.], 178–181.

Herczeg Ferenc a vajdasági köztudatban 1918–1945 (Sajtótörténeti adalékok). = *Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002)*. Újvidék, Atlantis, 2003. 143–152.

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tanszék = A nemzet könyvtárának szerepe művelődési életünkben /A kötet szerk. Csáky S. Piroska. Újvidék, Atlantis, 2002. [2003.]p.80–87. uo. Bevezető / Csáky S. Piroska 1–4.

u.a.: *Tanulmányok*, 35. 2002. [2003] 43–50.

A nemzet könyvtárának szerepe művelődési életünkben. = *Könyv, könyvtár, könyvtáros*, 2003. febr. 34–36.

Gondolatok olvasóról, olvasásról, olvasmányról. = *Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok 2002.*, Ada, 2003. 69–81.

A könyvtörténész köszöntése. = *Fata libelli, A nyolcvanéves Borsa Geleon*. Budapest, OSZK, 2003. 15–17.

Szenteleky, az ember és az író. *Híd*, 2003. 11. sz., 1304–1306.

Csányi Erzsébet

Kánonképző prózapoétikai jelenségek a XX. század első évtizedeiben. = *Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002)*. Újvidék, Atlantis, 2003. 15–21.

Az értelmező közösségek elméletéről. = *Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok 2002.*, Ada, 2003. 82–87.

A rajongó Kosztolányi. *Kosztolányi Dezső és Virginia Woolf regényeinek érintkezési pontjai*. Üzenet, nyár, 190–193.

Kiš, Esterházy, Tolnai – a századközép szerb és magyar regényei komparatív vetületben. = *A perifériáról a centrum. Világirodalmi árulás a 20. század középső évtizedeitől*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2003. 34–41.

Cseh Márta

A partikulákról. *Híd*, 2003. 5. sz., 570–575.

Asszonynévhasználatunkról. *Hungarológiai Közlemények*. 2002. [2003.], 4. sz., 76–81.

Martinkó András: A szó jelentése. *Hungarológiai Közlemények*. 2002. [2003.], 4. sz., 108–112.

Különös szavak Herczeg Ferenc *Majomszínház* című színművében. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 102–108.

Leksikografška građa kao odraz multikulturalnosti. *Jugoslovensko društvo za primenjenu lingvistiku*, Novi Sad, 2003. CD-n

Vizsgálható-e a passzív szókincs? Az V. Pszicholingvisztikai Nyári Egyetem előadásai (Balatonalmádi, 2002.), 2003. CD-n

Egy-két szó a 2003. évi anyanyelvi verseny döntőseinek nyelvtanulásáról. *Hungarológiai Közlemények*, 2003. 1. sz., 47–57.

Csorba Béla

„Álmodtok-e néha nagy, zúgó erdőről?” – Magyar irodalom Szerbiában. = A szétszórtság arénája. Négy égtáj magyar irodalmából. Föreningen Transsylvanska Bokwanner – Erdélyi Könyv Egylet. Stockholm, 2003.

Faragó Kornélia

Felejtők és idegenek. Andrzej Stasiuk felejtés-poétikájáról. *Híd*, 2003. 7–8. sz., 847–856.

Az „anarchikus olvasás” könyve. (Bevezetés az olvasás „mesterségébe”. Orbán Gyöngyi vál. és szerk.), *Magyar Szó, Kilátó*, 2003, november, 8–9.

Meghódítható-e a szerb irodalmi kultúra? [Vickó Árpád (szerk.): Januári borostyán – Januarski ćilibar. Antologija poezije vojvođanskih mađara.], *Magyar Szó, Kilátó*, 2003. november 5.

A kritika helyzetudata. *Életünk*, Szombathely, 2003. (megjelenés előtt)

Bliskost i posebnost. Mađarski roman iz perspektive srpskog. *Polja*, 2003. december

A hagyományalkotás lehetőségei és dilemmái. *Híd*, 2003. 11. sz. 1301–1303.

Idegen kontextusban. A kortárs magyar irodalom szerb recepciójának utóbbi tíz éve. = Bernáth Árpád és Bombitz Attila (szerk.): Magyar irodalmi jelenlét. Szeged, Grimm Kiadó, 2003.

A „tősgyökeres idegen” (Távlatok Juhász Erzsébet esszéprójájában). *Hungarológiai Közlemények*, 2003. 1. sz., 67–71.

Gerold László

Brrravóóó!!! (L'ubomír Feldek: A rózsaszínű halál). Híd, 2003. 1. sz., 133–135.

„Keblem egy megszentesült csatatér” (A romantikus drámai beszédmód egy változata: Czakó Zsigmond. Hungarológiai Közlemények, 2002. [2003.] 3. sz., 101–108.

Szegény lakáj! (John Orton: Amit a lakáj látott). Híd, 2003. 2. sz., 291–293.

A lovakat lelövik, ugye? (Az Újvidéki Színház előadásáról). Híd, 2003. 3–4. sz., 437–440.

Bolha a fülbe (Georges Feydeau: Bolha a fülbe). Híd, 2003. 5. sz., 588–590.

„... a magyar vígjáték általa született...” (Kisfaludy Károly vígjátékírása). Hungarológiai Közlemények. 2002. [2003.], 4. sz., 90–98.

Adalékok a drámaíró Herczeg Ferencről. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 32–38.

Jegyzet. Híd, 2003. 6. sz., 638–639.

„Egy buli az egész” – Kinek? (W. Shakespeare: Windsori víg nők). Híd, 2003. 7–8. sz., 875–877.

Bécsy Tamás: A siker receptjei. Az 1920-as, 30-as évek magyar darabjairól. Irodalomtörténet 2002. 4. sz., 621–625.

Visky András: Írni és (nem) rendezni. Vigilia 2003. 2. sz., 158–159.

Nem csak magnó és számítógép. Závada Pál: Milota. Vigilia 2003. 8. sz., 636–637.

Szirák Péter: Kertész Imre. Vigilia 2003. 9. sz., 716–717.

„Oh Rákóczi!...”. Pásztázás XIX. századi irodalmunkban. Pro Libertate. A Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójára. A Magyar Szó melléklete, 2003. szeptember, 31–34.

Becsület és/vagy szenvedély (Lorca: Várnász). Zsöllye, 2003. 10. november.

Szó és tér (Tolnai Ottó: Könyökkanyar). Criticai Lapok, 2003. 10. sz.

Esterházy Péter: A szabadság nehéz mámora. Vigilia 2003. 11. sz., 876.

Lorca: Várnász. Híd, 2003. 11. sz., 1340–1343.

Könyvtől könyvig (Juhász Erzsébet, az olvasó). Hungarológiai Közlemények, 2003. 1. sz., 72–78.

Harkai Vass Éva

Az avantgárd diskurzus Domonkos István költészetében. Hungarológiai Közlemények, 2002. [2003.] 3. sz., 92–100.

Földön, égen és vízen (Vasagyi Mária: Silentium album). Híd, 2003. 2. sz., 277–282.

„Vak Kilátástalan Sötét Sötét Sötét” (Orbán Ottó: Az éjnek rémjáró szaak). Híd, 2003. 3–4. sz., 343–347.

A Champs-Élysées-n... (Nagy László, 1951–2003.). Híd, 2003. 3–4. sz., 446–448.

Az utolírásról. Híd, 2003. 5. sz., 535–554.

Hét év után: a folytatás (Balla Zsófia: A harmadik történet). Híd, 2003. 5. sz., 579–583.

Vers és próza: két könyvről – Jön egy hajó, megy egy hajó (Kántor Péter: Lóstafféta). Tolsztoj és Kierkegaard Berlinben (Kukurelly Endre: TündérVölgy avagy Az emberi szív rejtelméről). Híd, 2003. 6. sz., 716–726.

„Mélyhegedüre hangolt bánattal” (Varga Sándor: Belémfalazottan). Híd, 2003. 7–8. sz., 868–871.

Szülőhely-mítosz, kisvárosélmény – tágabb horizontok. Hungarológiai Közlemények, 2003. 1. sz.,

A Szenteleky Kornél Irodalmi Díj bírálóbizottságának döntéséről. Híd, 2003. 11. sz., 1323–1324.

Szülőhely – mítosz, kisvárosélmény – tágabb horizontok. Hungarológiai Közlemények, 2003. 1. sz., 61–66.

Hózsza Éva

A novella új neve. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.

Megkötöttség és sodródás. Híd, 2003. 2. sz., 218–220.

A választalan világ kérdezője. Magyar Szó, Kilátó, 2003. április 12., 29.

A hiány szociográfiája irodalmunkban. Hét Nap, 2003. szeptember 17., 18–19.

A beszédes Török Ádámok zárt tárgyalása. Új Kép, 2003. 5–6. sz., 15–17.

A lét megtisztítása (Káich Katalin: Írások a lélek útjairól). Híd, 2003. 9. sz., 1010–1013.

Rákóczi-állóképek? Híd, 2003. 10. sz., 1149–1155.

Beszédes Török Ádám(ok). Életünk, 2003. 7–8. sz., 679–682.

Fordítás rózsáron. (Danilo Kiš Ady-szótáráról?). Üzenet, 2003. nyár, 53–62.

Kopeczky László Hármaskönyve. Új Kép, 2003. 8–9. sz. 10.

Kópé-keresőben. Új Kép, 2003. 8–9. sz. 11.

Az Életjel Könyv 30 éves. Új Kép, 2003. 8–9. sz. 16.

Ispánovics Csapó Julianna

Herczeg Ferenc életművének recepciója a jugoszláviai magyar irodalomban. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 69–76.

Egy szak(irodalmi) bibliográfia tanulságai. Könyvtári Figyelő, 2003. 2. sz., 282–292.

Pataj Sándor Igazsága. Egy zombori folyóirat a 20. század elején. Magyar Könyvszemle, 2003. 4. sz.

Jung Károly

„... az tulipán körül szorgalmatoskottam...”. Híd, 2003. 2. sz., 190–205.

Hol is van az „eb hele”, avagy: döglött kutya-e a „holt eb”?... (További adatok egy Zrínyi-locus értelmezésében). Hungarológiai Közlemények. 2002. [2003.], 4. sz., 82–89.

Káich Katalin

A nagybecskereki magyar színjátszás története és repertóriumai II. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.

Írások a lélek útjairól. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.

Herczeg Ferenc színpadi művei a vándortársulatok műsorán 1918-ig. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 136–142.

A szakrális fejedelmektől a szent királyokig. Új Kép. 2003. 1–2. sz.

A sámánok földjén jártam. Új Kép. 2003. 8–9. sz. 9.

Katona Edit

Nyelvművelés kisebbségben. Tanulmányok a délvidéki magyar nyelvhasználatról. Újvidék, JMMT. 2003.

Magyar grammatika. Hungarológiai Közlemények, 2002. [2003.], 3. sz., 158–161.

Visszaható igék – visszaható igei szerkezetek. Hungarológiai Közlemények, 2002. [2003.], 4. sz., 17–23.

„Néped nyelve fürdik a fényben”. Új Kép, 2003. 8–9. sz. 4–5.

Láncz Irén

A bácskai és a bánáti népi növénynevek alaktani és szemantikai sajátosságai. Hungarológiai Közlemények, 2002. [2003.] 3. sz., 122–129.

Szemantikai szövegösszefüggések Juhász Erzsébet *Gyöngyhalászosok* című kötetének elbeszéléseiben. Híd, 2003. 3–4. sz., 406–413.

A leendő tanítók helyesírási készségeiről. Hungarológiai Közlemények. 2002. [2003.], 4. sz., 37–43.

Herczeg Ferenc novelláinak nyelvi sajátosságai. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 77–87.

A szándék és a szándéktulajdonítás a nyelvi kommunikációban. Hungarológiai Közlemények, 2003. 1. sz., 25–34.

Kosztolányi gondolatati a nyelvről. Üzenet, 2003. nyár, 208–212.

Molnár Csikós László

Szókészleti hiányok és hiánypótlások a vajdasági magyar nyelvhasználatban. Hungarológiai Közlemények. 2002. [2003.], 4. sz., 31–36.

Összetett határozós szerkezetek a Gyurkovics-trilógiában. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 88–92.

Nyelv és stílus Herczeg Ferenc *Emlékezéseiben* – Hasonlatok *A Várhegyben*. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 93–101.

Sa mađarskim u svet – izgovor. (Koautor Andrić Edit), Beograd, Agencija Matić, 2003.

Papp György

Az analitikus–szintetikus nyelvi jelleg szintjei, kategóriái a szerb–magyar összevetésben. Hungarológiai Közlemények. 2002. [2003.], 4. sz., 24–30.

Mit tehetünk és mit kell tennünk helyneveinkért. Hungarológiai Közlemények. 2002. [2003.], 4. sz., 99–104.

„Ingyenlakomáink” mesteréről. Híd, 2003. 7–8. sz., 816–819.

A korpuszépítés időszerű feladatai. = Kisebbségi létjelenségek, Szabadka 2003., 229–239.

Szerkesztőként: Vass Imre: Farkasok. Tóthfalu, Logos, 2003.

Szerkesztőként: Simon Sándor: Feljegyzések Magyarittebéről, Kanizsa, Cnesa Kiadó, 2003.

Papp György–Pató Imre–Vajda József: Magyar nyelv – A középiskolák I–IV. osztálya számára, Újvidék, Tankönyvkiadó, 2003.⁶

A hagyományos írásmód elvének jelenlegi állásáról. = Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok 2002., Ada, 2003. 50–71.

Pásztor Kicsi Mária

Téma–réma (Vajdasági magyar publicisztikai szövegek aktuális tagolási problémái). Hungarológiai Közlemények, 2002. [2003.] 3. sz., 109–121.

Sajtószövegek hírértéke nyelvi formájuk függvényében. Hungarológiai Közlemények. 2002. [2003.], 4. sz., 70–75.

Rajslí Ilona

Az igenevek szerepe a magyar nyelv szintetikus és analitikus fejlődésében. 2002. [2003.], 4. sz., 9–16.

Fordulópontok a magyar helyesírás történetében. = Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok 2002., Ada, 2003. 50–60.

Nyelvi attitűdvizsgálatok a vajdasági fiatalok körében. = Kisebbségi létjelenségek. Szabadka, MTT Könyvtár, 2003. 215–229.

Nyelv és nem összefüggéseinek vizsgálata. = Szociográfiai műhelytanulmányok. Kanizsa, Cnesa, 2003. 210–218.

A népi gyógyászat emlékei a jugoszláviai Bánátban (Ürményházán). = Ünnepi könyv Kiss Jenő tiszteletére. Budapest, Osiris, 2003. 251–256.

Milyen színű az irigység? (Színnevek a régi magyar nyelv jelzős szerkezetében). Hungarológiai Közlemények, 2003. 1. sz., 35–46.

Utasi Csaba

Herczeg Ferenc és a történelmi regény. = Bagi Ferenc (szerk.): Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002). Újvidék, Atlantis, 2003. 22–31.

A szerepszemélyiségtől a lélek felé. Néhány reflexió a *Vallomásokról* Híd, 2003. 10. sz., 1139–1148.

Csuka Zoltán, a vajdasági magyar irodalom „örök kovásza”. Duna-part, 2003. 3. sz., 8–14.

Kettős évfordulón. Híd, 2003. 11. sz., 1296–1300.

Utasi Csilla

Személyesség és mágia (Grendel Lajos: A tények mágijája), Jelenkor, 2003. 7–8. sz.

Az elbeszélés fénye (Darvasi László: A lojangi kutyavadászok), Jelenkor, 2003. 10. sz.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

CSEH Márta: Vizsgálható-e a passzív szókincs? [5]

CSORBA Béla: Egy XIX. századi bácskai falucsúfoló tárgy történetéhez [12]

GEROLD László: Tradíció és innováció: magyar színháztörténeti örökség (1920–1949). A határon túli magyar nyelvű színjátszás története 1920–1949 [24]

HÓZSA Éva: Weöres Sándor és a vajdasági magyar irodalom [36]

KÁICH Katalin: Molnár László, a Shakespeare-színész a Délvidéken (1894–1896) [47]

RAJSLI Ilona: Zágontól Rodostóig. Mikes Kelemen és *Leveleskönyve* [65]

VINCZE PAPP Márta: A mai magyar nyelv oktatása a lektori órákon [76]

PROJEKTUMI BESZÁMOLÓK

ANDRIĆ Edit: A birtokviszony kifejezése a magyarban és a szerbben [93]

BAGI Ferenc: Szonánsok a szerbben és szonánsok a magyarban [97]

LÁNCZ Irén: Az előfordulások folyamatossága. (Kohézió és koherencia a publicisztikai szövegekben) [109]

PÁSZTOR KICSI Mária: Intonáció és információ [115]

KÖZÉLETI SZEREPLÉSEK

BÁNYAI János

Merre tartunk? Az után- és az utódképzés gondolatai meg esélyei a vajdasági felsőoktatásban (magyar) kisebbségi nézőpontból [121]

Vitaindító a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Konferencia szekcióülésén [126]

Matijevics Lajos emléktáblája előtt [131]

GEROLD László

Beevezető előadás a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Konferencia plenáris ülésén [133]

SZAKDOLGOZATOK

FERENC Hajnalka: Beszédvilágok Nádas Péter *Egy családragény vége* című regényében [141]

SAMU János Vilmos: Tien Tan hadvezér valósága (A figura egyetlen lépéséről) [149]

A TANSZÉK ÉLETÉBŐL [161]

CONTENT

STUDIES

CSEH, Márta: Is it Possible to Test Passive Vocabulary? [5]

CSORBA, Béla: Egy XIX. századi bácskai falucsúfoló tárgytörténetéhez [12]

GEROLD, László: Tradition and Innovation: Heritage in Hungarian Theatrical History (1920 – 1949). Theatre beyond the Frontiers: Vojvodina [24]

HÓZSA, Éva: Sándor Weöres and Hungarian Literature in Vojvodina [36]

KÁICH, Katalin: László Molnár, a Shakespearen actor in Délvidék (1894–1896) [47]

RAJSLI, Ilona: From Zágon to Rodostó. Kelemen Mikes and his *Book of Letters* [65]

VINCZE PAPP, Márta: Teaching Hungarian in Lector's Classes A [76]

REPORTS ON PROJECTS

ANDRIĆ, Edit: Expressing Possessive Relation in Hungarian and in Serbian [93]

BAGI Ferenc: Sonants in Serbian, Sonants in Hungarian [97]

LÁNCZ, Irén: Continuity of occurrence (Cohesion and coherence in publicistic texts) [109]

PÁSZTOR KICSI, Mária: Intonation and Information [115]

PUBLIC APPEARANCES

BÁNYAI, János

Where are we heading for? Problems and prospects of rising generations and replacement in higher education from the viewpoint of the (Hungarian) ethnic minority [121]

Opening speech in a session of the Conference on Hungarian Higher Education in Vojvodina [126]

In front of the Lajos Matijevis memorial plaque [131]

GEROLD, László

Opening lecture in the plenary session of the Conference on Hungarian Higher Education in Vojvodina [133]

STUDENT PAPERS

FERENC, Hajnalka: Worlds of Speeches in the novel by Péter Nádas *Egy családregény vége* (The end of a story of a family) [141]

SAMU, János Vilmos: The Reality of General Tien Tan (On a single move of the character) [149]

FROM THE LIFE OF THE DEPARTMENT [161]